

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Науковий журнал

Виходить щоквартально

Заснований у лютому 2004 р.

№ 1

2012

Зміст

Сторінка головного редактора

Слободяник М.С. 2011 року

4

Вітаємо ювілярів

Особиста бібліотечна справа: Олександр Кириленко

5

Вітання Георгію Саприкіну!

7

Документознавство

Нестерович Ю.В. Корреляция базисных понятий документоведения, коррелятивных понятий системы

8

Тур О.М. Іншомовні номінації грецького походження в системі логіко-поняттєвого апарату документознавців в Україні

19

Добровольська В.В. Теоретико-методичні засади стратегічного управління системою керування документацією

22

Інформологія. Інформаційні системи та технології

Лобузіна К.В. Бібліотека 3:0: знання, сховища даних та експерти

26

Соловяненко Д.В., Симоненко Т.В. Нова технологічна платформа для проекту «Наукова періодика України»

35

Лисенко Л.В. Сайт бібліотеки ВНЗ УКООПСПЛКИ «Полтавський університет економіки і торгівлі» як інструмент обслуговування віддалених користувачів

40

Пелехата О.Г. Інтернет-технології в документних комунікаціях

46

Вінічук І.М. Особливості впливу глобальних систем масової комунікації на особистість

50

Безперервна професійна освіта

Клименко О.В. Формування та розвиток європейського освітнього простору

53

Рецензії

<i>Швецова-Водка Г.М.</i> Українське бібліотекознавство 1991-2008 років: бібліографічне підбиття підсумків	65
<i>Слободянік М.С.</i> Роздуми бібліографа з приводу рецензії професора Г.М. Швецової-Водки	68

Події та факти наукового життя

<i>Ларьков Н.С.</i> Документ в менząщемся мире	71
--	----

Відомості про авторів

Вимоги до оформлення статей для журналу

2011 року

M.C. Слободянік

Шановні читачі та автори журналу!

Завершення чергового року нашого професійного спілкування спонукає до підведення його підсумків, визначення планів на поточний 2012 рік.

2011 року було надруковано 50 статей 44 авторів; серед яких 7 докторів наук (10 публікацій); 17 кандидатів наук (17 публікацій). Автори представляють 13 міст і 21 установу України; а також Росію та Білорусь. Найбільш активно друкувалися в журналі співробітники НАККіМ – 12, ХДАК – 5, НБУВ – 4 публікації.

Сумними подіями минулого року стала смерть двох членів редколегії журналу – визначних вітчизняних учених: доктора історичних наук, професора, проректора з наукової роботи і завідувача кафедри суспільних наук НАККіМ, голови спеціалізованої ради із захисту докторських (кандидатських) дисертацій при НАККіМ за спеціальністю «документознавство, архівознавство» Олексія Івановича Путро; та визначного бібліотекознавця, доктора педагогічних наук, професора Ади Семенівни Чачко.

Редколегія і редакційна рада журналу висловлюють співчуття рідним і близьким наших колег.

Проте, минулого року, безперечно, були й радісні події. Зокрема успішно захистили кандидатські дисертації молоді автори нашого журналу – М.В. Вилегжаніна, Д.В. Устиновський (НБУВ), А.М. Шелестова (ХДАК). З цікавими публікаціями дебютували в журналі цікаві молоді дослідники – О.В. Бобришева (Луганськ), Л.В. Лисенко (Полтава), Л.А. Литвинова (НБУВ), Л.В. Климчук (Кам'янець-Подільський), Б.Г. Шевченко (Одеса).

Справжньою окрасою стали публікації відомих учених, які вперше надрукувалися на сторінках журналу – доктора економічних наук, професора В.М. Андрієнко (м. Донецьк), доктора історичних наук О.В. Михайлюка (м. Дніпропетровськ), доктора філософських наук В.В. Кузьменко (м. Дніпропетровськ).

Серед бібліотекознавчих публікацій привертають увагу статті Т.М. Костирко (№2) і Т.О. Колесникової (№3), присвячені посиленню ролі бібліотек ВНЗ у системі соціальних комунікацій. Л.А. Литвинова (№4) здійснила цікавий аналіз кандидатських дисертацій з бібліотекознавства і бібліографії, що були захищені у спеціалізованих радах при НБУВ і ХДАК у 2008-2011 pp.

Міждисциплінарний характер має вагома стаття С.В. Мельника, присвячена кваліфікаційним вимогам до бібліотекарів і документознавців (№2).

У царині документознавства виділяються статті професора В.В. Бездробко (№1) з малодосліджених питань історії і науки про документ; та стаття докторанта О.М. Тур з проблеми документознавчої термінології (№3). Безперечний теоретичний інтерес і практичне значення має стаття М.В. Вилегжаніної (№1) з питань класифікації нормативно-правових актів. Привертає увагу плідна спроба молодих дослідників Т.Г. Боряк (№4) і Х.М. Віntonів (№2) розглянути малодосліжені проблеми архівної Україніки.

Серед публікацій з проблем соціальних комунікацій привертають увагу статті Харківських дослідників О.М. Кобелєва з проблем інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, як чинника інституалізації соціально-комунікаційної сфери суспільства (№2), та А.М. Шелестової (№4), яка досліджує Веб-сайт як специфічне інформаційно-комунікаційне середовище вишу (№4).

Перспективний книгознавець – кандидат історичних наук М.Б. Шатрова (м. Рівне) обґрунтует нову книгознавчу дисципліну – едіціологію (№3).

Важливі публікації відомих учених присвячені проблемам інформології та інформаційним системам і технологіям. Зокрема Харківський учений, професор Г.Г. Асеєв пропонує оригінальну інформаційну систему підтримки управлінських рішень (№3). Професор В.М. Андрієнко зосередився на ролі інформації та документів в автоматизованих системах управління (№4). Доктор історичних наук О.В. Михайлук уперше привернув увагу до семіотичних аспектів інформаційної аналітики (№1). Складні методологічні аспекти моделювання семіотичних систем електронного документообігу привернули увагу доктора філософських наук В.В. Кузьменко.

Увагу дослідників привернули і проблеми безперервної професійної освіти. Зокрема професор М.С. Слободянік розглянув основні етапи розвитку вищої документознавчої освіти (№3). Професор Л.Я. Філіпова (ХДАК) проаналізувала можливості використання Інтернет-технологій для вдосконалення підготовки майбутніх документознавців (№3).

Перспективна дослідниця к.і.н. Л.Г. Тупчієнко-Кадирова розглянула можливості використання семіотичного підходу до вдосконалення викладання дисциплін документально-комунікаційного циклу.

Поточного року редколегія планує продовження публікацій теоретичних робіт як міждисциплінарного характеру, так і з основних наукових дисциплін, що відповідають профілю журналу. Ми сподіваємося на публікацію гостро дискусійних робіт як теоретичного, так і практичного характеру. В центрі уваги редколегії залишаються морально-етичні проблеми науки.

Зaproшуємо колег поділитися набутим досвідом підготовки майбутніх документознавців і бібліотекознавців та проаналізувати стан навчальної літератури з цих проблем.

Сподіваємося, що постійне фахове спілкування редколегії з авторами і читачами сприятиме подальшому вдосконаленню журналу.

Із повагою Михайло Слободянік – головний редактор, доктор історичних наук, професор.

Особиста бібліотечна справа:

ОЛЕКСАНДР КИРИЛЕНКО

Історично так склалося, що розвиток бібліотечної справи на теренах нашої країни є місією ентузіастів, які за покликом долі долучилися до сфери цієї діяльності і залишилися в ній назавжди, присвятивши свої здібності і талант службінню суспільству на ниві зберігання культурного надбання нації, поширення культури і знання. Саме до таких людей належить **Кириленко Олександр Григорович** – професор кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доцент, кандидат історичних наук за спеціальністю «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», автор понад 35 наукових публікацій та навчально-методичних видань.

Олександр Григорович – корінний киянин, народився у родині службовців, 1979 р. закінчив Київську середню школу № 96 і розпочав свій трудовий шлях із робітничої професії слюсаря-ремонтника в агентстві «Союздрук». Через рік потому вступив до Київського державного інституту культури, який 1984 р. закінчив з відзнакою, отримавши спеціальність бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації. Паралельно навчався в Київському суспільному інституті патентознавства, додавши до диплому бібліотечного факультету ще один за спеціальністю патентознавець. Активна життєва позиція, науковий і управлінський хист, а також позитивні людські якості дозволили йому відзначитися в навчанні, суспільній та організаторській роботі, заслуживши авторитет серед студентства і повагу викладачів. Маючи прекрасні перспективи у професії, Олександр Григорович між тим не обирає найлегших шляхів, і по закінченні навчання став до лав радянської армії, де служив рядовим до червня 1986 р. у військовій інженерно-будівельній частині, відчувши власноруч, що означає «копати від паркану до вечірі». Нині О.Г. Кириленко – офіцер запасу.

Активне становлення Олександра Григоровича як висококваліфікованого спеціаліста бібліотечної справи відбувалося під керівництвом Р.Й. Целінського у колективі Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, де він пропрацював вісім років. Обіймаючи у різні періоди роботи в ЦНСГБ УААН посади головного бібліотекаря, заввідділом, заступника директора з наукової роботи, він завжди був зачинателем упровадження всього передового і корисного, що з'являлося в бібліотечній практиці, виступаючи водночас генератором нових ідей, які не завжди одразу позитивно сприймалися як колективом, так і керівництвом бібліотеки. Однак уміння Олександра Григоровича переконувати та згуртовувати навколо себе однодумців дозволило підняти на вищий щабель науку та бібліотечно-бібліографічну діяльність бібліотеки, розпочати її комп'ютеризацію і формування бібліографічних баз даних, ввести економічні стимули підвищення ефективності бібліотечної роботи тощо. Певною мірою цим успіхам сприяло поєднання практичної і викладацької діяльності. Систематичне професійне спілкування з добре знаними вітчизняними бібліотекознавцями Київського державного інституту культури, такими, як проф. П.Є. Коломієць, О.П. Довгопола, І.П. Штефан та ін., безумовно вплинули на формування наукового світогляду молодого керівника. Саме в цьому виї, де він працював викладачем бібліотечного факультету (1988-1996 рр.; здебільшого за погодинною оплатою), на кафедрах фондів і каталогів, аналітико-синтетичної обробки документів, інформатики та автоматизованих технологій відбувалося становлення О.Г. Кириленка як педагога.

Зростанню професійного досвіду О.Г. Кириленка, визначеню його наукових уподобань у галузі бібліотекознавства, значною мірою посприяв його перехід 1992 р. на роботу до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, очолюваною академіком НАН України О.С. Онищенком. Працюючи на посаді наукового співробітника, Олександр

Григорович під безпосереднім керівництвом М.С. Слободяника 1996 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80-90-ті роки)». Ця робота стала результатом здійсненого наукового дослідження бібліотечно-бібліографічних процесів великої наукової бібліотеки в умовах впровадження комп'ютерних технологій. За результатами науково-дослідної роботи 1994-1996 рр. О.Г. Кириленко був стипендіатом НАН України для молодих учених. Розроблені й упроваджені в НБУВ за його участі бібліотечні технології з опрацювання документів бібліотечного фонду використовуються й нині. Корисними й актуальними залишаються науково-методичні напрацювання з організації й управління обмінно-резервними фондами – напрям діяльності НБУВ, який скерував Олександр Григорович на посту завідувача відділу (1999–2005 рр.). За цей час у роботу відділу було впроваджено чимало інновацій, зокрема, організовано формування бібліографічних баз даних обмінно-резервних фондів бібліотеки, створено комп'ютерну технологію обліку та аналітико-синтетичної обробки документів у відділі тощо. У 20003-2005 рр. був відповідальним виконавцем міжнародного проекту «Феномен етнічної самоідентифікації й виживання в контексті повоєнної Європи: Унікальна культурна спадщина української еміграції в Архіві Українського Вільного Університету в Мюнхені».

2005 р. О.Г. Кириленко отримав пропозицію очолити Наукову бібліотеку ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що успішно здійснював до 2010 р., одночасно виконуючи обов'язки заступника голови науково-методичної бібліотечної комісії МОН України. Також був експертом Українського державного центру науково-технічної та інноваційної експертизи МОН України, надавав експертну оцінку об'єктам, що заслуговують статусу національного культурного надбання. Також ним розроблялася концепція розвитку бібліотеки вищого навчального закладу, проектувалася програма бібліотекознавчих досліджень у бібліотеках вищих навчальних закладів.

На сьогодні сфера наукових інтересів Олександра Григоровича є доволі широкою, проте спрямована перш за все на розробку і впровадження документно-інформаційних технологій; аналітико-синтетичне опрацювання документальних джерел, методологію створення комп'ютерних і бібліографічних баз даних, упровадження систем організації фондів документів; організацію роботи бібліотек вищих навчальних закладів України.

Протягом своєї науково-практичної діяльності неодноразово призначався офіційним опонентом кандидатських дисертацій, членом спеціалізованої вченої ради К 26.849.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук у НАККоМ, був членом редакційної ради наукового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». Олександр Григорович постійно бере участь в організації міжнародних науково-практичних конференцій, зокрема «Концепція розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в інформаційному суспільстві» (Київ, 2006); «Інформаційні ресурси бібліотек вищих навчальних закладів у системі забезпечення наукового та навчально-виховного процесів» (Донецьк, 2007); «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти» (Севастополь, 2009); «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2010, 2011).

Особисті заслуги О.Г. Кириленка в галузі бібліотечної справи неодноразово відзначалися подяками Міністерства культури України і Національної академії наук України, керівниками наукових установ і вищих навчальних закладів.

Зараз Олександр Григорович здійснює педагогічну діяльність, викладаючи цикл дисциплін з інформаційно-аналітичної діяльності та методології документознавчих досліджень, теорії згортання інформації.

Попереду – великосяжні плани щодо розвитку бібліотечної технології, підготовки висококваліфікованих кадрів у галузі бібліотекознавства і документознавства, а також – завершення дисертаційного дослідження, до чого спонукає значний практичний досвід та дослідницьке завзяття.

У січні цього року Олександр Григорович відмітив своє перше п'ятдесятиріччя. Вітаючи його з цим ювілеєм, щиро бажаємо доброго здоров'я, продуктивних ідей, творчих успіхів, добробуту і благополуччя.

Невичерпного джерела енергійності і натхнення у Вашій праці, шановний Олександре Григоровичу!

Ольга Василенко від імені колег і друзів.

ВІТАННЯ ГЕОРГІЮ САПРИКІНУ !

24 лютого 2012 р. виповнюється 50 років із дня народження директора Державної бібліотеки України для юнацтва, кандидата педагогічних наук, доцента Георгія Анатолійовича Саприкіна. Ювіляр народився у м. Чернігові в родині викладачів. Батьки вдало сформували у нього людські якості, які надали можливість подальшого розвитку особистості та принципового ставлення до життєвих ситуацій.

Трудову діяльність Г.А. Саприкін розпочав настроювачем електровимірювальної апаратури на Чебоксарському приладобудівному заводі (нині – Російська Федерація).

Любов до книги, постійне прагнення отримання інформації та опрацювання її спонукали Георгія Анатолійовича отримати вищу освіту на бібліотечному факультеті Київського державного інституту культури, після завершення якого 1984 р. він почав працювати методистом Централізованої бібліотечної системи м. Поліське Київської обл.

Чоловіче загартування Г.А. Саприкін отримав у частинах протиповітряної оборони країни з 1984 р. по 1986 р. Характер його формувався також у екстремальних умовах під час ліквідації наслідків руйнівного землетрусу у Вірменії 1989 р. (м. Ленінакан).

Основний етап активної професійної діяльності Георгія Анатолійовича розпочався у науково-методичному відділі Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (нині – Національна парламентська бібліотека України) з 1986 р.

Здобувши ступінь кандидата педагогічних наук (1997р.) та отримавши наукове звання доцента (1999 р.) Г.А. Саприкін став активно поєднувати практичну фахову роботу з педагогічно-викладацькою діяльністю. Авторські навчальні курси з питань маркетингу в інформаційній галузі, організації реклами та туристичної діяльності установ позитивно сприймаються студентами таких вищих навчальних закладів, як Київський національний університет культури і мистецтв, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міжрегіональна академія управління персоналом, Університет “Україна”, Луганський державний інститут культури та мистецтв.

З 2001 р. ювіляр працює директором Державної бібліотеки України для юнацтва. За час його перебування на посаді установа сягнула нового рівня розвитку. Активне впровадження інноваційних технологій дозволило оптимізувати структуру бібліотеки, оновити її кадровий склад, зміцнити матеріально-технічну базу установи. Характерною ознакою бібліотеки сьогодні є забезпечення інформаційного обслуговування юнацтва на основі використання сучасних технічних можливостей, наявних інформаційних ресурсів та створення комфортних умов отримання інформації користувачами.

Як наслідок роботи колективу під керівництвом директора Г.А. Саприкіна, суттєво зростає авторитет Державної бібліотеки України для юнацтва серед професійної спільноти,

широкого кола користувачів та партнерів. Активно розширяються професійні контакти установи. За ініціативою директора бібліотека є учасником багатьох вітчизняних та міжнародних галузевих проектів розвитку інформаційної галузі.

Поряд із адміністративною діяльністю Г.А. Саприкін активно займається науковою та науково-дослідною роботою. Він є автором біля 40 наукових публікацій у фахових виданнях та інших засобах масової інформації, членом редакційної ради наукового журналу “Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія”, головним редактором часопису “Бібліосвіт”, а також організатором наукових, науково-практичних конференцій. Постійно дбає про розширення професійних контактів із вітчизняними та міжнародними установами, фондами, видатними діячами науки, культури, мистецтва, які опікуються проблемами формування та становлення нового покоління України.

Позитивним наслідком діяльності директора Державної бібліотеки України для юнацтва є також налагодження співпраці з колегами з Росії, Латвії, Німеччини, США, Данії, Литви, Китаю, Франції та ін.

Бажаємо ювіляру й надалі професійної енергії, творчого неспокою та успіху в реалізації всіх його задумів.

За дорученням колег та друзів

О.Б. Виноградова, кандидат історичних наук, доцент

КОРРЕЛЯЦИЯ БАЗИСНЫХ ПОНЯТИЙ ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ, КОРРЕЛЯТИВНЫХ ПОНЯТИЙ СИСТЕМЫ

Ю.В. Нестерович

Ключевые слова: делопроизводство, документационное обеспечение управления, управление документами, система управления документами, информационная система, документационная система.

records management, documentation system, information system, system of records management

Абревиатуры: АДД – административная документационная деятельность, АДС – автоматизированная документационная система, АИС – автоматизированная информационная система, АСУД – автоматизированная система управления документооборотом, ДИП – документационно-информационные процессы, ДР – документный ресурс, ДС – документационная система, ДП – документационные процессы, ДФ – документный фонд, ИДС – информационно-документационная система, ИМ – информационный массив, ИО – информационное обеспечение; ИП – информационный процесс, ИС – информационная система, ИР – информационный ресурс, ИТ – информационные технологии, ОРД – организация работы с документами, ПАС – программные и аппаратные средства: СРД – система работ с документами, СУД – система управления документа (-цией, -ми), СУО – система управления учреждением/организацией, УД – управленческая деятельность.

Сегодня в литературе по документоведению ведётся изложение об отечественной и международной («принятой европейским сообществом») терминосистеме в области управления документами, «расширении её границ» и т.д. [15, 24]. Тем не менее, термин *терминосистема* употребляется в «механическом» смысле – для обозначения терминологии. Следует различать *терминологию* – формируемую в процессе развития науки на базе научной языковой практики взаимосвязанную совокупность терминов определённой предметной области. И *терминосистему* – непротиворечиво построенную взаимосвязанную совокупность терминов, способствующую элиминации противоречий изложения, обусловленную, прежде всего, корреляцией их содержания, а не научноязыковой практикой. Существенным свойством её

выделим непротиворечивость содержания входящих в неё терминов, соответствие между системой терминов и системой понятий. В случае необходимости – соотнесение содержания терминов, обозначающих базисные понятия одной области знаний, с содержанием коррелятивных ему понятий иной области знаний. Задача установления (оптимизации и унификации) терминологии документоведения и построения терминосистемы – прерогатива терминоведении и эпистемологии документоведения (которые рассматриваем как разделы документологии (общего документоведения), исходя из современной структуры документоведения [13, 430-438]). Условием построения терминосистемы выступает экспликация понятий и унификации терминологии. Так, в советской постсоветской литературе по документоведению употребляется термин *ОРД*, значение которого «колеблется» до диаметрально противоположных показателей – как охвата сугубо УД, касающейся документационных работ, так и лишь документационных работ.

Используемые в построениях документоведения, а также в сфере делопроизводства, архивного дела, стандартизации, информатизации, понятия и конструкты, вводимые для их обозначения термины и терминоэлементы (в том числе *система*), в целом не соотнесены непротиворечиво друг с другом. В целом их корреляция не является результатом общетеоретического, логикоэпистемологического, терминоведческого исследования. Даже в научном дискурсе иной раз распространено интуитивно понимаемое употребление терминов. Отмеченное касается и установления терминов с терминоэлементами «система», обозначающие базисные понятия. Сегодня употребление терминов «система управления документами, документацией», формирование и внедрение СУД на основе международных стандартов, понятие СУД остаётся неоднозначным. При этом наличествует интерференция понятий (несоразмерное наделение одного понятия признаками другого, не родового по отношению к нему понятия). А именно – наделение понятий АДС (ДС) признаком включения ДП. Внедрение международных стандартов сопровождается сравнением и принятием международной терминологии. Учёные ВНИИДАД в результате сравнения пришли к выводу о прямом соответствии терминов *управление документами и делопроизводство* [15, 24]. Тем не менее, принятие международных терминов необходимо ведёт к элиминации терминов *делопроизводство* и *ДОУ* из терминосистемы документоведения (вследствие недопустимости в ней явления синонимии). В этом случае они останутся востребованными в терминоведении и эпистемологии документоведения для пояснения и полновесного раскрытия понятий управления документами, СУД. Останутся в терминологии исторического документоведения, но перестанут быть базисными элементами терминосистемы и понятийного аппарата, фундирующим построение моделей и теорий.

Имеет место подход к обоснованию синонимии терминов *делопроизводство*, *ДО* и *управление документами*, когда на первый план выходят не *научные*, а *практические* соображения – «необходимость соблюдения нормативных правовых актов, по делопроизводству и архивному делу при внедрении МС ИСО по управлению документами [14, 42]». В самом деле, в Республике Беларусь принятые стандарты ИСО внедряются в учреждениях, на предприятиях. Тем не менее, заимствование терминологии из сферы стандартизации в сферу делопроизводства, без соотнесения с наработками документологии (терминоведения и эпистемологии документоведения), тем более – при сознательном игнорировании их, деформирует развитие теоретического документоведения. Не вполне соразмерно при раскрытии рассматриваемых понятий используется терминоэлемент *система*. *Делопроизводство* конституируется и как «система норм и правил документирвоания УД», и как система ДОУ [52]. А.Е. Рыбаков исходит из того, что, говоря о формировании СУД, следует, прежде всего, определиться с содержанием этого понятия. Традиционно термин *управление документами* используется в двух значениях. В широком смысле к содержанию этого понятия относят деятельность по регулированию процессов создания всех документов и ОРД. В узком значении под управлением документами понимается документирование и ОРД. Тем самым, взамен раскрытия содержания термина *СУД* раскрывается содержание термина *управление документами*. Хотя в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007 внесены *оба эти термина*. Заметим также, что обозначение документирования и упорядоченных работ с документами (ОРД) термином «управление документами», хотя и принято, но, рассматривая логически, несоразмерно, учитывая, что они – объект управления. Понятие СУД также раскрывается автором. СУД – составляющая систему «совокупность взаимосвязанных организационных, нормативно-методических и технических составляющих управления ДП на различных уровнях [14, 42, 31]». Если исходить из того, что *управление ДП* – эквивалент термина *управление документами* (как это имеет место в ДСГУ 4423-1: 2005 [17]), то получается, что средства реализации ДП – элементы упорядоченных работ с документами и регулирования их. Использование в дефиниенсе к термину *СУД* терминоэлемента *управление* представляется неточным вследствие полисемии термина *управление*. В ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007 в дефиниенсе к нему («ИС, обеспечивающая сбор документов (включение документов в систему), управление документами и доступ к ним в течение времени») используется более, но всё же недостаточно точный функтор *обеспечение*. Его использование представляется не вполне соразмерным, учитывая, что в рамках информатики используется понятие ИО ИС, охватывающее именно автоматизированные системы. «Цель разработки ИО ИС – повышение качества управления организацией». При этом именно ИО ИС, а не ИС, включает элементами потоки и массивы информации (последние хранятся «в машине на машинных носителях») [21,

129, 170]. Тем самым, соразмерным вести изложение об обеспечении ДП ПАС, об обеспечении ДС, среди прочего, потоками и массивами информации (прежде всего, информации, возникшей в процессе документирования – создания документов). При этом управленческая ДС (СУД – по стандартизированной терминологии) реализует процессы создания, хранения, использования, прежде всего, служебными документами (исходя из неоднократно обосновываемого С.Г.Кулешовым циркулирования в СУО именно служебных документов [22]). В ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007 изложение ведётся об обеспечении ДС-ой «совокупности действий по созданию, хранению, использованию и уничтожению документов в организациях [23]». Получается, что ИТ и иные средства, составляющие ДС, лишь способствуют реализации ИП, а не реализуют их. Соразмерным при формулировании определения терминов *ДС* и *ИС* представляется взятие функтора *реализация*. В этом случае ДС следует рассматривать как систему реализации документационных процессов, включающую элементы средства реализации. ДП (работы, операции) реализуются посредством применения ИТ и прочих средств, обслуживаемых персоналом. АДС автоматизирует их реализацию. Она является предназначением выделяемого комплекса средств. Система таких процессов в комплексе с сотрудниками, их осуществляющими нормами (инструкциями), составляет СРД – систему, предназначенную для документационного обслуживания управления учреждением/организацией. АДД является УД, а СРД – подсистемой СУО. В рамках системного менеджмента осуществлена оптимизация и унификация базисных терминов документоведения, при которой не просто устраняется полисемия термина *управление документами*, а вследствие которой он становится излишним. При ней сохранён традиционный для советской и (до недавнего времени) для постсоветского документоведения термин (и терминоэлемент) *делопроизводство*. В них различают *делопроизводство* как *деятельность, охватывающая документирование и работу с документами*. И *управление делопроизводством*, рассматривая его видом целевого менеджмента. Утверждается об образовании новой профессии – менеджера по управлению делопроизводством [41, 302-304; 42, 301-308].

Не квалифицируя сформулированное А.Е. Рыбаковым определение термина *СУД* как амфиболию, заметим всё же, что оно, соответствующа понятию системы реализации ДП, допускает (в зависимости от интерпретации конструкта технических средств) его соответствие и более узкому понятию автоматизированной системы реализации ДП (хотя, безусловно, для его терминирования употребляется термин *АСУД*). А именно – понятие автоматизированной системы реализации ДП сегодня и доминирует при описании и разработке вопросов делопроизводства, документооборота. В литературе по документоведению для обозначения различного рода систем автоматизации ДП употребляются термины *(электронная) система (комплексной) автоматизации делопроизводства, документооборота, система управления*

документальными средами, система управления ЭД, система коллективной обработки документов, система автоматизации ДОУ, автоматизированная система ДОУ (в рамках корпоративной автоматизированной системы, автоматизированная система делопроизводства, «автоматизированная система электронного документооборота, «система электронного документооборота, автоматизированная ИС ДОУ, система автоматизации документооборота и делопроизводства, система управления документами. По отношению к ДС, Международным советом по архивам употребляются синонимично термины *управленческая ИС, делопроизводственная ИС* (в таком случае по отношению к АДС следует употреблять термины *управленческая АИС, делопроизводственная АИС*). Высказывание мнения, что сегодня программные продукты, предназначенные для автоматизации ДОУ, различно обозначаются, а наиболее точным является обобщённый термин *автоматизированная система ДОУ* [3, 177]. Деформацию образования понятий АДС и СРД, ведущего к их интерференции, вносит конструкт управления ДС-й ДП-ми. Хотя управляет упорядоченными работами с документами АДД, упорядочивают и совершенствуют их персонал на основе не только ИТ, а и норм, инструкций и т.д. Соразмерным базисным инфологическим и документологическим схемам будем вести изложение о *реализации ДС-й документационных процессов*. В соответственно вырабатываемых базисных инфологических и документологических схемах [3, 150-201], ИС моделируется как ИР + ИТ + спецперсонал, а ДС – как ИС, в которой взамен ИР представлен ДР. АДС – как ДС, основу которой составляют ПАС. В рамках информатики включение ИП в состав ИС является несоразмерным устоявшемуся содержанию «смежных» с ним понятий. Аналогично, включение ДП в состав ДС несоразмерно. Они являются процессуальными элементами системы документационного обслуживания управления учреждением/организацией (которую оптимально терминировать как СРД).

Корреляция понятия ДС как системы реализации ДП и понятия СРД как системы обслуживания управления учреждением/организацией, требует эпистемологического разъяснения различия моделей и теорий, различных аспектов применения системного подхода, обращения к теории делопроизводства и теории оргпроектирования. Модель – условный замещающий аналог объекта, воспроизводящий его свойства, структуру. Выступает промежуточным звеном в изучении объекта по отношению к теории. Находится в отношении гомо или изоморфизма к объекту [25, 388]. Проектирование ИС – специфическое моделирование предметной области, имеющее практические задачи. Экспликация и корреляция понятий не является условием моделирования. Они выступают предпосылкой построения непротиворечивой теории. На уровне построения системного объекта, использования моделей выявление и элиминация интерференции понятий не играет роли. Они выступают логико-

методологическими требованиями к построению теорий. Соответствие действительному положению дел не является критерием выделения состава (структурных элементов) системы. В рамках методологии науки подчёркивается, что «ни теория, ни модель не являются теорией или моделью конкретной реальности как таковой, а изучают её через призму собственной системы понятий [24, 92]». Таким критерием приемлемо брать непротиворечивое соразмерение элементов систем. Так, если ИО ИС преподносится «в важнейшем элементе ИС и ИТ», включающим предназначенном для повышения качества управления [21, 170, 129], то несоразмерным представляется одновременное включение «инфообеспечения ИС» в состав ИС и ИТ. Сравниваются отечественный и зарубежный подходы к проектированию и внедрению ИДС организации [36]. При этом налицаует «расширенная синонимия» – синонимами к термину *ИДС организации* берутся термины *ДС, документная система, СУД*. Разумеется, что такой синонимии не может соответствовать точное и соразмерное использование базисного понятийного аппарата документоведения. Проектированию и внедрению ИДС соответствует её реорганизация, направленная на приспособление к условиям функционирования аппарата управления, совершенствование отдельных технологических процессов работы с документами либо пересмотр всей технологии ОРД в организации. Утверждается, что в делопроизводственной практике постсоветских государств «совершенствование процесса управления» осуществляется в рамках организационного проектирования – «специального вида деятельности, заключающегося в исследовании, разработке и внедрении проектов рационализации управленческого труда, совершенствования системы управления, её элементов и подсистем... [37, 5]». Принимая во внимание данное изложение, соразмерным будет концептуализировать, что делопроизводство как комплекс УРД, обслуживая аппарат управления (т.е. УД организации), выступает технологическим процессом по отношению к УД организации или в рамках СУО. (А.В. Пшенко в данном случае ведёт изложение об информационно-техническом аспекте управления [38, 26-28]). Вместе с тем, делопроизводство как СРД, выступает организацией процессов управления организацией. Это позволяет снять возникшую *теоретическую конфронтацию*, когда *ДОУ* характеризуется как *технология управления* [39] и как *организация управления*. Так, к *организации процессов управления* отнесены работы с документами, контроль исполнения документов, организация печатания и размножения их, обеспечение аппарата управления бланками и канцелярскими принадлежностями и др. [40, 31]. Выделены три основных этапа проведения работ по оргпроектированию в практике постсоветского делопроизводства [36]: предпроектное исследование, проектирование и внедрение проекта. Причём второй этап характеризуется как «этап технического проектирования», а вместе с тем, на подэтапе технорабочего проектирования «разрабатывается оптимальный вариант системы управления и *организации*

аппарата управления» (курсив наш). Тем самым, конструкты технологии и организации управления остаются неоткоррелированными. Согласно ИСО 15489-1-2001 модель проектирования и совершенствования существующей ДС включает восемь этапов. При этом поясняется, что СУД должна поддерживать и реализовывать *управленческие процессы*. Потому проводится оценка (а в случае необходимости – перепроектирование) управлеченческих процессов, а также процессов документационно-инфообмена в организации. Получается, что инфоДП отграничиваются от процессов управления организацией. Хотя в соответствии с построениями теории и социологии управления их следует рассматривать составной частью процессов управления организацией. Они обслуживают, и, прежде всего, обеспечивают документированной информацией УД организации, деятельность руководящего аппарата управления. Из приводимого пояснения не следует включение ДП в состав ДС. Однако оно следует из раскрытия седьмого этапа – этапа внедрения документной системы, разработанной на предыдущих этапах. В частности из утверждения: на нём «определяется, каким образом должны согласовываться отдельные структурные компоненты системы (*процессы, процедуры, персонал и технологии*)» (курсив наш). Получается, что в западном оргпроектировании проектируется и внедряется СУД, включающая ДП своим компонентом. Это делает *излишним* в терминосистеме документоведения термин *делопроизводство*, а в понятийном аппарате его – соответствующее понятие. Между тем, в советском и постсоветском оргпроектировании (пока что) УРД (ОРД) выступают объектом предпроектного обследования при рационализации *делопроизводства* [29, 40], а не ДС либо ИДС СУО. О.А.Харусь поясняет, что в сфере инфоДОУ *ИС* раскрывается как инфраструктура организации, задействованная в управлении всеми инфодокументационными потоками, имеющая компонентами «документированную информацию, программный комплекс, аппаратно-техническую базу, информационный персонал и нормативно-методическую базу, определяющую порядок формирования и использования ИР». Вместе с тем, «системный подход предполагает рассмотрение ИС как полисистемы общей организационной системы». Анализируя проектирование систем ДОУ на протяжении 1970-2000-х гг. [28-30], она делает вывод, что организационное *проектирование* фактически редуцируется к организационному *конструированию* [27, 64-65]. Проектирование системы ДОУ представляет собой моделирование, конструирование элементов, их структурных связей, обеспечивающих осуществление ДП и АДД. В пояснении О.А.Харусь обращает на себя внимание другой момент: поскольку инфраструктура учреждения/организации задействуется для управления *всеми инфодокументационными потоками*, то изложение адекватно вести о *ИДС СУО*, а не просто о ИС. Соответственно, ДС СУО следует рассматривать как систему, реализующую сбор, обработку, ИО лишь со служебными документами. В противном случае, понятие ДС СУО становится излишним. Достаточно понятия ИДС СУО. На уровне построения

теории данный вопрос не разрешён. В литературе не только по документоведению, а и по социологии управления имеет место тенденция ограничивать делопроизводство работой со служебными документами. Напр.: *делопроизводство* – «сфера практической деятельности, охватывающая процессы документирования служебной информации и организации работы со служебными документами [34]», «совокупность операций, связанных со служебной документацией [35, 93]».

В рамках менеджмента распространена «широкая» трактовка ИС как «всей инфраструктуры предприятия, задействованной в управлении всеми информационно-документальными потоками». При этом инфо и ДП в состав ИС не входят [44]. Не включаются они и в состав корпоративной ИС. Поясняется, что корпоративная ИС «обеспечивает поддержку процесса принятия управленческих решений на основе автоматизации процессов, процедур и других способов осуществления деятельности компании [50, 285]». Впрочем, имеет место описание компьютеризации процесса управления и без использования понятия ИС, с привлечением только понятия новых ИТ [51, 24-39]. На уровне корреляции базисных понятий выводится оптимум трактовки ИС и её предназначность для реализации ИП, обусловленных выбранной ИТ [45, 10]. Образованию понятий, коррелятивных понятию ИС, препятствует и то, что в рамках информатики и инфологии понятия информации и данных остаются неоткоррелированными непротиворечиво [3, 118-129]. В литературе по ней выделяют два основных значения термина *ИС* – «любая система, связанная с накоплением, хранением или обработкой информации» (карточка, БД), и «вычислительная система, предназначенная для поиска, хранения и выдачи информации». Вместе с тем, ИТ трактуется как «совокупность методов, устройств и производственных процессов, используемых людьми для сбора, хранения, обработки и распространения информации [46, 139-140]». Тем не менее, исходя из тезисов о ДС как разновидности ИС, ИТ как компоненте ИС, включение ДП в состав ДС не вполне адекватно. Учитывая, что ДП выполняют социальные функции. В рамках прикладной информатики, занимающейся проектированием ИС, распространена «расширенная» трактовка ИС как «коммуникативной системы по сбору, передаче и обработке информации об объекте, снабжающей работников различного рода информацией для реализации функций управления». При этом в качестве синонима термина *ИС* употребляется термин *система ИО*. Если экстраполировать соответствующую данной синонимии понятийную схему на область проектирования ДС, то ДС выступает *системой ДОУ*. Компонентами ИС – системы ИО управления выделяются структура, функции, цели, ограничения, вход и выход элементов системы. ИС моделируется состоящей из двух частей: функциональной части, подсистем, объединяющих «комплексы задач управления». И обобщающей части, включающей информационное, программное, техническое, математическое, лингвистическое,

организационное, правовое, эргономическое, метрологическое обеспечение. Поясняется, что ИП осуществляются в ИС [48, 6-8, 333]. Тем не менее, ИС компонентом ИС не выделяются. Хотя синонимии терминов *ИС* и *ИО управления* такое выделение соответствует. Показывается, что информационная модель корпоративной ИС, построенная на основе передовых методов, должна включать, среди прочего, «определение допустимой последовательности действий, смотрящих, работающих с ИС [49, 30]». Тем не менее, и данное моделирование не равнозначно наделению понятия ИС СУО признаком наличия ИП (и соответственно, понятия ДС СУО признаком наличия ДП). Основополагающий аргумент против редукции понятия СРД к понятию ДС (черпаемый из системологического анализа – анализа, осуществляемого в рамках оснований общей теории систем) – то, что ИС обычно (наиболее часто) конституируется не системой ИП, а системой *реализации ИП*. В отличие от СРД, конституируемой именно как система ДП (документной деятельности).

В рамках социологии управления проводится различение управления как компонента деятельности и УД – деятельности по управлению как особого вида деятельности, когда управление предстаёт самостоятельным процессом, а не компонентом процесса деятельности [32, 146-152]. Не учитывание данного концепта приводит в построениях информационного менеджмента и документоведения к многочисленным противоречиям [3, 138-158]. Так, с одной стороны, делопроизводство и СРД, осуществляя на основе применения технотронных ИТ, рассматриваются как система обслуживания управления, ДОУ. А с другой, как подсистема СУО. При непрояснённом соотнесении содержания терминов *управление* и УД. Между тем, оно является системой обслуживания аппарата УД. В более узком составе аппарат УД – руководящий состав учреждения/организации. В.Л. Носевич в русле нивелирования данной коллизии исходит из того, что «вырисовывается перспектива слияния функций документационного обеспечения и управления как такового [33]». Точным будет рассматривать СРД системой обслуживания УД учреждения/организации и подсистемой управления им. Управление учреждением/организацией включает наряду с УД, работу отдела кадров, бухгалтерии, делопроизводителей и др. В рамках теории организации ИС учреждения моделируется как система, в основе которой лежит интегрированная база данных. Она обменивается информационными (документальными) потоками с СУД, а также с экспертными системами и системами принятия решений, бухгалтерским учётом и т.д. [42, 49]. Тем самым, СУД предстаёт самостоятельной единицей, обслуживающей функционирование (управления) организации. АИС и СРД (СУД) предстают подсистемами СУО.

Мы уже обращали внимание на наличествующие в стандартах ИСО противоречия при образовании и соотнесении понятий [1, 2]. Значительное место анализу их и элиминации противоречий уделено в монографии – [3]. В ГОСТ 2.051-2006 «СУД» определяется

тавтологично и недостаточно определено – «система, обеспечивающая выполнение функций управления документами [31]». Стандартизование в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007 терминов *документная система* и *СУД* умножает полисемию при описании ДИП. Учитывая, что термин *СУД* (и его модификация, связанная с написанием варианта слова – *управление документацией*) употребляется в научном дискурсе в качестве обозначения высшей стадии СРД, либо, во всяком случае, системы, приходящей на смену СРД, напр., в [4]. А термин *документная система* употребляется в качестве синонима термина *система документации* [5, 30]. В качестве эквивалента термина *документация*, а также и в иных значениях. Синонимия сама по себе препятствует построению терминосистемы. Синонимия терминов *документной системы* и *СУД* в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007, сопровождаемая характеристикой и пояснением их как *ИС* [6], деформирует описание ДИП, «препятствует» непротиворечивому изложению документоведческих теорий. Учитывая, что ИС в стандарте ИСО 5127-2001 характеризуется как «коммуникационная система», а поясняется идентично раскрытию понятия ИС [7, 107]. Учитывая, что термин *ИС* в научном дискурсе и нормативных документах многозначен. Термин и терминоэлемент *ИС* используется для обозначения как систем, предназначенных для информационного и документационного обслуживания пользователей, так и для систем, создаваемых для автоматизации осуществляемых ИП, служащих для обработки данных, информации. И в иных значениях. В соответствии с представленными в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007, определениями терминов (и с учётом очерченной в «Области применения» сфере применения) *документная система* (*СУД*) предстаёт системой реализации («обеспечения») ДП и ИО управления организацией. В целом – ИДС СУО. Из раскрытия в стандарте понятий, изложении указаний, положений, описании регламентируемых процедур, не вытекает однозначно, является ли такая система именно автоматизированной, либо лишь основанной на применении ПАС. Даже если термин *доступ* в дефиниенсе к термину *СУД* в данном стандарте соответствует информатическому понятию, то из этого не вытекает однозначно, что под СУД подразумевается АИС (для работы со служебными либо деловыми документами). СУД приемлемо рассматривать и как ИС, основу которой составляют ПАС. Исходя из обзора дефиниций и пояснений *ИС* и *АИС* [3], понятия *ИС* и *АИС*, характеризуя логически, совместимые понятия, находящиеся в отношении перекрещивания, но не логического подчинения.

В целях оптимизации описания ДИП, элиминации противоречий при построении теорий и при составлении определений к стандартизуемых терминам, целесообразно моделировать ДИП в учреждении/организации на основе, прежде всего понятий ДС и АДС, ИДС СУО, СРД, УРД, АДД, ДФ, ДР. ИДС СУО включает документные и ИМ, и потоки (образующие ДФ и ДР учреждения/организации). ДС, в отличие от АДС, включает неавтоматизированные средства

обеспечения циркуляции документов в учреждении, способы инфодокументной связи подразделений учреждения/организации. АДС приемлемо рассматривать как подсистему ИДС СУО. А вне социального аспекта – как разновидность АИС, система, включающая комплекс программных, технических средств (а также документацию и знания по эксплуатации их, профессиональные навыки обслуживающего их персонала), технологических операций, реализующих документооборот. При описании ДИП целесообразно (учитывая, что документоведение – социальная наука) различать социальный и (социо) технический аспекты их осуществления. СРД – система упорядочения ДП, востребованная для осуществления *социальных функций*. Она, в частности, отражает содержание процессов УД при документировании. АДС – система, автоматизирующая осуществление ДП, обеспечивающая автоматизацию организации управления учреждением/организацией. При создании и реализации АДС преследуется (социо) техническая функция. Не случайно, М.В. Ларин, разграничивая совершенствование работы с документами и совершенствование аппарата управления, подчёркивает, что АИС («машина») – лишь инструмент для осуществления социального управления, не обеспечивающий его «качество и содержание» [8, 70-71]. Компонентом АИС, АСУД в научной, справочной, учебной литературе выделяются ИМ. Из этого не вытекает, что АДС реализует социофункции. Она осуществляет реализацию документирования и УРД. В качестве альтернативной трактовки ИДС СУО приемлемо рассматривать *ИДС СУО* гиперонимом по отношению к терминам *ИС* и *ДС*, обозначающим собирательное понятие, востребованное при оргпроектировании ИДС СУО. Представляется, что данное образование понятия несопоставимо понятию *ИО управления*. Корреляцию понятий усложняет то, что «к началу ХХI в. делопроизводство начинает рассматриваться как составная часть ИО управления [47, 139]».

В стандартах ИСО налицо полисемия термина «управление документами [2]». Им обозначается понятие области УД, направленной на стандартизацию, ответственной за контроль работ с документами. Понятие УД, осуществляющей контроль работ с документами в учреждении/организации, мы обозначаем как *АДД* (истолковывая как осуществляемые по отношению к комплексу ДП главным образом либо исключительно распорядительные и организационные акты). Обозначается им и понятие совокупности документационных работ (и даже и нормтивно-методическую и нормативно-инструктивную работу), контролируемых такой УД, понятие «совокупности функций, обеспечивающих управление сбором, анализом, хранением, поиском и распространением информации в системе обработки информации [9]». И даже – понятие документационных работ (оно обозначается исходно как процессы управления документами). Такое обозначение нашло отражение в дефиниции управления документами, данной в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2207. В соответствии с дефиницией стандарта ИСО 15489

управление документами – эта область УД «ответственна за эффективный и систематический контроль создания, получения, сохранения, использования и отбора (передачи) документов». Компонентами её, кроме УД (АДД), выступают должностные лица и инструкции. Должностные лица и инструкции не выделяются компонентами СУД (ДС). Зато её компонентом (а не области управления документами) выступают «инструменты управления документами [7, 105, 21, 88, 26-27, 32]» (классификаторы, словарные средства). Н.С. Дятлова отмечает, что данный термин имеет различные значения в сферах менеджмента качества, управления документацией, библиотечного, музейного и архивного дела [19]. Проанализировав стандарты ИСО серии 9000, она интерпретирует термин *управление документацией* как «часть системы менеджмента качества», «самостоятельный процесс организации», выполняющий «основную функцию менеджмента», «систему взаимосвязанных процессов по документированию и ОРД». Синтезирует приведенные значения в определении термина *управление документацией*: «часть системы менеджмента качества, представляющая собой систему взаимосвязанных процессов, обеспечивающих качество осуществления всех процессов организации и деятельности всех её функциональных единиц [18, 89-90]». Здесь обращает на себя внимание, что конституирование управления документами в качестве СУД, представляющей собой СРД, но не разновидность ИС (как это имеет место в стандартах ИСО). При обосновании управления документами частью системы менеджмента качества не следует упускать из виду, что управление качеством относится к такой сфере деятельности как стандартизация. Если исходить из коррелятивности понятий области управления и сферы деятельности (а на теоретическом уровне научного познания допустимость данного подхода нельзя игнорировать), то целесообразно рассматривать управление документами областью УД, относимой к административной сфере. Управление информацией – областью УД, относимой к иной сфере деятельности – сфере информатизации. При данном подходе УДД выступает элементом различных сфер деятельности. Это не противоречит выделению управления документами в качестве отрасли УД. Согласуется с положением о наличии субъекта и объекта УД.

В законодательстве США управление документами рассматривается как процесс, выходящий за пределы стандартизации и информатизации. Как процесс государственного правления, исходя из декларирования его целью «эффективного и экономичного управления деятельностью федерального учреждения [6, 95]». В стандарте ИСО 15489-1-2001, а вслед за ним – в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2207 управление документами представлено как документационной УД (в т.ч. принятием в организации политики и стандартов в сфере управления документами), так и документационных работ (в т.ч. обеспечением ряда услуг, относящихся к управлению документами), и даже инфодеятельностью (проектированием специализированных систем для управления документами). При образовании понятия

процессов управления документами в стандарте ИСО 15489-2001 интерферированы отчасти конструкты документационной УД и управляемых УРД. К процессам управления документами отнесены не только УРД: регистрация, классификация документов, доступ и защита, экспертиза их ценности, их хранение и использование, контроль движения и использования, отбор, передача их на хранение, либо уничтожение. А и УД – «включение документов в СУД» – «принятие решения о том, какие документы в организации могут быть созданы, получены и сохранены [7, 21-22, 53-54]». Несоразмерно вести изложение о «процессах управления документами, осуществлямыми в СУД [6, 123]», при трактовке ДС – СУД как АИС. Вместе с тем, неадекватно вести изложение о них как осуществляемых в СУД, если конституировать ДС – СУД как систему УД, а не как СРД. Полисемичен термин *управление документами* и в ГОСТ Р ИСО 15489-1-2207. Наряду с употреблением в значении ДП, он употребляется и в значении УРД И АДД (при раскрытии его состава в разделе 4). Принимая во внимание последнее значение, формулирование функции управления документами – «прогнозирование, внедрение и администрирование специализированных систем для управления документами», представляется несоразмерным. В соответствии с ним получается в частности, что внедрение АИС необходимо для выполнения другой функции – «распределения ответственности и полномочий по управлению документами». Распределение таких полномочий, разумеется, сугубо УД. Поскольку в госстандарте употребляется и термин *процессы управления документами*, то оказывается, что в дефиниции управления документами под управлением документами неотчётливо подразумеваются именно *процессы управления документами* (т.е. УРД). А управление процессами предстаёт УД, осуществляющей по отношению к ним (т.е. АДД). В данной дефиниции создание документов отнесено к управлению документами. В «Области применения» создание документов, наряду с включением их в систему, обеспечением их соответствия управлением ими, манифестируются объектами регулирования стандарта. М.В. Ларин поясняет, что стандарты ИСО 15489 содержат «процедуры разработки и внедрения современных систем делопроизводства [10, 6]». Тем самым, термин *система делопроизводства* употребляется синонимично с терминами *ДС, СУД*. В ГОСТ Р ИСО 15489-1-2207 ведётся изложение о регламентации управления документами, «рекомендациях по проектированию и внедрению документной системы». Данному изложению соответствует на уровне моделирования: выделение УРД элементом проектируемых ДС, ИА уровне образования понятий – наделение понятия ДС признаком наличия ДП. Тем самым, наличествует смешение понятий СРД и АДС. Точней вести изложение о проектировании и внедрении АДС («АСУД»), – системы, автоматизирующей осуществление ДП.

В научном дискурсе проблемой остаётся и соотнесение содержания терминов *управление документами* и *делопроизводство*. В учебном дискурсе второй термин «вытесняет» первый,

используется в качестве замены его [20]. Имеет место (напр., в СТБ П 2059-2010) и синонимия терминов *делопроизводство*, *ДОУ*, *управление документами*. Рассматривая в рамках теории СРД (теории делопроизводства), такая замена и синонимия не учитывают её положение о наличии различной степени УД и нормативно-методического обеспечения в исторически складывающихся СРД. Рассматривая эпистемологически, такая замена представляется нечётким различием понятий документационных работ управления им. А такая синонимия, особенно на фоне синонимии терминов *ДС* и *СУД*, рассматривая терминоведчески, «препятствует» применению системного подхода по отношению к комплексу УРД и связанных с ним объектов, образованию понятия СРД. Поскольку ведёт к абсурду в рамках *единой терминосистемы* – получается, что СУД обеспечивает не только АДД, а и нормы документирования и обработки документов, и их разработку. Корреляция используемых сегодня в сфере документационной деятельности понятий приводит к оптимальности обозначения термином *управление документами* управляемого труда – осуществляемых по отношению к ДП актов, а также мероприятий распорядительного, организационного и в целом – упорядочивающего характера.

Раскрытие понятия делопроизводства в научной, учебной, нормативно-технической литературе не непротиворечиво. С одной стороны, *делопроизводство* характеризуется как *ДОУ* либо используется в качестве синонима. С другой, выделяются специальное делопроизводство (судебное, нотариальное, дипломатическое и иное), «охватывающее процессы создания специфических видов документов и ОРД в соответствующих сферах деятельности [11]». Тем самым, *делопроизводство* выступает синонимом термина *СРД* (иначе – обозначением понятия СРД). В рамках теории делопроизводства *СРД* следует брать гиперонимом по отношению к терминам *делопроизводство*, *ДОУ*, *СУД*. В том случае, если рассматривать СУД не как систему, приходящую на смену СРД, а как СРД, в которой возросла доля и роль АДД. Исходя из концептуализации М.В. Ларина, изложенной в [12], целесообразно различать СРД, в которой не функционирует орган УД, регулирующий комплекс документационных, а также и трансдокументационных работ («управление документами»). И СРД, в которой орган УД представлен. Исторические формы децентрализованной СРД – приказное и современное делопроизводство; исторические формы централизованной СРД – коллежское и советское делопроизводство. Исходя из данного различия и выдвижения термина *СУД* в качестве гиперонима, понятие *СРД*, в которой функционирует орган УД, приемлемо терминировать как *СУД*. А понятие – как *ДОУ*. Ранее М.В. Ларин обосновывал документоведческую концепцию, соответствующую иному соотнесению базисных понятий теории делопроизводства. Исходя из критерия совершенствования форм организации документационной работы, охвата документации учреждения, он рассматривал делопроизводство и ДОУ стадиями СРД. При этом

понятие СУД раскрывалось им даже не как СРД, а как “система управления полным комплексом инфо-документационных ресурсов на всех стадиях жизненного цикла документов при достижении стратегических и оперативных целей управления в любых организациях [1, 263]». Соотнося базисные понятия документоведения, коррелятивные понятиям системы, УД, документационной деятельности, СРД оптимально конституировать как систему, востребованную для упорядочения документационных работ, обеспечивающую документами и документированной информацией профильную и УД учреждения/организации. Компонентами СРД целесообразно выделять документирование, АДД, упорядоченные работы с документами (*ОРД* – в постсоветской терминологии), нормы, правила, инструкции документирования, обработки документов [16].

Таким образом, употребляемые в литературе по документоведению термины *ДС*, *ИС* являются усечением либо неточным эквивалентом терминов *ИС*, *ДС*, *ИДС СУО*. ДС СУО оптимально рассматривать как сложившуюся, внедряемую в учреждении/организации систему реализации ДП, АДС – как ДС, автоматизирующую при этом выполняемые функции. Поскольку компонентный состав СРД не исчерпывается документированием и упорядоченными работами с документами, то АДС (АСУД) автоматизирует не СРД (делопроизводство, ДОУ, СУД) в целом, а включаемый в неё комплекс документирования и документационных работ, обслуживающих главным образом либо исключительно управление учреждения/организации. ДП несоразмерно выделять при построении теории элементом АДС, ДС, ИДС. В литературе по документоведению, оргпроектированию, информационному и документационному менеджменту просматривается тенденция интерференции понятий ДС (АДС) и СРД, включения в состав ДС – ДП. Соответственно ей, в терминосистеме документоведения излишним становится термин *делопроизводство*, а в понятийном аппарате его – соответствующее ему понятие СРД (и понятие делопроизводства как исторической стадии СРД, имеющей место, во всяком случае, в истории социального управления ряда стран). Элиминация понятия СРД из описания документационной деятельности и управления учреждением/организацией приводит к деформации, несоразмерном построению частных документоведческих теорий, к противоречиям в изложении.

Использованная литература

1. Нестерович Ю.В. О терминологии в области управления документами / Ю.В. Нестерович // Документация в информационном обществе: современные технологии документооборота. 40 лет ВНИИДАД. Доклады и сообщения на XIII межд. науч.-практ. конф. 22-23 ноября 2006 г. – М. : Федеральное архивное агентство, ВНИИДАД, 2007.

2. Нестерович Ю.В. О целесообразности интеграции понятия документной системы (на основе анализа ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007) / Ю.В. Нестерович // Документация в информационном обществе: корпоративный документооборот: Доклады и сообщения на XV межд. науч.-практ. конф. 21-22 октября 2008 г. – М. : Росархив : ВНИИДАД, 2009.
3. Нестерович Ю.В. Труды по экспликации базисных понятий научных теорий. Том I: Экспликация базисных понятий документоведения и инфософии / Ю.В. Нестерович. – Минск : ГНУ «Институт истории НАН Беларуси», 2010. – 312 с.
4. Ларин М.В. Управление документацией в организациях / М.В. Ларин. – М. : Научная книга, 2002. – 288 с.
5. Сокова А.Н. К вопросу о документной систематике / А.Н. Сокова // Советские архивы. – 1976. – № 4.
6. Ларин М.В. Электронные документы в управлении : науч.-метод. пос. / М.В.Ларин, О.И.Рысков. – М. : «У Никитских ворот», 2008.
7. Ларин М.В. Управление документами на основе международного стандарта ИСО 15489-2001 : метод. пособ. / М.В.Ларин, О.И.Рысков. – М., 2005.
8. Ларин М.В. Обзор научно-исследовательской работы ВНИИДАД / М.В.Ларин // Документация в информационном обществе. Электронное правительство: управление документами: Доклады и сообщения на XVI межд. науч.-практ. конф. 26-27 ноября 2009 г. М. 2010.
9. ГОСТ ИСО/МЭК 2382-1-1999. Информационная технология. Словарь. Ч. 1. Основные термины. Издание официальное.
10. Ларин М.В. О государственной политике в сфере ДОУ / М.В. Ларин // Делопроизводство. 2005. – № 1.
11. Кулешов С. Діловодство / С. Кулешов, О. Загорецька ; голова ред. І.Б.Матяш. // Українська архівіння енциклопедія. – К., 2008.
12. Ларин М.В. Государство и эволюция систем управления документацией / М.В. Ларин // Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе. Докл. и сообщ. на шестой Всероссийской конференции. 16-17 июня 2009 г. – М. : Росархив, ВНИИДАД. 2009.
13. Палеха Ю.И. Пути развития науки о документе / Ю.И. Палеха // Документация в информационном обществе. Международный опыт управления документами: Доклады и сообщения на XVI межд. науч.-практ. конф. 25-26 ноября 2010 г. – М. : Росархив, ВНИИДАД, 2011.
14. Рыбаков А.Е. Формирование системы управления документами в Республике Беларусь: проблемы внедрения положений международных стандартов и национальное законодательство / А.Е. Рыбаков // Документация в информационном обществе. Международный опыт управления документами: Доклады и сообщения на XVI межд. науч.-практ. конф. 25-26 ноября 2010 г. – М. : Росархив, ВНИИДАД, 2011.

15. Янковая В.Ф. Терминология в области управления документами: опыт сопоставления // Документация в информационном обществе. Международный опыт управления документами: Доклады и сообщения на XVI межд. науч.-практ. конф. 25-26 ноября 2010 г. М. : Росархив, ВНИИДАД, 2011.
16. Ларин М.В. Поиск оптимальной модели системы управления документацией в России / М.В. Ларин // Документация в информационном обществе. Международный опыт управления документами: Доклады и сообщения на XVI межд. науч.-практ. конф. 25-26 ноября 2010 г. – М. : Росархив, ВНИИДАД, 2011. – С. 68-73.
17. Національний стандарт України. ДСГУ 4423-1: 2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процессами. Ч. 1. Основні положення». – К. : Держспоживстандарт України, 2007.
18. Дятлова Н.С. Процессный подход в организации работы с документами на основе стандарта ИСО 15489-2001: анализ и перспективы применения в Беларуси / Н.С. Дятлова // Документация в информационном обществе: корпоративный документооборот: Докл. и сообщ. на XV межд. науч.-практ. конф. 21-22 октября 2008 г. – М. : Росархив, ВНИИДАД, 2009.
19. Дятлова Н. Терминология в области документационного обеспечения управления в соответствии с международными стандартами ИСО: понятие «record» / Н. Дятлова // АиД. – 2007. – № 4.
20. Корнеев И.К. Управление документами : учеб. / И.К. Корнеев, А.В. Пшенко, В.А. Мишурнов. – М., 2009.
21. Информационные системы и технологии управления / под ред. Г.А. Титаренко. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2010.
22. Кулешов С. Службовий документ / С. Кулешов // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008.
23. Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007. СИБИД. Управление документами. Общие требования. Издание официальное. – М. : Стандартинформ, 2007.
24. Шилков Ю.М. В.А.Штофф и современная философия науки / Ю.В. Шилков // Вопросы философии. – 2007. – № 9.
25. Штофф В. Моделирование как гносеологическая проблема / В. Штофф // Диалектика и логика научного познания. – М., 1966.
26. Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007. СИБИД. Управление документами. Общие требования. Издание официальное. – М., 2007.
27. Харусь О.А. Межфункциональный подход в проектировании системы информационно-документационного обеспечения управления: возможности и перспективы / О.А. Харусь // Документ в парадигме междисциплинарного подхода : Материалы III Всероссийской научно-практ. конференции с международным участием. – Томск : Томский государственный университет, 2006.
28. Шагалова Т.С. Проектирование документационного обеспечения управления / Т.С. Шагалова, С.Ф. Чикалова, В.Я. Яковенко. – К., 1988.
29. Кузнецова Т.В. Методы предпроектного обследования при рационализации делопроизводства / Т.В. Кузнецова, М.А. Подольская // Делопроизводство. – 2004. – № 3.
30. Кузнецова Т.В. Методы результатов обследования организации делопроизводства / Т.В. Кузнецова, М.А. Подольская // Делопроизводство. – 2004. – № 4.

31. ГОСТ 2.051-2006. Единая система конструкторской документации. Электронный документ. Общие положения. Издание официальное. – Минск, 2006.
32. Граждан В.Д. Социология управления : учеб. / В.Д. Граждан. – М., 2008.
33. Носевич В. Системы документационного обеспечения управления: Беларусь и Россия – кто впереди? / В. Носевич // АиД, 2002. – № 2.
34. Кулешов С. Діловодство / С. Кулешов, О Загорецька // Українська архівна енциклопедія. – К. : Горобець, 2008.
35. Управление персоналом : энциклопедия / под ред. А.Я.Кибанова. – М., 2009.
36. Кондакова Н. Методология проектирования и внедрения информационно-документационной системы организации: сравнение отечественных и зарубежных подходов / Н. Кондакова // АиД. 2009. – №5. – С. 54-64.
37. Качалина Л.Н. Пути совершенствования технологии управления / Л.Н. Качалина. – М. : Знания, 1973. – 40 с.
38. Пшенко А.В. Документационное обеспечение работы офиса : учеб. пос. / А.В. Пшенко. – М., 2003.
39. Максимова Н. Система управления документами как часть интегрированной системы менеджмента организации / Н. Максимова // АиД. – 2010. – № 5.
40. Сокова А.Н. Организационно-распорядительная документация в системе управленческой документации. Некоторые вопросы документной систематики / А.Н. Сокова // Внедрение унифицированной системы организационно-распорядительной документации (УСОРД) в условиях АСУ и традиционных методов управления. Тезисы докладов и сообщений Всесоюзного совещания. Москва, 20-22 октября 1976 г. – М., 1977.
41. Теория системного менеджмента : учебник / под общей ред. В.Г. Яковенко. – М. 2001.
42. Теория системного менеджмента : учеб. / под общей ред. В.Г. Янчевского, Р.С. Седетова, В.Н.Кривцова. – Минск :Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2001. – 391 с.
43. Мильнер Б.З. Теория организации : учеб. 5 изд., доп. и пер. / Б.З. Мильнер. – М. : ИНФРА, 2006. – 720 с.
44. Верников Г.Г. Корпоративные информационные системы: не повторяйте пройденных ошибок / Г.Г. Верников// Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 2.
45. Красноперов К.М. Информационные технологии и системы: использование адекватной терминологии / К.М. Красноперов // Научно-техническая информация. – 2006. – Сер. 1. – № 4.
46. Дорот В. Толковый словарь современной компьютерной лексики / В. Дорот, Ф. Новиков. – СПб, 1999.
47. Загорецька О. Теорія діловодства як галузь наукових знань / О. Загорецька // Студії з архівої справи та документознавства. – К, 2002. – Т. 8.
48. Гвоздева Т.В. Проектирование информационных систем : уч. пос. / Т.В. Гвоздева, Б.А. Баллод. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 508 с.

49. Косова Л.Н. Задачи и инструменты управления информационным потоком организации / Л.Н. Косова // Научно-техническая информация. – 2011. – Сер. 1. – № 8.
50. Корпоративный менеджмент : учебник / И.И. Мазур и др. – М. : Омега А, 2005. – 376 с.
51. Юкаева В.С. Принятие управленческих решений : учебник / В.С. Юкаева, Е.В. Зубарева, В.В. Чувикова. – М., 2010.
52. Палеха Ю.І. Діловодство як результат багатовікового історичного процесу / Ю.І. Палеха // Документознавство, бібліотекознавство, інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : Матеріали VII Межд. нав.-практ. конф. Київ, 17-19 травня 2011 р. – К., 2011.

ІНШОМОВНІ НОМІНАЦІЇ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЛОГІКО-ПОНЯТТСВОГО АПАРАТУ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ В УКРАЇНІ

O.M. Tur

У статті проаналізовані іншомовні номінації грецького походження, що функціонують у системі термінів документознавства. Визначено, що процес запозичання іншомовних термінів у досліджувану терміносистему може відбуватися різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення). Досліджено, що на сучасному етапі в українській документознавчій терміносистемі функціонує велика кількість термінів, до складу яких входять інтернаціональні терміноелементи грецького походження.

Ключові слова: документознавча термінологія, запозичання, інтернаціоналізм, терміноелемент.

FOREIGN WORDS OF GREEK ORIGIN WHICH EXIST IN DOCUMENTATION SYSTEM OF UKRAINE

O.M. Tur

The paper presents the analysis of the foreign words of Greek origin which exist in documentation system. It has been determined that foreign words borrowing into investigated terms system can occur in different ways: directly (direct borrowings), through other languages (indirect loans). It has been studied that at present in Ukrainian documentation terms system there are a lot of terms which include international elements of Greek origin.

Keywords: documentation terminology, borrowings, internationalism, term element.

Науково-технічний і суспільний розвиток зумовлюють появу нових винаходів, відкриттів, а разом з ними й понять. Це об'єктивний процес, бо формування логіко-поняттєвого апарату певної галузі знань і, відповідно, системи термінологічних одиниць потребує врахування їхніх основних функцій, зокрема тих, які покликані чітко фіксувати

наукові поняття, а через поняття – передавати результати пізнавальної діяльності людини в стислих, лаконічних, моносемічних виразах [1, 142]. Нині запозичені слова є органічною складовою частиною майже кожної сучасної розвиненої мови: «Практично ні одна природна мова при творенні термінів не може обйтися своїми власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань різних мов свої лексичні засоби запозичає звідусіль, що робить її склад надто строкатим, поєднуючи в собі національні та інтернаціональні елементи [2, 226]». Тому в зв’язку з потребою впорядкування національної наукової мови дедалі більшої ваги набуває питання аналізу доцільності потрапляння до її лексичного складу значної кількості мовних запозичень.

У роботах останніх років сучасні вчені трактують іншомовні слова як нормальну функцію лінгвістичного життя, яка набуває особливої перспективності і внаслідок цього заслуговує на серйозну увагу дослідників [3; 4, 262; 5, 12; 6].

Ураховуючи різні погляди на проблему запозичень, керуємося думкою, що запозичання є одним із шляхів поповнення терміносистем різних мов, указуючи, що такі лексичні одиниці характеризуються однозначністю, відсутністю емоційно-експресивних конотацій: якщо «слово рідної мови повинне ще стати терміном», то слово іншомовне – «готовий термін; воно є знаком більше, ніж слово рідної мови [7, 89]».

У пропонованій статті спробуємо проаналізувати запозичення в системі української документознавчої термінології у двох аспектах: соціолінгвістичному, за якого простежуються процеси входження запозичень у мову у зв’язку з розвитком історії та культури народу-носія, та в лексико-семантичному, за якого досліджуються окремі групи запозичених слів. Соціолінгвістичний аспект передбачає, зокрема, дослідження механізмів входження в національну мову певних груп запозиченої лексики внаслідок суспільно-економічних і політичних контактів України з іншими державами на різних історичних етапах. Питання контактів, незважаючи на його нібито очевидну простоту, складне, хоч би через різноманітність і багатоаспектність етнічних контактів українців, їхніх предків з різними народами в різних напрямках – схід, захід, південь, північ.

Процес запозичування іншомовних термінів у досліджувану терміносистему може відбуватися різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення).

До прямих запозичень відносимо ті терміноодиниці, які проникли безпосередньо в документознавчу терміносистему з тієї чи тієї іноземної мови, наприклад: укр. *estamp* ← фр. *estampe* (відбиток, відтиск) – аркушеве видання, що являє собою відбиток твору образотворчого мистецтва з друкованої форми, що виготовлена самим художником [8, 407]; укр. *газета* ← італ. *gazetta* (дрібна венеціанська монета XVI ст.) – основний вид

періодичного видання, що виходить через невеликі проміжки часу, містить офіційні матеріали, оперативну інформацію та статті з актуальних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературні твори та рекламу [9], укр. журнал ← фр. *Journal* (щоденний папір, листок) – періодичне журнальне видання, що містить статті або реферати з різноманітних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературно-художні твори, що мають постійну рубрикацію, яка офіційно затверджена в даному виданні [9].

До опосередкованих термінологічних запозичень належать слова, які були запозичені іншими мовами і які вже звідти ввійшли в документознавчу терміносистему української мови: *архів* (від грец. *archaios* – стародавній → грец. *archeion* – адміністративна установа, відомство → лат. *arhivum*) – 1) установа (або відділ в установі), що зберігає документальні матеріали; 2) листи, рукописи, знімки й т. ін., що стосуються діяльності якої-небудь установи чи особи [10, 74], *бібліометрія* – (від грец. *biblion* – книга і *metron* – міра → англ. *bibliometrics*) – наукова дисципліна, яка вивчає закономірності відображення в науковій літературі процесів розвитку певних галузей знань, проблеми авторства й т. ін. [10, 103].

До опосередкованих належать також загальнонаукові терміни типу: *дегенерація* [10, 201], *метод* [10, 450], *нормативний* [10, 488], *коєфіцієнт* [10, 360], *код* [10, 360] тощо. Значна частина цих термінів є інтернаціоналізмами. Під терміном *лексичні інтернаціоналізми* розуміємо «мовні одиниці лексичного рівня, що вживаються в багатьох (не менше трьох) неспоріднених мовах, зберігаючи разом із тим близькість або спільність своєї семантики та фонетико-морфологічної будови [2, 160]». Порівняймо: укр. *документ*, англ. *document*, нім. *Dokument*, фр. *document*, ісп. *documento*, лит. *dokumentas*; укр. *реквізит*, дат. *rekvisitter*, голл. *rekwisieten*, нім. *Requisiten*. Поширення інтернаціоналізмів сучасні мовознавці схильні оцінювати як позитивне явище, оскільки вони «є однаково чужими та, одночасно, рідними для будь-якої мови [11, 113]».

Українська документознавча термінологія, початкові елементи якої зароджуються разом з першими спробами людини фіксувати результати своєї діяльності, має давню історію. На різних етапах розвитку в її складі починали функціонувати терміни, запозичені з інших мов. Чужі лексеми поповнювали терміносистему документознавства з неоднаковою інтенсивністю в різні періоди її становлення, причому на кожному етапі виразно виявлявся вплив якоїсь однієї мови. Впливожної з мов визначався передусім екстрагальвальними чинниками: якщо на початкових етапах контактування з тією чи тією мовою спостерігається певна хронологічна послідовність, то пізніше диференціація відбувається не за хронологією, а за сферами функціонування, що презентують етнічні переваги в якісь галузі. Лексика грецької мови стала поповнювати наукову термінологію багатьох європейських мов через те, що ця мова мала

статус міжнародної досить тривалий час. Зрозуміло, грецькі запозичення широко застосовуються в українській науковій термінології взагалі, і в документознавчій термінології, як у її складовій, зокрема.

Однією з екстрапінгвальних причин поширення грецизмів був великий вплив візантійської церкви на українську, що перебувала в канонічній юрисдикції царгородського патріарха: «слова з грецької мови потрапляли до давньоруської мови двома шляхами: за допомогою перекладів старогрецьких творів і внаслідок контактів населення Київської Русі з населенням грецьких колоній на Північному Причорномор'ї [2, 160]». Прийнявши хрещення від Візантії і запросивши ієрархів грецького походження, Київська Русь перейняла низку слів із грецької мови.

У пізніші часи, особливо впродовж XIX-XX ст. – у період технологічного переозброєння різних галузей знань – для творення нових номінацій стали активно використовуватися компоненти давньогрецького походження.

На сучасному етапі в українській документознавчій терміносистемі функціонує велика кількість термінів, до складу яких входять інтернаціональні терміноелементи грецького походження, серед яких найуживаніші *-граф*, *-графія*, *-грама*, *полі-*, *мікро-*, *супер-*, *гіпер-*, *моно-*, *макро-*, *-метр* та інші, наприклад: *бібліограф*, *стенограф*, *суперобкладинка*, *поліграфія*, *мікроформа*, *монографія*, *моновидання*, *гіпертекст*, *термографія*, *мікроструктура* та багато інших. Кількість таких терміноодиниць постійно зростає в різних терміносистемах, що й зумовлює актуальність досліджень таких лексем [12].

Компонент *бібліо-* грецького походження (*biblion* – книжка). Це перша частина складних слів, що вказує на відношення до книги, наприклад: *бібліоман*, *бібліотека*. У терміносистемі документознавства аналізований компонент має властивість приєднуватися до одного, рідше двох виключно іншомовних основ. Серед вузькогалузевих та міжгалузевих термінів з компонентом *бібліо-* найбільше іменників: *бібліографія*, *бібліограф*, *бібліологія*, *бібліоман*, *бібліоманія*, *бібліометрія*, *бібліотека*, *бібліофіл*, *бібліофільство*. Ці іменники мають властивість утворювати похідні прикметники: *бібліотечний*, *бібліографічний*, *бібліометричний* тощо.

Компонент *авто-* (грец. *autos* – сам) передає значення «свій, власний, самостійний, автоматичний, самохідний»: *автобіографія*, *автореферат*.

XIX-XX ст. позначені значними відкриттями в різних сферах людського буття. Для називання нових реалій у досліджуваній терміносистемі починають з'являтися терміни, утворені за допомогою терміноелементів давньогрецького походження.

8 грудня 1895 р. в Гран-кафе на Бульвар-де-Капюсін (Париж) відбувся перший кіносеанс. Тоді брати Люм'єр започаткували нову еру – еру кінематографа. Певна кількість

лексем з того часу почала утворюватися за допомогою елемента грецького походження **кіно-** (*kineo* – рухаю): *кінематографія, кінодокумент, кіноальманах, кіноплівка, кінофотофонодокумент.*

Майже одночасно з ним, проте, на відміну від попереднього, у постпозиції, почав використовуватися терміноелемент **-фільм** (англ. *film* – плівка): *кінофільм, епідіафільм, diaфонофільм, diaфільм*, (поєднання елементів грецького та англійського походження), *відеофільм* (поєднання елементів латинського та англійського походження).

Виключно у препозиції вживається у досліджуваній терміносистемі елемент **dia-** (від гр. *dia* – через): *diaфільм, diaпозитив.*

Терміноелемент **фото-** (від гр. *phos (photos)* – світло) – прислужився для творення великої кількості лексем, причому поєднувався він як з класичними – грецькими та латинськими – терміноелементами, так і з українськими словами: *фотодокумент, фотоальбом, фотографія, фотоапарат, фотокамера, фотоплівка, фотовидання*. Цей терміноелемент вказував на особливість, що відповідала поняттям «той, що діє за допомогою світла», «заснований на дії світла».

Грецьке походження має і **фоно-** (від гр. *phone* – звук, голос): *фонодокумент, фонограма, фонотека.*

Грецька за походженням частина **теле-** (від гр. *tele* – далеко) використовувалася у творенні назв документів зі значенням «здійснюваний на відстані», «той, що діє на далеку відстань»: *телеграма, телефонограма.*

Більшість названих компонентів займають препозицію у складних термінах. Проте, у складі термінології документознавства є низка термінів з компонентами грецького походження, які є другою частиною композитів. Такими компонентами є **-граф** (від гр. *grafo* – пишу, креслю, зображаю), **-графія** (від гр. *grafo* – пишу, креслю, зображаю), **-грама** (від гр. *gramma* – риска, літера, написання). Найбільшу групу термінів, що утворилися приєднанням цих грецьких основ, становлять назви приладів та механізмів, процесів, а також назв осіб за видом виконуваної ними роботи: *стенограф, стенограма, бібліограф, бібліографія.*

Отже, у системі логіко-поняттєвого апарату документознавства функціонує багато запозичень із грецької мови. Запозичання іншомовних термінів у досліджувану терміносистему відбувалося різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення). Більшість запозичень із грецької мови – це інтернаціоналізми, засвоєні українською мовою. З XIX ст. грецькі терміноелементи часто були основою для номінації нових понять документознавчої галузі.

Використана література

1. Ктитарова Н. Формування і розвиток металургійної термінології в Україні // Проблеми української термінології. Вісник Нац. ун-ту „ЛП”. – Львів, 2002. – № 453. – С. 142-147.
2. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / відп. ред. Л.О. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1993. – 237 с. – Бібліогр. : с. 227-235.
3. Огієнко И.И. Иноземные элементы въ русскомъ языке: История проникновения словъ въ русский языкъ. – К.: Тип. Бондаренко и Гнездовского, 1915. – 136 с.
4. Бойків І. Словник чужомовних слів / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калнишевський, М. Трохименко ; за ред. О.Бадана-Яворенка. – К., Х. : УРЕ, 1932. – 444 с.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 2 т. / А.А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т.1-2.
6. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Ю.О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с. – Бібліогр. : с. 127-132.
7. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.
8. Кутіна Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии /Л.Л. Кутіна ; под ред. С.Г.Бархударова. – М. : Наука, 1970. – С.82-101.
9. Палеха Ю.І. Загальне документознавство : навч. пос. / Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Ліра-К, 2009. – 434 с.
10. Видання. Основні види: Терміни та визначення: ДСТУ 3017-95. – К.: Держстандарт України, 1998. – 47 с.
11. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / укл. : О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
12. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім „KM Academia”, 2000. – 218 с.
13. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с. – Бібліогр.: с. 495-508.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЮ

B.V. Dobrovols'ka

У статті розглядається комплекс теоретичних і методичних питань переходу до стратегічного управління керування документацією. Запропонована місія й основні задачі керування документацією як вищої стадії розвитку діловодства.

Ключові слова: стратегія, керування документацією, місія, завдання керування документацією, стратегічне планування керування документацією.

THEORETICAL AND METHODICAL PRINCIPALS OF THE ADMINISTRATION OF THE SYSTEM OF THE MANAGEMENT OF THE DOCUMENTATION

V.V. Dobrovolska

A complex of the theoretical and methodical questions of the conversion to the strategic management of the documentation is examined in the article. The proposed mission and the main tasks of the management of the documentation as the superior stage of the development of the office management are examined.

Keywords: strategy, management of the documentation, mission, tasks of the management of the documentation, strategic planning of the documentation.

Глобальні перетворення всіх сфер життя суспільства обумовлюють потребу в постійному пошуку нових форм і методів удосконалення документознавчої діяльності. Одним із пріоритетних напрямів розвитку документознавства є наукове забезпечення переходу від діловодства до керування документацією. Для забезпечення ефективного виконання такої відповідальної задачі необхідно здійснити переход до стратегічного управління системою керування документацією. З позиції системного підходу керування документацією можна розглядати як нелінійну систему, поведінка якого в майбутньому може істотно відрізнятися від поведінки в минулому. Тому необхідно сформувати структуру управління системою і механізми

взаємодії окремих планів, націлених на забезпечення довгострокової стратегії та створення управлінського інструментарію для її втілення як основи розвитку керування документацією.

Стратегічний менеджмент передбачає розробку довгострокової політики, цілей, установок, орієнтирів і принципово нових напрямів розвитку системи керування документацією. Він включає такі обов'язкові елементи, як корпоративну місію системи керування документацією, переваги цієї системи в організації діяльності щодо організації інформаційних ресурсів, виробництва продукції та послуг; структурні зміни; роботи з документацією в цілому та основних її підсистем; організаційну культуру і компетентність менеджерів-документознавців. Для системи керування документацією перехід до стратегічного менеджменту припускає освоєння системи нових понять і управлінських зон, що визначають ефективність документознавчої діяльності. Стратегічний менеджмент розглядається як набір рішень і дій, які відображаються в планах, направлених на вирішення мети, і задач керування документацією.

Серед них найважливішими є: формування місії системи керування документацією, включаючи мету і задачі; першочерговий розвиток напрямів системи керування документацією, що найповніше відповідали б її ресурсам, можливостям і умовам функціонування; оцінка чинників конкуренції на ринку роботи з документацією; аналіз системи керування документацією та узгодження її ресурсів з нагальними питаннями соціально-економічного розвитку організації та змістом інформаційних потреб документознавців і управлінців; визначення й оцінка найбажаніших напрямів діяльності з позиції місії системи керування документацією; вибір довгострокових задач і стратегії їхньої реалізації; розвиток короткострокових стратегій, які витікають із довгострокових цілей і стратегій; оцінка стратегічних процесів для використання одержаного досвіду при розробці рішень для розробки стратегічного плану на подальший період.

Таким чином реалізація стратегічних рішень і дій обумовлює необхідність використання всіх головних компонентів керування документацією. Відомо, що стратегічні рішення найчастіше плануються на п'ять років. Проте їхній вплив триває набагато довше, оскільки вони визначають організацію діяльності документознавців.

Відзначимо, що стратегічні рішення націлені в майбутнє і базуються на прогнозах учених і провідних фахівців. Вони мають багатофункціональний характер і комплексно застосовуються в більшості сфер документознавчої діяльності, охоплюючи організаційну структуру, розподіл і перерозподіл відповідальності та ресурсів. Стратегічне управління дає можливість визначити зміст перспективних напрямів діяльності, що дозволяє добитися свідомої оцінки співробітниками свого місця у виконанні поточних і перспективних цілей організації, зіставляючи їх із власними особистими і професійними планами.

Розглянемо детальніше термінологічні та змістовні аспекти понятійного апарату стратегічного управління керування документацією.

Філософія документознавчої діяльності включає її основоположні принципи і дає уявлення про її значення. Вона покликана забезпечити теоретичну інтерпретацію конкретного документознавчого знання. Адаптація понять, принципів і законів діалектики дозволяє сформувати теоретичний базис документознавства в цілому і керування документацією зокрема. Цьому сприяє філософське осмислення системи керування документацією шляхом теоретико-методологічного описання її функціонування і визначення на цій основі її вищої мети і норм поведінки в системі соціальних комунікацій.

Під політикою системи керування документацією розуміється сукупність всіх нормативних вимог і способів їхньої реалізації, що формують структуру і хід подій у контексті діяльності. У даній роботі використовується в значенні завдання, доручення, ролі, яку відіграє керування документацією. В цьому контексті місія системи керування документацією розглядається як фундаментальна мета її існування. Зміст цього поняття визначається такими ключовими положеннями: місія повинна бути сформульована порівняно просто і доступно для сприйняття; в основі місії систем керування документацією повинні бути встановлені задачі задоволення потреб документознавців та управлінців; місія повинна окреслити коло потреб і категорії споживачів, на які орієнтує свою діяльність.

Основними складовими процесу стратегічного управління є поняття *керування документацією*, *зовнішнє середовище*, *мета*, *стратегія*, *тип стратегічного управління*. Розглянемо їх більш детально.

Керування документацією, як об'єкт управління, відображає склад і обсяг документації, кількісний і якісний стан фінансових, кадрових і матеріальних ресурсів. Профіль також визначає сильні та слабкі сторони системи, відображає минулий і прогнозує майбутній стан організації діяльності з керування документацією.

Зовнішнє середовище системи керування документацією становлять чинники прямої і непрямої дії. До перших відносяться: чинні закони і діяльність державних органів з їхнього виконання, система документування, центри формування баз даних і комп'ютерних видань, фінансові матеріальні й кадрові ресурси; діяльність суміжних організацій-конкурентів на документаційному ринку.

Внутрішнє середовище формують її цілі, стратегія, організаційна структура, задачі, технологія й персонал.

Під стратегією розуміється поєднання довгострокових цілей і поточних задач, що з них випливають; прийнятий курс дій і розподілу фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів,

необхідних для досягнення поставлених цілей. Стратегія означає набір правил з досягнення довгострокових цілей.

У змісті стратегічного управління виділяються два напрями – розробка стратегії та її реалізація. Центральними процесами першого напряму є: оцінка зовнішнього середовища і внутрішньосистемних чинників; визначення місії та стратегічних цілей системи керування документацією; аналіз сильних і слабких сторін, її можливостей, організації та технології. Другий напрям припускає: розвиток спеціальних стратегій (технологічної, фінансово-економічної, кадрової тощо), направлених на реалізацію стратегічного плану і підтримку стратегічного контролю.

Проектування процесу стратегічного управління слід починати з визначення системи керування документацією. Цей процес припускає переробку широкого спектру умов, необхідних і достатніх для формування зважених цілей керування документацією і стратегії їхнього досягнення. Головними компонентами місії є продукція і послуги; трансформація її технології як база для нових ціннісних орієнтирів і пріоритетів, що сприяють зміцненню суспільного іміджу. Місія повинна відповідати надіям користувачів. Вироблення місії дозволяє забезпечити єдність у діях менеджерів різних рівнів, консолідацію їхніх професійних цінностей і особистих інтересів.

Місія керування документацією конкретизується в стратегічних цілях, які розробляються на основі спеціальних досліджень технологічного розвитку системи. Складний і відповідальний процес розробки стратегії припускає виділення таких етапів: відбір принципово важливих цілей та їхнє ранжирування за критерієм важливості; звуження первинного списку цілей, забезпечених цілей ресурсами; відбір однієї головної мети з подальшим виділенням підцілей і побудови «дерева рішень» – визначення конкретних шляхів їхнього досягнення. Ухваленню стратегії передує грунтовний аналіз зовнішнього середовища, на підставі якого з урахуванням потреб у технічних, фінансових, матеріальних, кадрових ресурсах визначається головна мета розвитку керування документацією.

Наступним кроком є оцінка альтернативних варіантів досягнення поставлених цілей та задач і вибір кращого з них для подальшої реалізації. Предметом такої оцінки повинні стати два основні типи менеджменту – підприємницький і плануючий [2]. Підприємницький тип базується на маркетинговій стратегії, характеризується далекоглядністю керівника, який активно шукає можливості для завоювання лідерства на інформаційному ринку організації. Плануючий тип стратегічного управління передбачає проведення систематичного порівняльного аналізу, розробку рішень і стратегії. Його задачею є об'єктивна оцінка зовнішньої ситуації, як умови ефективного впливу на неї.

Розглянуті типи стратегічного управління істотно впливають на рівень інноваційних процесів у системі керування документацією.

Вибраний тип стратегічного управління повинен відповідати умовам, в яких функціонує конкретна установа. В цьому контексті при виборі стратегії управління слід керуватися основоположними принципами: умінням моделювати ситуацію, здібністю до виявлення необхідності змін, здатністю розробляти стратегію змін, здібністю до стратегічного управління, здатністю втілювати стратегію в життя.

Зупинимося на загальнотеоретичних проблемах стратегічного планування системи керування документацією.

Стратегічне планування припускає розробку стратегії й основних методів її реалізації, створення і підтримку стратегічної відповідності між цілями керування документацією, потенційними можливостями, інформаційними потребами користувачів і можливістю їхнього задоволення.

Стратегічне планування охоплює розгалужений комплекс планів – довгострокових, середньострокових, річних, оперативних, функціонально-технологічних. Проте, основне місце в цій складній системі займає довгостроковий план. Його розробка складається з таких основних етапів: прогнозування майбутнього стану системи керування документацією; визначення і вибір варіантів розвитку цієї системи; формування мети її розвитку і визначення термінів її досягнення; розробка програми дій і складання відповідного графіка робіт. При складанні програми визначаються задачі, черговість і терміни їхнього виконання; формування цільового бюджету: проведення розрахунку необхідного фінансування та його розподілу за видами та етапами робіт.

У процесі стратегічного планування необхідно: постійно враховувати чинники невизначеності та ризику, переоцінювати пріоритетні напрями керування документацією залежно від зміни зовнішнього середовища; проводити комплексний аналіз соціально-політичної, економічної ситуації в галузі або установі, сильних і слабких сторін системи керування документацією; послідовно удосконалювати організаційну структуру системи керування документацією відповідно до стратегічних цілей; чітко визначати обов'язки і відповідальність менеджерів усіх рівнів, задіяних у стратегічному плануванні; здійснювати оцінку функціонування системи керування документацією з реалізації задач стратегічного плану.

Якщо на початковому етапі освоєння можливостей стратегічного планування цей процес здійснювався менеджерами вищого рівня, переважно шляхом організації тимчасових колективів, то останніми роками має місце децентралізація, яка виявляється в залученні до стратегічного планування менеджерів різних рівнів.

Відзначимо, що аналіз практики стратегічного планування за кордоном дозволив виявити низку проблем і недоліків, які повинні бути враховані українськими фахівцями. Йдеться про

недостатньо точні прогнози й оцінки [3]. Ефективність стратегічного планування системи керування документацією [1] знижується тому, що їхнє впровадження не супроводжувалося внесенням необхідних змін у традиційні форми і методи управління та мотивацію менеджерів різних рівнів.

Для реалізації стратегічного плану, залежно від конкретних умов регіону і стану системи керування документацією, можуть використовуватися різні моделі: внутрішнього управління в спокійному зовнішньому середовищі; управління в умовах динамічного переходу регіону до ринкової економіки; управління в умовах інформатизації і цілеспрямованого упровадження в систему керування документацією досягнень науково-технічного прогресу; менеджмент в умовах необхідності адаптації системи керування документацією до спонтанних, несподіваних загроз або нових можливостей зовнішнього середовища. Нині все більшого значення набуває вибір моделі стратегії системи керування документацією в умовах зростаючої конкуренції з боку розробників відповідних програмних засобів. Розробці ефективної стратегії досягнення ринкових переваг повинні передувати ретельний аналіз конкурентоспроможності системи керування документацією, ґрутовна оцінка зовнішнього середовища і внутрішніх чинників.

Дані про сильні і слабкі сторони системи керування документацією доповнюють її внутрішні характеристики. Серед сильних сторін виділяються: ресурси, компетентність персоналу, технічна озброєність, здатність до активної інноваційної діяльності. До слабких сторін можуть бути віднесені внутрішні характеристики системи керування документацією, що негативно впливають на її потенціал і конкурентоспроможність: відсутність чіткої стратегічної спрямованості, недостатня увага до нововведень, слабкість управлінців і персоналу, вузька спрямованість діловодної діяльності. Важливим напрямом стратегічного менеджменту є ранжирування стратегічних задач. Це обумовлено наявністю великого числа нерівноцінних за значенням і ступенем складності рішень, які необхідно приймати.

З огляду на вищезгадане, всі задачі, що підлягають рішенню, діляться на такі категорії: найважливіші і термінові, що потребують негайного розгляду і рішення; задачі середньої складності; важливі, але не термінові задачі, що потребують постійного контролю; задачі, що виникають у результаті недостовірної інформації. Проведене ранжирування дозволяє правильно розподілити задачі для вирішення менеджерами різних рівнів. Керівництво повинне постійно переглядати й оновлювати список задач.

В окремих випадках керівництву доводиться діяти в умовах недостатньої інформації на основі слабких сигналів, зазвичай із зовнішнього середовища. В такому разі повинні ухвалюватися рішення, що мають попередній характер. Такі рішення повинні допускати можливість внесення коректив у міру надходження додаткової інформації.

Істотні особливості має керування документацією в умовах стратегічних несподіванок, коли проблеми виникають раптово, часто всупереч прогнозам і попередньому досвіду. В таких ситуаціях керівництво повинне терміново розробляти і здійснювати компенсаційні заходи для усунення збоїв у роботі та відновлення нормальної діяльності. Для підвищення ефективності й оперативності роботи менеджерів різних рівнів у разі виникнення стратегічних несподіванок слід превентивно розробити план дій у надзвичайних ситуаціях. Він повинен передбачати розподіл прав і обов'язків вищих керівників, створення оперативних груп менеджерів для підтримки морального клімату в колективі, забезпечення нормального трудового ритму, розробку і здійснення надзвичайних заходів, пов'язаних з виходом із ситуації, що склалася.

Науковий підхід до розробки стратегій, їхнє чітке формування і реалізація – важлива умова забезпечення скоординованого і збалансованого розвитку системи керування документацією.

Використана література

1. Василенко О.М. Стратегічне планування в діяльності бібліотеки: управлінський аспект / О.М. Василенко // Інформаційно-бібліографічне забезпечення сільськогосподарської науки і виробництва : матеріали наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 36-38.
2. Завадський И.С. Менеджмент. / И.С. Завадський – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 543 с.
3. Купер К.Р. Доступ к знаниям. Стратегический план Британской библиотеки – 1989-1994 гг. / К.Р. Купер // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1991. – Вып. 128. – С. 50-59.

БІБЛІОТЕКА 3.0: ЗНАННЯ, СХОВИЩА ДАНИХ ТА ЕКСПЕРТИ

K.B. Лобузіна

Стаття присвячена застосуванню технологій керування знаннями у бібліотечній справі, сучасним тенденціям розвитку веб-технологій та прогнозам щодо майбутнього бібліотек. Розглянуто засоби організації та побудови корпоративного фонду бібліотечних знань.

Ключові слова: керування знаннями, веб-технології, web 3.0, Бібліотека 3.0, сховища даних, корпоративний фонд бібліотечних знань

LIBRARY 3.0: KNOWLEDGE, DATA WAREHOUSING AND EXPERTS

The article is devoted to the application of knowledge management technologies in librarianship, contemporary trends in development of Web technology and predictions about the future of libraries. Consider means of developing and implementing corporate fund of library knowledge.

Keywords: knowledge management, web technologies, web 3.0, library 3.0, data warehouse, corporate fund library knowledge.

Основні принципи керування знаннями (КЗ) були закладені в 1990-і роки й успішно продовжують розвиватися останнє десятиріччя. Ці принципи визначили, що коли величезну кількість накопиченого знання про клієнтів, процеси, продукти і послуги, які існують на всіх рівнях організації, зафіксувати та зробити доступною для співробітників, це може допомогти організації стати продуктивнішою, ефективнішою й успішнішою.

За означенням, керування знаннями (КЗ) [Knowledge Management (KM)] – процес створення умов для виявлення, збереження та ефективного використання знань та інформації в організації та її оточенні. Стратегія керування знаннями спрямована на надання потрібних знань тим членам організації та оточення, яким ці знання необхідні, щоб підвищити ефективність діяльності організації.

Уважний розгляд цих основних завдань КЗ свідчить про те, що вони повністю збігаються з основними функціями бібліотеки: по-перше, зафіксувати і зберегти цінний досвід, по-друге, забезпечити його доступність та розповсюдження серед колективу, тому аналіз основних теоретичних та методичних зasad, закладених у технологіях КЗ, може бути перспективним у бібліотечній галузі.

Починаючи з 1998 р., «керування знаннями» – одна з дискусійних тем IFLA [3]. Зокрема, 67-а Генеральна конференція IFLA (2001 р.) «Libraries and Librarians: Making a Difference in the Knowledge Age» була присвячена розгляду ролі бібліотечних працівників в управлінні знаннями [15]. З 2000 р. в IFLA діяла робоча група з управління знаннями, мета якої – сприяти розвитку культури керування знаннями в бібліотечно-інформаційному середовищі. Наприкінці 2003 р. ця група реорганізована в секцію IFLA відділення бібліографічного обліку. 2004 р. вийшла збірка матеріалів з управління знаннями «Knowledge management. Libraries and Librarians Taking up the Challenge», представлених на конференціях IFLA у різні роки. У них неодноразово звучать заклики до перегляду ролі бібліотечних фахівців у сучасному суспільстві. Серед нових функцій, необхідних їм для керування власними професійними знаннями, називаються виявлення неявних знань, створення інфраструктури з управління знаннями, ідентифікація явних і неявних знань всередині організації, визначення актуальності знань, а в цілому – управління інтелектуальним капіталом власних установ і галузі. За кордоном «керування знаннями» як дисципліна введена в курси з підготовки бібліотечних кадрів [20].

Успішне керування знаннями складається з двох основних частин: 1) керування та упорядкування інформаційного масиву, 2) керування фізичними особами. Ці дві частини процесу формування знання поєднуються за допомогою спеціальних технологій, які роблять процес КЗ успішним.

Індійський дослідник S. Gandhi у публікації 2004 р. детально розглядає всі етапи еволюції: *дані* → *інформація* → *знання* → *мудрість*, що дає змогу зрозуміти різницю між керуванням даними та керуванням знаннями [10].

Дані – це інформаційна сировина, факти або цифри. Типові приклади даних включають статистику, перелік предметів, списки імен та адреси користувачів бібліотеки. Кожна бібліотека щоденно збирає величезний обсяг даних: імена, адреси, номери телефонів, кількість нових надходжень, формати матеріалів (книги, автореферати, компакт-диски тощо), назви документів і т. ін. Дані завжди формальні та позбавлені контексту. Наприклад, назва книги не залежить від того, де вона буде згадуватися в електронному каталогі бібліотеки, журнальній статті, видавничому каталогі або рекламному буклеті.

Інформація. Коли дані організовані в логічні структури з визначеною метою, вони стають інформацією. До прикладів інформації в бібліотечному середовищі можуть належати: списки нових надходжень за останній тиждень; бібліографічні матеріали, знайдені у відповідь на конкретне питання; список користувачів, які записалися в бібліотеку впродовж місяця і мають історичний фаховий профіль або список найбільш часто запитуваних книг. Дані також перетворюються на інформацію, коли вони, залежно від контексту, допомагають зрозуміти зв'язки між різними елементами даних. Приміром, порівняльний аналіз нових надходжень у

бібліотеку впродовж останніх десяти років дає інформацію про те, як відбувається рух фонду та яким чином зростає бібліотечна колекція, якими типами документів поповнюється інформаційний фонд бібліотеки.

Знання. Коли інформація аналізується, обробляється і вміщується у певний контекст, вона стає знанням. Знання передбачає висновки й узагальнення, виявлення прихованих тенденцій і нестандартних виключень. Воно базується на створенні ментальної моделі або виявленні тенденції, яка може бути застосована з достатнім ступенем надійності та передбачуваності у визначеному контексті або для подібних ситуацій. Формування знання є складним процесом, який потребує вироблення оціночних суджень на основі попереднього досвіду та навчання, узагальнення сформованих образів. Так аналіз інформації про відвідування бібліотеки користувачами, порівняно з характером їхніх запитів до бібліотечних баз даних та бібліотечних фахівців, може надати цінну інформацію про категорії користувачів та їхні інформаційні потреби. Наприклад, встановлення того факту, що основними споживачами довідкової служби бібліотеки є студенти в період сесій, або того, що сучасні користувачі віддають перевагу роботі вдома, онлайновому замовленню та електронним книжкам.

Мудрість. Коли знання застосовуються з метою прийняття ґрунтовних та далекоглядних рішень, покращення процесів продуктивності праці або для отримання прибутку, вони перетворюються на мудрість. Мудрість вимагає від людини бути готовою і здатною відбирати інформацію, оцінювати її та замислюватися про те, що ця інформація вирішує, чи слід використовувати цю інформацію для конкретної проблеми або ситуації, визначення та приймання рішення. Щоб бути мудрою, людина має не тільки оволодіти знаннями, але також повинна мати повне уявлення про принципи, втілені в цих знаннях. Приміром, виявлені тенденції потреб сучасних користувачів в онлайнових послугах та електронній інформації, мають привести до масштабних заходів щодо адаптації бібліотечних послуг до сучасного інформаційно-комунікаційного середовища та формування електронного фонду бібліотеки.

Отже, життєвий цикл керування знаннями має чотири етапи: дані, інформація, знання і мудрість. Дані позбавлені конкретного контексту і складаються зі спостережень, фактів або цифр. Коли дані організовані для певної мети та поміщені в контекст, вони стають інформацією. Коли інформація аналізується, щоб виявити невідомі або приховані тенденції, це перетворює її на знання, а коли знання застосовуються в реальних життєвих ситуаціях для прийняття рішень, вони стають мудрістю.

Крім визначених етапів життєвого циклу, менеджмент знання включає такі чотири основні компоненти: знання, менеджмент, інформаційні технології та корпоративна культура. Кожен із цих компонентів відіграє значну роль у КЗ і може мати величезний вплив на його успіх або невдачу.

Керування знаннями. Було встановлено, що більшість працівників сучасних організацій страждають від інформаційного перевантаження, але водночас відчувають брак знань [10]. Знання професіоналів містять явні й неявні знання. Явні (формалізовані) знання можуть бути викладені у вигляді документів: записані, опубліковані або внесені в базу даних. Неявні знання – це досвід, таємниці майстерності, інтуїція, враження, думки.

Для ефективного керування знаннями, організація має вжити таких заходів: генерувати, створювати та здобувати знання; систематизувати й організувати їх для полегшення доступу до них; зробити знання доступними для інших через публікації; полегшити доступ до них і пошук знань, а також використовувати і застосовувати їх для вирішення проблем, підтримки рішень, поліпшення продуктивності, аналізу ситуації та процесів [5].

У бібліотеках давно практикується формування картотек методичних рішень, створення архівів виконаних довідок, ведення баз даних відмов читачам та відсутньої у фондах літератури (дезидерат), картотек та повнотекстових баз даних книгознавчих та бібліотекознавчих статей, формування архівів публікацій співробітників. Створення на основі цих ресурсів електронних картотек та спеціалізованих баз даних сприятиме включеню цієї інформації в щоденну активну діяльність бібліотеки, створить умови для оптимізації зусиль та економії часу в обслуговуванні користувачів, унеможливить зайве дублювання бібліотечних процесів, створить умови для підвищення корпоративної культури.

Сьогодні, як підкреслює R. Kuhlen (2003) [13], парадигма щодо керування знаннями змістилася в бік комунікації. Відбулося це тому, що знання та інформація більше не розглядаються в класичному статичному вигляді: в контейнерах інформації або сховищах знань (традиційно в друкованих книгах, журналах, звітах), а переходят в електронну форму, таку як нелінійні гіпертексти та веб-сайти, що швидко поширюються та інтерактивно доступні користувачам. Динамічний або комунікативний погляд на управління знаннями підкреслює постійне зростання та оновлення знань у безперервному процесі обміну та комунікації. Отже, важливим елементом корпоративних бібліотечних знань також мають стати онлайнові інформаційні ресурси, що розкривають фонди бібліотеки, фіксують знання про колекції та фондоутворювачів, відбивають наукові дослідження з історії книг, рукописів, архівних документів, що зберігаються у бібліотечних фондах. Такі інформаційні ресурси, крім підвищення обізнаності бібліотечного колективу в галузі книгознавчих та археографічних досліджень бібліотечних фондів, також сприятимуть інформуванню користувачів бібліотеки про унікальні та рідкісні бібліотечні документи, включеню цінної історико-культурної інформації до наукового обігу. Формуванню бібліотечної бази знань також сприяє створення архівів електронних виставок, які описують і розкривають зміст найбільш цікавих бібліотечних колекцій і фондів.

Для використання неявних знань бібліотеки можуть звернутися до практики інтерактивних онлайнових сервісів: професійних форумів і блогів, де оперативно обговорюватимуться бібліотечними фахівцями актуальні проблеми бібліотекознавства та бібліотечної технології.

Інформаційні технології, сховища даних. Можливості інформаційних технологій пошуку, індексування, збирання, архівування та передачі інформації можуть істотно полегшити і поліпшити збирання інформації, її організацію та класифікацію. Такі технології як системи керування базами даних, системи керування документами, Інтернет, Інtranет, пошукові системи, системи підтримки прийняття рішень, інтелектуальний аналіз даних, сховища даних, електронна пошта, відеоконференції, дошки оголошень, новини, інтерактивні обговорення можуть відіграти ключову роль у сприянні керуванню знаннями.

Самі по собі можливості інформаційних технологій не вирішують проблеми формування ресурсів повноцінного корпоративного знання. Для формування таких ресурсів необхідно застосовувати спеціальні технології, однією з яких є «сховище даних». Згідно з визначенням класика цієї концепції Б. Інмона [12], сховище даних (Data Warehouse, DW) – це предметно орієнтована, інтегрована, незмінна в часі, цілісна сукупність даних, призначена для підтримки прийняття рішень. Стосовно основних складових сховища даних, слід зазначити такі: *предметна орієнтованість; інтегрованість; відсутність хронологічних обмежень; цілісність даних*.

Предметна орієнтованість. Локальні бази даних містять мегабайти прямої та непрямої інформації, часом абсолютно не потрібної для подальшого аналізу. З урахуванням цього фактора, проектування сховища даних здійснюється виключно з метою накопичення необхідних (або потенційно необхідних) даних.

Інтегрованість. Попри те, що дані надходять із різних джерел, вони мають бути об'єднані єдиною макроструктурою, стандартами обміну, структурою, атрибутами тощо. Це має велике значення для корпоративних організацій, в яких одночасно можуть використовуватись різні за своєю архітектурою інформаційні системи, що представляють однакові дані по-різному. Наприклад, можуть використовуватися кілька різних форматів представлення дат або один і той саме показник може називатися по-різному. У процесі надходження до сховища даних подібні невідповідності мають автоматично усуватися.

Відсутність хронологічних обмежень. Сховище даних містить історичні дані, накопичені за великий інтервал часу.

Цілісність даних. Модифікація даних не проводиться, оскільки може привести до порушення їхньої цілісності. Сховище даних лише надає дані у вигляді, зручному для аналізу, і готове плацдарм для системи керування знаннями.

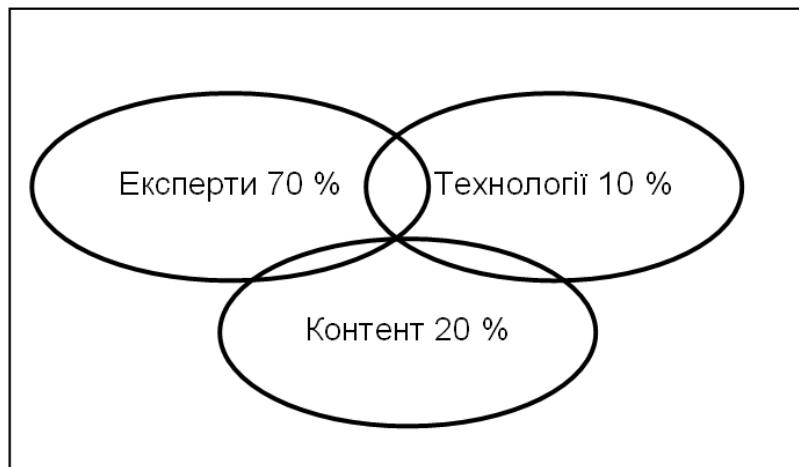
Отже, як підсумовує Г. Асєєв (2009) [2], з функціональної точки зору сховища даних повинні забезпечувати підтримку високої швидкості отримання даних зі сховища; підтримку внутрішньої несуперечності даних; можливості отримання і співставлення зрізів даних; наявність комфорних утиліт перегляду даних у сховищі; повноту і достовірність даних, що зберігаються; підтримку високоякісного процесу поповнення даних. З точки зору користувача, сховище даних має забезпечувати такі перетворення: *дані* → *інформація* → *знання* → *прийняття рішень*. Процес створення сховища даних по своїй природі циклічний. Очевидно також, що варто викинути з ланцюга *консультант* → *користувач* → *розроблювач* хоча б одну ланку, і процес неминуче зайде в глухий кут, тому сховище даних може бути реалізоване тільки у взаємодії різних невзаємозамінних фахівців, об'єднаних загальною метою. Для забезпечення єдиних стандартів представлення даних та форматної сумісності інформаційних масивів прийняття рішення здійснюється за допомогою інформаційної системи підприємства на основі метаданих. Метадані – це структуровані дані, які описують характеристики об'єктів-носіїв джерел інформації і сприяють ідентифікації, виявленню, оцінці та керуванню цими об'єктами. Це будь-яка інформація, необхідна для аналізу, проектування, побудови, впровадження та застосування комп'ютерної системи. Управління інформацією на основі метаданих, накопичених у сховищі даних, дозволяє проводити аналіз та виявляти залежність між джерелом і приймачем даних, універсумом і документами, тобто здійснювати управління знаннями.

Корпоративна культура, експерти. Одним із найбільш важливих компонентів концепції керування знаннями є корпоративна культура, яка спонукає людей взаємодіяти один з одним, обмінюватися ідеями, досвідом і точками зору, бути почутими, не побоюючись репресій [10]. Т.Н. Davenport, D.W.De Long, M.C. Beers (1998) [9] стверджують, що відсутність корпоративної культури, яка заохочує співробітництво, довіру, обмін знаннями, вміння слухати, навчатися і творити, може бути основним бар'єром у розробці та реалізації успішних проектів керування знаннями. Відсутність культурного ґрунту не може компенсувати ніяка кількість технологій, знань або гарного керування проектом. У компаніях, де імунна система культури не сприйнятлива, передовий досвід буде відхиленій. Без широї прихильності колективу, ініціативи керування знаннями будуть борратися і зрештою загинуть. Успіх проектів керування знаннями залежить від спільної роботи й обміну знаннями між усіма учасниками, всі учасники повинні брати активну участь у формуванні корпоративних знань. Однак, якщо співробітники будуть каратися, а не винагороджуватися за те, що діляться своїми знаннями, це не сприятиме зусиллям керування знаннями в організації. Основними причинами, чому люди не хочуть ділитися своїми знаннями, є: перевантаження обов'язками; небажання брати на себе додаткові обов'язки; впевненість, що обмін знаннями заважатиме їхньому особистому успіху; відчуття, що їх обходять і залякують у командних дискусіях; відчуття загрози, якщо їхні думки висміють,

будуть критикувати або ігнорувати; побоювання, що їхні знання та досвід будуть використані без посилання на авторство. Отже, відкрита корпоративна культура, яка заохочує передавання знань, обмін ідеями, передовим досвідом – критичні для забезпечення можливостей керування знаннями.

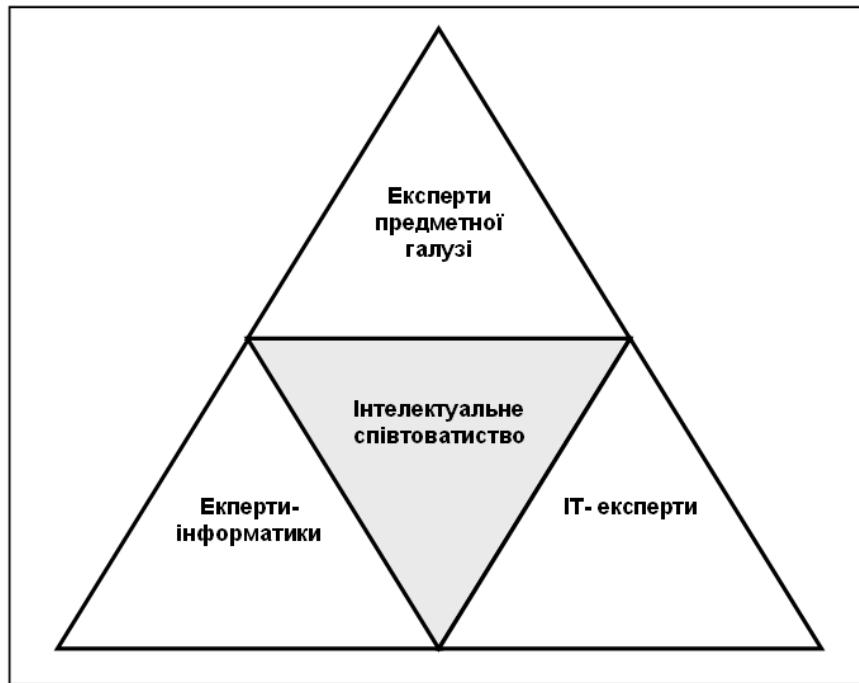
Кожен із чотирьох компонентів технології керування знаннями: знання, менеджмент, інформаційні технології та корпоративна культура відіграють важливу роль і мають значний потенціал для її успіху. Згідно з публікацією S.A. Kumar (2010) [14], найважливіша роль у формуванні корпоративних знань відводиться експертам.

Фактори технології керування знаннями та їхній внесок у загальний успіх проектів

Професор інформатики Торонтського університету C.W. Choo (2010) [8] визначає суспільство знань як сукупність інтелектуальних співтовариств, які обробляють інформацію про навколошній світ з метою її осмислення, генерують нові знання шляхом обробки та узагальнення експертних висновків його учасників, а також аналізують інформацію з метою прийняття рішень для подальшого розвитку. Науковець пропонує «піраміду знань», яка відображає взаємовідносини в інтелектуальному співтоваристві ХХІ ст. Він підкреслює, що інтелектуальним співтовариствам не властива функціональна роздробленість. Вони формують нові відносини між експертами в певних галузях знань (асpirанти, науковці, провідні фахівці), інформаційними експертами (бібліотекарі, фахівці в галузі інформатики) та експертами в галузі інформаційних технологій (підтримка комп’ютерів, програмного забезпечення, підтримка телекомунікацій, забезпечення інформаційної безпеки) з метою з’єднання їхніх можливостей.

Піраміда знань інтелектуального співтовариства

Саме за цими принципами побудовано сьогодні інформаційне обслуговування в Бібліотеці природничих наук Російської академії Наук (БПН РАН), Н. Каленов, Е. Кочукова (2009) [4]. Основу інформаційного обслуговування бібліотеки становить вивчення інформаційних потреб користувачів (учених науково-дослідних інститутів), результатом якого є тематико-типологічний план комплектування (ТТПК). Традиційно завдання вирішення питання про придбання видання до фондів бібліотеки НДІ РАН вирішувалася фахівцями-комплектаторами бібліотеки. Однак складності сучасних наукових дисциплін, взаємопроникнення наук, динаміка розвитку фундаментальних досліджень, багатопрофільність досліджень інститутів значно ускладнюють вирішення цього питання. Співробітники бібліотек, хоч і мають багатий досвід роботи з ученими в даній галузі науки, не можуть однаково добре розбиратися у всіх галузях досліджень. З урахуванням цього, останніми роками в БПН РАН розвивається принципово новий «революційний» підхід, в основі якого лежить залучення користувачів (науковців РАН) до процесу оцінки видань, запропонованих книжковим ринком, та облік цих оцінок у вирішенні питання про замовлення та придбання конкретного видання для бібліотек. Цей підхід реалізований у вигляді експертної системи централізованого комплектування наукових бібліотек.

Зміну ролі бібліотечних спеціалістів у ХХІ ст. досліджує К. Calhoun (2007) [7]. З приходом Інтернету бібліотеки втратили свій абсолютний пріоритет у галузі інформаційного забезпечення і змушені шукати нові форми обслуговування, використовуючи для цього сучасні інформаційні технології. Тенденції до зростання використання бібліотечних електронних і цифрових колекцій та зниження використання традиційних зібрань найбільших наукових

бібліотек добре відомі. Бібліотекарям необхідно відійти від елементарної комп'ютерної грамотності, переорієнтувати свою роботу на творчі рішення для упорядкування електронних колекцій, у тісній співпраці зі спеціалістами предметних галузей та ІТ-спеціалістами, завдяки чому користувачі зможуть зекономити час, знайти необхідні їм матеріали, ефективно отримувати знання.

Отже, головна роль, на яку можуть претендувати бібліотечні спеціалісти найближчим часом, – це бути посередниками між інформацією та споживачами: створювати метадані електронних і цифрових об'єктів різної природи, надавати довідково-інформаційні послуги, проводити експертизу інформаційних ресурсів, опрацьовувати інформаційно-аналітичні продукти, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури, призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва.

Бібліотека 3.0. Відповідно до змін поглядів на організацію інформації та пошукових систем глобальної мережі, з'являються нові технологічні моделі щодо принципів проектування і створення веб-ресурсів. Розглянемо еволюцію цих моделей, які детально обговорюються у публікаціях B. Getting (2007) [11], A. Андреєва (2006) [1], U. Naik, D. Shivalingaiah (2008) [16].

Web 1.0. Це був веб *тільки для читання* – статичні сайти зі спеціально підготовленим, вручну структурованим контентом, який готовався «не багатьма для багатьох», з відсутністю зворотного зв'язку, користувачі були лише пасивними споживачами. Основна мета власників сайтів полягала у створенні он-лайн-присутності і своєї інформації, доступної для всіх будь-де і в будь-який час.

Web 2.0. У даний час ми спостерігаємо розвіті Web 2.0, або веб *читання-запис*. Нововведені засоби цієї моделі зробили можливою взаємодію з користувачами Інтернету, що в корені змінило ландшафт глобальної мережі в дуже короткий термін. 2.0 позначає наступний крок еволюції з оновленням програмним забезпеченням. Це епоха розвітів таких технологій, як форуми, блоги, соціальні мережі, вікі, RSS-канали (та інші форми інтерактивних публікацій). Це нові веб-інтерфейси і Інтернет-сервіси такі, як eBay і Gmail, що забезпечили удосконалений рівень комфорту для користувачів, порівняно з технологіями, призначеними лише для читання.

Другим боком розвитку технологій другого покоління, а саме – CMS (Content Management System) – систем керування контентом, стали масові сервіси, що дають можливість користувачам самостійно виробляти контент (чати, щоденники, статті, фотоальбоми, збірники посилань), а також маніпулювати зв'язками між своїми і чужими матеріалами в Мережі (настроювати власні стрічки для читання вибраних веб-блогів або новин, будовувати власні

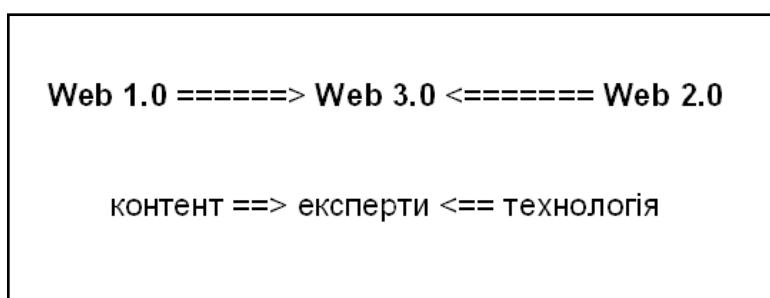
матеріали в колективні блоги та вікіпедії тощо). Творці Web 2.0 дистанціювалися від роботи з контентом. Найчастіше вони просто не знають, що відбувається всередині їхнього сервісу, не можуть впливати на цей «народний» контент або використовувати його. Приміром, засновнику Wikipedia довелося 18 разів виправляти власну біографію на даному сайті, тому що інші люди теж переписували її багато разів. Навколо Wikipedia було затіяно кілька судових процесів, а 2005 р. її засновники були змушені заборонити незареєстрованим користувачам редагувати сторінки Wikipedia.

Ще більше постраждали від неконтрольованого контенту пошукові системи, навіть для статичного контенту Web 1.0 вони часто не могли надати осмислений результат, стосовно Web 2.0 це перетворилося в індексування мільйонів повідомлень колективного «потоку свідомості». Ще однією знаковою подією став розвиток спамерства, який призвів до підвищення рейтингу спамерських ресурсів завдяки роботизованим технологіям індексування контенту, у той час як цінні та цікаві ресурси можуть бути взагалі проігноровані пошуковими системами.

Отже, підсумком цих двох етапів може бути фраза, що Web 1.0 був платформою з контентом без технології, а Web 2.0 – технологією без контенту.

Web 3.0. Модель технологічної платформи, яка виникла на зустріч ідеям Семантичного Вебу Т. Бернса-Лі [6], які зафіксували той факт, що між пошуковим роботом і змістом веб-сторінок має стояти людина, обізнана з контентом ресурсу і є компетентним спеціалістом у заданій предметній галузі. Загалом модель включає такі основні ідеї, як створення контенту обдарованими спеціалістами на базі сучасних технологій та перетворення неструктурованого контенту глобальної мережі в базу даних. Особливого значення набувають інтелектуальні лінгвістичні технології, які будуть усувати неоднозначність пошукових відповідей (синонімію, омонімію тощо).

Отже, новий ступінь еволюції веб-технологій передбачає поєднання найкращих ідей двох попередніх моделей: Web 1.0 (зміст) та Web 2.0 (технологія) з професійною підтримкою таких ресурсів експертами (модераторами або менеджерами знань).

Технологія Web 3.0

Важливу роль у технології Web 3.0 відіграватимуть експерти, які будуть оцінювати інформаційні ресурси, що розміщуються в глобальній мережі. Приміром, з 2008 р. користувачі Wikipedia більше не можуть самостійно редагувати статті в онлайновій енциклопедії. Вони повинні будуть представляти на розгляд довіреним редакторам зміни, які вони бажають внести у текст. Якщо редактори схвалять пропозицію, то статтю буде оновлено. Таке рішення розробники Wikipedia були змушені схвалити у зв'язку з тим, що деякі приватні особи та організації почали фальсифікувати інформацію та використовувати енциклопедію, аби опорочити конкурентів.

Стосовно бібліотек еволюція веб-технологій на кожному з етапів привнесла в бібліотечну діяльність свої інструменти, що відобразилося на характері онлайнових сервісів і послуг.

Web 1.0 створив умови для надання інформації про фонди та формування онлайнових бібліотечних каталогів OPAC (Online Public Access Catalogue).

Web 2.0 створив передумови для впровадження інноваційних бібліотечних послуг: інтерактивних служб «Запитай бібліотекаря?», віртуальної бібліографічної довідки, бібліотечних блогів і форумів, вікі-каталогів, фольксономій. Технологічні рішення Web 2.0 надали імпульсу для розвитку архівів відкритого доступу з можливістю публікувати наукові матеріали самими користувачами. Розвиток інтегрованих сервісів, заснованих на OpenURL (таких як GooleScolar). Ці можливості породили концепцію Бібліотеки 2.0, заснованої на залученні користувачів бібліотеки в проектування і впровадження послуг та можливості для користувачів бібліотеки створювати і модифікувати бібліотечні послуги.

Web 3.0 має пригорнути інтерес до бібліотечних технологій, бо саме в них накопичений великий досвід упорядкування знань. Ідеї цієї моделі повністю збігаються з основною функцією бібліотеки – бути посередником між інформаційною сировиною та користувачем. Все це має піднести роль бібліотекаря як інформаційного експерта та менеджера знань, який буде професійно описувати електронні ресурси, формувати інтелектуальне історико-культурне та наукове електронне середовище.

Питання про те, що може привнести технологічна модель Web 3.0 у бібліотечну діяльність, порушувалися 2007 р. на Генеральній конференції IFLA (Південна Африка) [17]. Розглянемо більш детально, як виглядатиме Бібліотека 3.0 або Семантична Бібліотека (Semantic Library) [18]. Поширення цих технологій прогнозують приблизно на 2016 р. За прогнозами, основною місією бібліотек найближчим часом буде упорядкування неорганізованих електронних ресурсів у систематичні категорії. Для цього використовуватимуться семантичні веб-технології, онтології та метадані. Великого значення набудуть електронні каталоги бібліотек як сховища метаданих документів різної природи. Поширяться стандарти

бібліотечного упорядкування на все веб-середовище; буде відбуватися подальша інтеграція електронних каталогів бібліотек із наданням доступу до електронних інформаційних ресурсів; будуть створюватися бібліотечні портали, що надають доступ до всіх бібліотечних ресурсів у режимі «єдиного вікна»; подальший розвиток отримають віртуальні бібліотечні довідкові служби, доступні з мобільних телефонів та пристройів. Бібліотекарі будуть активними посередниками між інформацією і користувачами: упорядкувати, допомагати знайти, надавати доступ до інформації.

Підсумок. Сьогодні ми можемо спостерігати еволюцію функціональних можливостей бібліотечних технологій, яка відбувається в напрямах, що відповідають найважливішим інформаційним завданням бібліотек у сучасному суспільстві:

- глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів: інтеграція ресурсів та кооперативна робота бібліотек;
- формування власних електронних інформаційних ресурсів: створення електронних бібліотек та архівів відкритого доступу;
- розвиток онлайнових (віддалених) форм обслуговування читачів/користувачів бібліотеки.

Усі ці завдання потребують професійного розвитку бібліотечного колективу, інтеграції бібліотечних та інформаційно-технологічних знань, освоєння бібліотечними спеціалістами нових інформаційно-комунікаційних технологій. З точки зору концепції керування знаннями для майбутнього бібліотеки велике значення має підтримка діяльності бібліотекаря як інформаційного експерта, який створює метадані для традиційних, електронних і цифрових об'єктів бібліотеки, надає довідково-інформаційні послуги, опрацьовує інформаційно-аналітичні продукти. Автоматизовані бібліотечні інформаційні системи дають можливість бібліотечним експертам зробити свої неявні знання явними, підвищити ефективність власної роботи та забезпечити удосконалення представлення знань у бібліотечних фондах. Важливими складовими корпоративного інтелектуального фонду сучасної бібліотеки мають бути: створення електронного архіву публікацій співробітників, формування електронного фонду та картотек бібліотекознавчої та книгознавчої тематики, авторитетні файли (установ, осіб, видавництв), тематичні рубрикатори та словники предметних рубрик, матеріали фахових бібліотечних форумів і блогів, укладання Інтернет-навігаторів бібліотечними інформаційними ресурсами.

Сьогодні в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (НБУВ) започатковано формування онлайнового електронного архіву науково-довідкових видань (спеціалізовані фонди НБУВ), створено повнотекстовий архів публікацій наукового видання «Рукописна та книжкова спадщина України» (Інститут рукопису). Готуються до онлайнового представлення бази даних публікацій співробітників бібліотеки (відділ бібліотекознавства) та

карточки книгоznавчих статей (відділ стародруків та рідкісних видань). Створено можливість підтримки корпоративного політематичного Інтернет-навігатора, в тому числі бібліотекознавчої тематики.

Ще одним пластом професійних знань, які в більшості випадків перебувають у неявному (незафікованому) вигляді, є різноманітна інформація, що стосується семантичних засобів пошуку інформації (ієрархічних, асоціативних, синонімічних зв'язків між поняттями). Цією інформацією володіє бібліотечний спеціаліст із великим досвідом роботи, інколи вони за традицією зафіковані в паперових картотеках методичних рішень. Усвідомлення цінності цієї інформації спонукала до винайдення інструментів, які б дозволили скористатися цим досвідом не лише бібліотекарям, а й користувачам. А саме – контролюваних словників та авторитетних файлів різноманітного призначення: авторів, організацій та установ, предметних рубрик, класифікаторів і рубрикаторів, географічних рубрик тощо. В НБУВ продовжуються роботи зі створення електронної версії Рубрикатора НБУВ, розпочато роботи зі створення авторитетних файлів на установи та видатних науковців Національної академії наук України. Саме цей напрям було обрано тому, що з самого початку фонди Бібліотеки формувались як джерельна база для установ НАН України (Центральна наукова бібліотека АН УРСР), сьогодні у склад різноманітних фондів НБУВ входить рукописна та книжкова спадщина української науки, створюється депозитарний фонд наукової періодики України, видається національний реферативний журнал «Джерело». Забезпечення правильного ведення даних та повноцінного пошуку у всіх цих різноманітних ресурсах неможливе без відповідного семантичного пошукового апарату, який можуть забезпечити авторитетні записи.

На основі всіх цих інформаційних ресурсів надалі передбачається створення комплексного інформаційного сервісу, який надасть інтегрований доступ до науково-методичних бібліотечних знань, створить середовище для фахових інноваційних досліджень та прийняття оперативних рішень.

Використана література

1. Андреев А. Web 3.0: менеджеры знаний [Електронний ресурс] / А. Андреев // Вебпланета. – 2006. – URL: http://webplanet.ru/news/reading-room/2006/3/20/we_3_0.html.
2. Асеев Г. Концепция электронного хранилища данных / Г. Асеев // Вестник Книжковой палаты. – 2009. – № 2. – С. 28-30.
3. Деревянко Е.В. Навигаторы знания: будущее библиотечной и информационной профессии (По материалам зарубеж. печати 1998 – 1999 годов) / Е.В. Дерев'янко // Библиотековедение. – 2000. – № 2. – С. 8-11.
4. Каленов Н. Централизованное комплектование академических библиотек в современных условиях / Н. Каленов, Е. Кочукова // Информационные Ресурсы России. – 2009. – № 3. – С. 4-6.

5. Системы управления знаниями (методы и технологии) / А.Ф.Тузовский , С.В. Чириков, В.З. Ямпольский ; под общей ред. В.З. Ямпольского. – Томск : Из-во науч.-тех. литературы, 2005. – 260 с.
6. Berners-Lee T., Hendler J., Lassila O. The Semantic Web : A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities [Електронний ресурс] // Scientific American. – 2001. – URL: <http://www.sciam.com>. – Last revised: May 17, 2001.
7. Calhoun K. Being a librarian: metadata and metadata specialists in the twenty-first century / K. Calhoun // Library Hi Tech. – 2007. – Vol. 25. – №2. – P. 174-187.
8. Choo C.W. Information Management for the Intelligent Organization: the Art of Scanning the Environment / C.W.Choo. – Medford, NJ: Information Today, 2002. – 224 p. – 3rd ed.
9. Davenport T.H. «Successful Knowledge Management Projects» / T.H. Davenport , D.W. De Long , M.C. Beers // Sloan Management Review. – 1998. – № 39. – P. 43-57.
10. Gandhi S. Knowledge Management and Reference Services / S. Gandhi // Journal of Academic Librarianship. – 2004. – V. 30. – № 5. – P. 368-381.
11. Getting B. Basic Definitions: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 / B.Getting // Practical eCommerce: Insights for Online Merchants. – 2007. – URL: <http://www.practicalecommerce.com/articles/464-Basic-Definitions-Web-1-0-Web-2-0-Web-3-0>.
12. Inmon W.H. Exploration Warehousing: Turning Business Information into Business Opportunity / W.H. Inmon. – Warehouse: John Wiley & Sons, 2000. – 254 p.
13. Kuhlen R. Change of Paradigm in Knowledge Management - Framework for the Collaborative Production and Exchange of Knowledge // Knowledge Management: An asset for libraries and librarians. Collected papers from LIS professionals / Edited by Hans-Christoph Hobohm. – München: K. G. Saur, 2003. – P. 1-21. – (IFLA Publications).
14. Kumar S.A. Knowledge management and new generation of libraries information services: a concepts / S.A. Kumar // International Journal of Library and Information Science. – 2010. – № 2. – P. 22-30.
15. Libraries and Librarians: Making a Difference in the Knowledge Age [Електронний ресурс]: Proceedings of the World Library and Information Congress: 67th IFLA General Conference and Council, August 16 – 25, 2001, Boston, MA. – URL: <http://archive.ifla.org/IV/ifla67/pprog-e.htm>.
16. Naik U. Comparative Study of Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. / U.Naik, D.Shivalingaiah // 6th International CALIBER 2008. Organized by INFLIBNET Centre in collaboration with University of Allahabad, February 28 – 29 & March 1, 2008. – 2008. – P. 499 – 506.
17. Saw G.H. Library 3.0: where art our skills ? / G. Saw, H. Todd // World library and information congress: 73rd IFLA general conference and council (19 – 23 August 2007, Durban, South Africa) . – 2007. – P. 1-15.
18. Varalakshmi R.S.R. Future of Library and Information Centres in Knowledge Society of India: The Expected Role of Knowledge Professionals // DESIDOC Journal of Library & Information Technology. – 2009. – Vol. 29. – №. 2. – P. 75-81.
19. Wilson T. The nonsense of knowledge management / T. Wilson // Information research. – 2002. – V. 8. – №1. – P. 39.
20. World list of schools and departments of information science, information management and related disciplines [Електронний ресурс]. – URL: <http://informationr.net/wl>.

**НОВА ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА ДЛЯ ПРОЕКТУ
«НАУКОВА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ»**

Д.В. Соловяненко,

Т.В. Симоненко

У статті розглядаються питання реалізації другої стадії робот з інформатизації сфери виробництва та обсягу наукової періодики України. Охарактеризоване критерій застосування щодо нарахування технологічної потужності платформи «Наукова періодика України» та розвантаження повнофункціонального науково-інформаційного середовища. Викладений досвід адаптації програмно-технологічного комплексу Open Journal Systems для використання його як ядра нової заальноміжнародної технологічної платформи.

Ключові слова: наукова періодика України, електронні журнали, видавничі технології, інформатизація періодики, хмарні технології, OJS

**NEW TECHNOLOGICAL PLATFORM FOR THE PROJECT
«SCIENTIFIC PERIODICALS OF UKRAINE»**

Denys V. Solovianenko,

Tatiana V. Symonenko

The paper is devoted to issues of the second stage of technological development of the Ukrainian scientific publishing industry. The vision of the full-featured nationwide publishing and library platform «Scientific Periodicals of Ukraine» with all Ukrainian academic serials is presented. This article highlighted the experience of adaptation of the Open Journal Systems software package for its using in the creation of core for new technological platform.

Keywords: scientific periodicals of Ukraine, e-journals, publishing development, serials development, cloud technologies, Open Journal Systems

У рамках вироблення державної стратегії розвитку наукового комплексу України, в 2006-2008 рр. було схвалено низку важливих рішень щодо шляхів реформування системи інформаційного забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень.

Зокрема, владними структурами був схвалений курс на інтенсивне впровадження інноваційних технологій у практику діяльності вітчизняних суб'єктів науково-видавничої та бібліотечної діяльності з метою підвищення значимості українських наукових видань, що створюються за рахунок коштів Державного бюджету України і авторитету української науки в цілому. Після проведених консультацій, були затверджені принципи організації оновленої загальнодержавної системи науково-інформаційного забезпечення, базисним елементом якої визначено інтегроване видавниче та бібліотечне веб-середовище. Роль технологічного інтегратора була покладена на Національну бібліотеку України імені В.І. Вернадського (НБУВ) як головний науково-інформаційний центр держави. Серед пріоритетних напрямів реформування виділялася інформатизація сфери виробництва та обігу вітчизняної наукової періодики.

До цього часу в НБУВ був накопичений суттєвий досвід роботи з електронною науковою періодикою. Зокрема, з 2005 р. Бібліотекою реалізувався проект «Електронні наукові фахові видання» [1], в рамках якого було сформовано першу в державі бібліотеку електронних журналів відкритого доступу. Крім того, як координатор загальноакадемічного проекту корпоративного доступу установ НАН України до провідних світових науково-інформаційних баз даних, НБУВ багато років вивчала принципи та методи організації системи виробництва та розповсюдження періодичних видань найбільшими технологічно розвиненими видавцями світу [5]. Наявні напрацювання дозволили Бібліотеці виступити з системними пропозиціями щодо зasad реформування наукової періодики України.

У рамках виконання першої стадії організаційних робіт з реалізації масштабного проекту реформування, 2008 р. ВАК України та НАН України підготували спільний наказ «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» [2]. Цим актом був нормативно закріплений процес взаємодії редакцій періодичних видань як інформаційних донорів з НБУВ як технологічним інтегратором: редакції створюють цифрові версії журналів та наукових збірників, і передають їх для розміщення в централізованій загальнодержавній електронній бібліотеці наукових видань; НБУВ забезпечує роботи щодо приймання та обробки цифрових версій видань і підтримує функціонування сховища на принципах вільного веб-доступу до його змісту [3]. Виробляючи парадигму технологічного розвитку загальнодержавної науково-інформаційної платформи, НБУВ обрала принцип максимізації використання потенціалу веб-технологій. При цьому серед завдань першої фази реалізації проекту не виділялося досягнення максимальної

технологічності створюваного веб-середовища. Згідно з затвердженими нормативами, первинна інформатизація наукової періодики передбачала використання досить простих, але вивірених інформаційно-технологічних рішень. Стратегічний розрахунок був зроблений на подальше запушення до проекту технологічних партнерів з числа таких гігантів веб-індустрії, як корпорація Google, що має власні серйозні інтереси на міжнародному ринку науково-інформаційних ресурсів і при цьому працює на принципах вільного доступу до інформації. Для реалізації внутрішніх організаційно-технологічних процесів НБУВ розробила та впровадила спеціалізовану конвеєрну технологію обробки нових надходжень «Шлях електронної періодики». Зазначена технологія дозволила досягти високого рівня ефективності організації праці. Пропускна здатність конвеєру дозволила бібліотеці щоденно приймати від видавців, опрацьовувати та готовувати до публікації понад 50 випусків періодичних видань (в середньому по 20 статей у кожному).

У цілому, слід вказати на виняткову успішність реалізації першої стадії робіт з інформатизації наукової періодики України. Використані організаційно-методичні та технологічні підходи дозволили забезпечити інтенсивне нарощення первинного масиву науково-інформаційних ресурсів. Створене зіbrання «Наукова періодика України» протягом короткого часу ввійшло до числа найбільших в Європі сховищ безкоштовних повних текстів наукових статей. Станом на листопад 2011 р., на платформі розміщено понад півмільйона повних текстів статей з 1700 журналів та збірників наукових праць. Статистика використання цих ресурсів свідчить, що середньодобовий показник звернення до файлів статей має стійку тенденцію до зростання, і до початку другого півріччя 2011 р. досяг близько 300 тис.

Слід відзначити, що перехід до другої стадії робіт – до нарощення технологічної потужності та розгортання повнофункціонального науково-інформаційного середовища –розпочався в умовах наявності серйозного кредиту довіри вчених. Зіbrання «Наукова періодика України» розглядається громадськістю як одне з найважливіших джерел отримання актуальної наукової інформації з усіх галузей знань. Усвідомлюючи свою відповідальність перед державою і суспільством за стан і перспективи розвитку сфери виробництва й обігу вітчизняної наукової періодики, НБУВ взяла курс на впровадження інноваційних організаційних та технологічних підходів, які використовуються великими науково-інформаційними агрегаторами світу.

Поставлені завдання передбачають проведення комплексу різнопланових робіт щодо оптимізації функціонування проекту. В тому числі, для забезпечення заявленим рівнем функціональності необхідно побудувати якісно нову програмну інфраструктуру

та впровадити багаторівневу структуру даних. При цьому розгляд моделі інтегрованого видавничо-бібліотечного веб-середовища на його програмному рівні безумовно передбачає організацію взаємодії з використанням засобів «хмарних обчислень». Таким чином, у цій моделі НБУВ як генеральному технологічному інтегратору проекту відводиться роль основної «хмари», яка здійснює в масштабах країни програмно-технологічний супровід науково-видавничої та бібліотечно-інформаційної діяльності, а також відіграє роль «хмарного» сховища даних.

Безумовно, оптимізація платформи наукової періодики з метою створення повнофункціонального науково-інформаційного середовища потребує проведення низки робіт щодо модернізації користувальських інтерфейсів. Вже згадувалося, що НБУВ ще на першій стадії реалізації проекту реформування науково-видавничої сфери обрала шлях максимізації використання потенціалу веб-технологій. В рамках другої фази реалізації проекту передбачений повний перехід до парадигми «веб як платформа» з перенесенням всього спектру видавничих і бібліотечних завдань у веб-орієнтоване середовище. Такий підхід у комплексі з упровадженням засобів «хмарних обчислень» дозволить значно полегшити організацію функціонування проекту в масштабах держави. Інтерфейсна модель платформи «Наукова періодика Україна» будеться на принципах глобальної уніфікації логіки подання інформації зі збереженням свободи вибору другорядних дизайнерських рішень для окремих видань.

У ході дискусії щодо шляхів створення програмно-технологічного середовища для загальнодержавної платформи наукової періодики було схвалене рішення про доцільність використання готових програмних рішень із відкритим вихідним кодом як функціональних модулів системи. Нині розроблено цілу низку програмних засобів, здатних забезпечувати повний «життєвий цикл» науково-інформаційних ресурсів: від подачі авторами рукописів у видавництва до отримання метричних даних про використання окремих опублікованих об'єктів. У видавців електронної наукової періодики найбільш популярним програмним середовищем є Open Journal Systems [4].

Open Journal Systems (OJS) – це багатомодульний сервер програмних додатків з відкритим вихідним кодом, призначений для забезпечення програмно-технологічного супроводу процесів публікації та використання окремого наукового періодичного видання або колекції з групи видань [6]. Функціональність пакету включає необхідні програмні засоби для реалізації онлайнової взаємодії учасників видавничого процесу, редакційної обробки авторських рукописів, верстки, публікації та післяпублікаційної підтримки науково-інформаційних ресурсів, менеджменту онлайнової передплати, формування статистичних звітів, організації довгострокового зберігання даних тощо.

Система напаштовується як «хмарне» програмно-технологічне рішення, вона повністю підтримує парадигму «веб як платформа», тобто всі користувачі взаємодіють з науково-інформаційним середовищем віддалено, через веб-інтерфейс браузера без необхідності встановлення спеціалізованих програмних засобів на клієнтському боці. Для реалізації комунікації користувачів OJS використовує вбудований або зовнішній поштовий сервер, веб-орієнтована робота з текстовими і графічними файлами забезпечується через канали інтеграції з зовнішніми «хмарними» процесорами файлів.

Використання програмно-технологічного комплексу OJS по всьому світу стало дуже популярним рішенням для організації платформ веб-сайтів журналів. Станом на липень 2011 р. зареєстровано понад 10 тис. упроваджень OJS. У тому числі, на кількох найбільших журнальних серверах OJS успішно обслуговуються одночасно по 100 і більше наукових видань, редакції яких знаходяться в десятках країн або навіть на різних континентах.

У червні 2011 р., після проведення попередніх консультацій з потенційними технологічними партнерами проекту, НБУВ було схвалене рішення щодо використання програмного комплексу OJS під час реалізації ядра технологічної платформи для наукової періодики України і розгортання модулів супутніх веб-сервісів. Модель впровадження нової платформи передбачає проведення фази закритого бета-тестування її функціональності редакціями кількох часописів, які представляють різні територіальні, відомчі та галузеві науково-видавничі осередки. Того самого місяця було введено в експлуатацію ядро платформи (сервер OJS) і модуль верстки наукових текстів (сервер Lemon8-XML).

План заходів щодо розбудови нової технологічної платформи передбачав проведення робіт з адаптації існуючих програмних рішень (в першу чергу OJS) до потреб проекту «Наукова періодика України».

Одним з найважливіших завдань розробленого плану заходів було забезпечення робіт із повної локалізації всіх користувальників інтерфейсів системи OJS та модулів супутніх веб-сервісів. Початково сервери та утиліти майбутньої науково-інформаційної платформи були розгорнуті з англомовним інтерфейсом. У ході аналізу був визначений перелік найважливіших мов, які повинна підтримувати платформа. Результати аналізу існуючого зібрання «Наукова періодика України» виявили, що абсолютна більшість журналів та збірників наукових праць (1 877 назв; 96,85% від загальної кількості¹) видаються українською мовою. Переважна кількість часописів має російську (1 339; 69,09%) та англійську (1 086; 56,04%) мови видання. Деякі назви видаються також

¹ Серії періодичних видань, які видаються окремими випусками, враховані як окремі назви видань.

німецькою (107; 5,52%), польською (101; 5,21%) та французькою (58; 2,99%) мовами. Крім того, окрім видання України декларують також інші мови видання: болгарську (17), іспанську (16), білоруську (15), чеську (14), сербську (9), італійську (6), румунську (6), словацьку (6), грецьку (5), китайську (3), македонську (3), хорватську (3), арабську (2), кримськотатарську (2), португальську (2), шведську (2), гінді (1), латинську (1), словенську (1), турецьку (1), угорську (1), фарсі (1), фінську (1) та японську (1). Таким чином, був визначений перелік з 30 мов інтерфейсу, які, в ідеалі, повинна підтримувати нова науково-інформаційна платформа. В тому числі, українська, російська та англійська були визначені як базові мови інтерфейсу платформи в цілому. До кінця літа 2011 р. вдалося в «гарячому режимі» українізувати всі користувачькі інтерфейси системи OJS, крім інтерфейсів контекстної довідки (система постачається з детальною документацією й інтерфейси контекстної довідки дуже великі за обсягом тексту). Крім того, були створені україномовні інтерфейси для кількох десятків допоміжних модулів та інструментів видавничого та читацького веб-середовищ платформи. В цілому, інтерфейс розгорнутих модулів платформи наукової періодики станом на листопад 2011 р. слід вважати українізованим на 70-75%. Роботи з русифікації користувачьких інтерфейсів до числа першочергових не ставилися і на першому етапі не проводилися. Система OJS поставляється з неповним російськомовним інтерфейсом, сервер Lemon8-XML та допоміжні модулі й утиліти платформи на сьогоднішній день не мають російськомовного інтерфейсу. В цілому, повноту російськомовного інтерфейсу впроваджених компонентів платформи слід оцінити в 50-60%.

Серед першочергових було визначене також завдання щодо забезпечення на платформі наукової періодики повної підтримки стандарту оформлення бібліографічних записів ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. До кінця літа 2011 р. вдалося реалізувати внутрішню підтримку стандарту (написаний plagін для програмного пакета OJS, здатний генерувати для користувача бібліографічні описи, що відповідають стандарту ГОСТ). Проте велика кількість модулів платформи орієнтована на отримання функціональності від веб-сервісів зовнішніх бібліографічних баз даних (WorldCat, CrossRef тощо). Забезпечення ефективної роботи веб-сервісів з бібліографічними посиланнями формату ГОСТ знаходиться в процесі доопрацювання. Слід зазначити, що реалізація цього завдання можлива лише у співпраці з виробниками веб-сервісів. У ході консультацій було визначено первинну проблему – написання синтаксичного аналізатора бібліографічних посилань стандарту ГОСТ. Роботи в цьому напрямі ведуться, їхнє завершення заплановано на 2012 р., після чого можна буде приступити

до робіт щодо забезпечення інтеграції створеного аналізатора з веб-сервісами великих агрегаторів науково-інформаційних ресурсів.

Важливим аспектом адаптації програмного комплексу OJS до потреб українських науковців є локалізація інструментарію для читання OJS. Інструментарій для читання – це панель, що з'являється при перегляді повного тексту журнальної статті, на якій згруповані всі основні інструментальні засоби, які можуть стати у пригоді читачу конкретного тексту [4]. Прикладами є інструмент «Як цитувати роботу» (користувачеві видається правильний бібліографічний запис статті в різних стандартах оформлення та/або цитата на статтю експортується у зовнішню, задану користувачем, систему), інструмент «Про автора» (посилання на біографічну довідку про автора статті), інструмент «Подивитися термін» (користувач може виділити окреме слово в повному тексті статті та отримати його тлумачення у заздалегідь заданому словнику або в енциклопедії). Крім того, платформа пропонує інструменти пошуку інформаційних об'єктів, подібних за тією чи тією ознакою до тексту, який читає користувач («Інші праці автора», «Пов'язані дослідження», «Книжки з теми», «Дисертації», «Урядові документи», «Тема у пресі», «Веб-пошук» тощо). Всі ці інструменти працюють за однаковим принципом: система OJS екстрагує ключові слова (або інші метадані) журнальної статті та формує на їхній основі запит до зовнішніх пошуково-інформаційних систем. Вибір баз даних для пошуку пов'язаних об'єктів у різних впровадженнях OJS різний, для потужних галузевих комплексів, наприклад, для галузей астрофізики, освіти, існують вже розроблені готові набори інструментів для читання [7]. Практика виявила, що для забезпечення максимального рівня ефективності роботи інструментарію для читання з інформаційними ресурсами України необхідно провести роботи з адаптації наявних та створення нових інструментів для читання у складі нової платформи. Однак, було прийняте рішення відкласти початок цих робіт до етапу, коли на платформі будуть представлені з серйозними архівами принаймні 10-15 наукових часописів з різних галузей знання. Такий обсяг архівів буде достатнім для того, щоб калібрувати інструментарій для читання OJS під фактичний зміст вітчизняних журналів.

НБУВ включила до плану робіт з адаптації OJS до потреб української науково-видавничої індустрії також низку завдань щодо розширення апарату аналітики платформи. Аналізуючи завдання, поставлені перед проектом «Наукова періодика України», варто окремо сказати, що він розглядається управлінськими структурами як джерело отримання формалізованих оцінок щодо ефективності діяльності суб'єктів наукового процесу. Платформа повинна стати прикладним інструментом управління,

зручним для отримання довідкової, статистичної, наукометричної інформації, пошуку плагіату тощо. Програмний комплекс OJS пропонує базовий інструментарій кількісного аналізу журналів. Так, наявні рішення дозволяють отримувати розширені статистичні показники щодо інтенсивності публікації журналів, темпів редакційного опрацювання авторських рукописів, читаності та цитованості опублікованих статей, публікаційної активності окремих авторів, читацької аудиторії тощо. Проаналізувавши функціональність наявного інструментарію OJS, НБУВ визначила два основні напрями подальшого вдосконалення апарату аналітики: створення інструментів узагальненої аналітики за всіма періодичними виданнями України (а не за кожним окремо) та включення до наявних аналітичних звітів додаткових показників (публікаційна активність установ, рівень (міжнародного) співробітництва авторів, географія авторської/читацької аудиторії видання тощо).

Окремим напрямом адаптації OJS була визначена консультаційна робота з видавцями. Тут слід зазначити, що вітчизняна науково-видавнича спільнота, в цілому, з інтересом відгукнулася на пропозицію НБУВ щодо переходу до використання нової видавничої платформи на стадії її бета-тестування. Проте, перші місяці проведення бета-тестування виявили, що видавництва потребують допомоги у питаннях початкового роз'яснення принципів роботи з платформою та методів виконання основних операцій. В основному, це пов'язано з відсутністю української локалізації контекстної довідки OJS. Але НБУВ, крім робіт з локалізації контекстної довідки, поставила собі завдання також щодо проведення тренінгів з видавцями з питань використання впроваджених програмних засобів, а також створення серії україномовних відеоуроків для авторів, рецензентів, редакторів та видавців, які використовують програмне рішення на основі OJS.

Підбиваючи підсумки, потрібно сказати, що фаза бета-тестування нової технологічної платформи виявила низку проблемних питань подальшої інформатизації наукової періодики України. Було виявлено, що навіть за умови наявності структури, яка на національному рівні бере на себе обов'язки щодо забезпечення технологічної інфраструктури науково-видавничої діяльності, держава все одно має значний потенціал щодо оптимізації номенклатури наукових фахових видань за рахунок укрупнення дрібних видавців, не здатних самостійно підтримувати власні часописи на належному професійному та фаховому рівні. Після закінчення фази бета-тестування нової платформи вбачається доцільним провести ротацію наукових фахових видань, з метою визначення 200-300 тих, які формуватимуть інформаційну базу української науки, глибоко інтегровану у світові канали комунікації.

Використана література

1. Копанєва Є.О. Портал наукової періодики: від загальноакадемічного до загальнодержавного / Є.О. Копанєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 3. – С. 49-52.
2. Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : наказ ВАК України та НАН України від 07 липня 2008 року № 436/311. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/law/08_elkop.html. – Назва з екрана.
3. Симоненко Т. Проект «відкритого доступу» – портал «Наукова періодика України» / Т. Симоненко // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 1. – С. 3-6.
4. Солов'яненко Д.В. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина перша. Академічна бібліотека як видавець / Д.В. Солов'яненко // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 4. – С. 3-14.
5. Солов'яненко Д.В. Досвід передплати онлайнових науково-інформаційних ресурсів для установ НАН України / Д.В. Солов'яненко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21-23 травня 2007 р. – К., 2007. – С. 171-173.
6. Edgar B.D. A Survey of Scholarly Journals Using Open Journal Systems / Brian D. Edgar, John Willinsky // Scholarly and Research Communication. – 2010. – Vol. 1, № 2. – P. 1-22.
7. Kopak, R. An interactive reading environment for online scholarly journals: The Open Journal Systems Reading Tools / Rick Kopak, Chia-Ning Chiang // OCLC Systems & Services. – 2009. – Vol. 25, Is. 2. – P. 114-124.

**САЙТ БІБЛІОТЕКИ ВНЗ УКООПСПЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБСЛУГОВУВАННЯ ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ**

Л. В. Лисенко

У статті розглянуто роль сайта бібліотеки в обслуговуванні віддалених користувачів. Проаналізовано основні статистичні показники використання сайта бібліотеки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». На основі проведеного аналізу окреслено подальші напрями оптимізації структури та змісту сайта бібліотеки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, сайт, віддалений користувач, ефективність, Google Analytics.

**WEBSITE OF LIBRARY OF POLTAVA UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE AS
INSTRUMENT OF MAINTENANCE OF REMOTE USERS**

L.V. Lysenko

The role library's website in maintenance of remote users is examined. The basic statistical indexes of the use of library's website of Poltava University of Economics and Trade are analysed. On the basis of the conducted analysis the ways of optimization of structure and content of Poltava University of Economics and Trade Library website are determined.

Keywords: library of higher school, website, remote user, efficiency, Google Analytics.

Функціонування бібліотеки ВНЗ як єдиного інтегрованого автоматизованого комплексу дозволяє розширювати діапазон послуг, що надаються користувачам.

У бібліотеці, яка працює за традиційними технологіями, передбачено безпосередній контакт між особою, що надає послуги (бібліотекар), і споживачем послуг (користувач).

Звісно, безпосередній контакт відбувається в єдиному просторі (приміщення бібліотеки, інше приміщення, де здійснюється позастаціонарне бібліотечне обслуговування) і реалізується за алгоритмом (*рис. 1*).

Рис. 1. Взаємодія між користувачем і бібліотекою в умовах традиційного обслуговування

Використання інноваційних технологій у роботі бібліотеки ВНЗ дозволяє розширити діапазон обслуговування. Споживачами послуг можуть стати не тільки безпосередні, але й віддалені користувачі, які знаходяться поза єдиним простором, у якому здійснюється безпосереднє обслуговування.

У сучасному розумінні віддалений користувач – це користувач, який має доступ до обчислювальної системи за допомогою віддаленого терміналу [1].

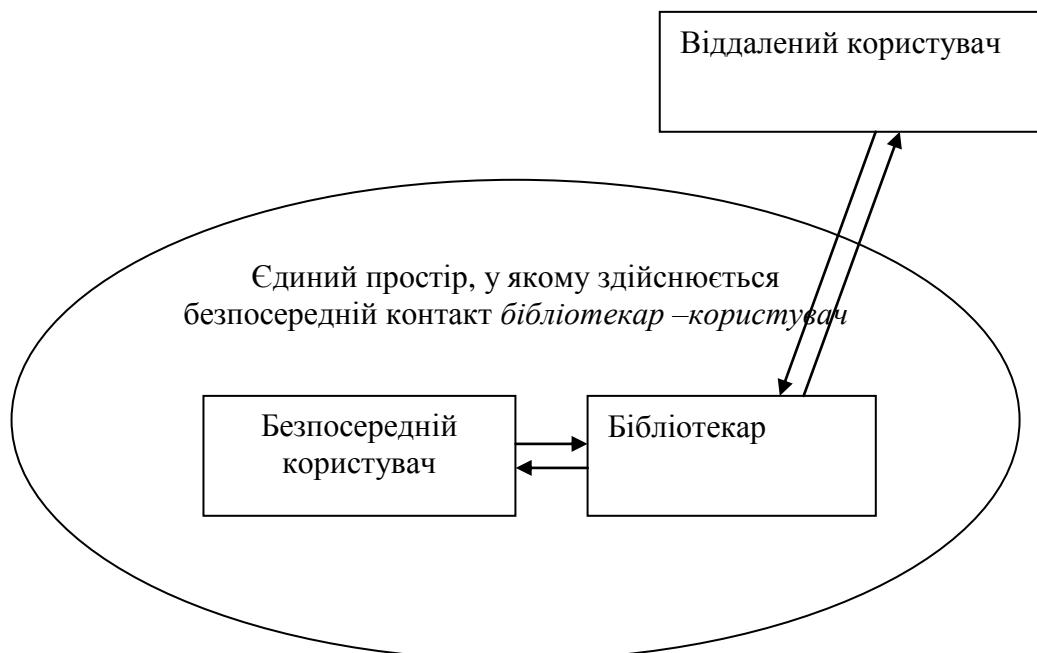

Рис. 2. Взаємодія між безпосереднім користувачем, віддаленим користувачем і бібліотекою за впровадження інновацій в обслуговування

Одним із інструментів, що дозволяє ефективно обслуговувати віддалених користувачів, є сайт бібліотеки ВНЗ.

Сьогодні питання ефективності сайта активно обговорюють спеціалісти з інформаційно-бібліотечних технологій. Його розглядають у своїх працях О.Д. Опаріноа, О.А. Охезіноа, С. В. Дудченко, С. К. Канн [4, 2, 3] та ін.

Метою даної статті є оцінка ефективності інструмента обслуговування віддалених користувачів – сайта бібліотеки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (далі – бібліотека ПУЕТ) та виявлення існуючих тенденцій в обслуговуванні віддалених користувачів бібліотекою ПУЕТ. Для отримання об'єктивних даних про ефективність сайта бібліотеки ПУЕТ ми здійснили аналіз низки показників, а саме: відвідування, загальна кількість переглянутих сторінок, кількість переглянутих сторінок за одне відвідування, середній час перебування на сайті, показник відмов, нові відвідування. А також проаналізували кількість звернень на сайт бібліотеки ПУЕТ у географічному аспекті, за категоріями користувачів, за основними джерелами трафіка, за ключовими словами та за показником використання бібліотечних сторінок.

Основні показники, що характеризують ефективність сайта ПУЕТ, ми отримали за допомогою використанням засобів веб-аналітики.

До жовтня 2011 р. динаміку показників користування сайтом бібліотеки ПУЕТ можна було відстежувати як за допомогою модуля статистики, що розміщений безпосередньо на сайті бібліотеки, так і за допомогою Google Analytics.

З жовтня 2011 р. у зв'язку з оновленням сайта для отримання показників веб-статистики було вирішено перейти до використання Google Analytics, оскільки це засіб веб-аналітики корпоративного рівня, він є більш потужним за своїми обліковими та графічними можливостям, ніж модуль статистики, який був розміщений безпосередньо на сайті бібліотеки. Тому далі розглянемо статистичні дані, отримані в Google Analytics. У *табл. 1* подані загальні показники.

Таблиця 1

**Загальні показники використання бібліотечного сайта ПУЕТ
за період 1 вересня 2010 р. – 30 вересня 2011 р.**

<i>Mісяць</i>	<i>Відвідування</i>	<i>Кількість переглянутих сторінок за одне відвідування</i>	<i>Переглянуто сторінок</i>	<i>Середній час перебування на сайті, годин</i>	<i>Показник відмов, %</i>	<i>Нові відвідування, %</i>
2010 р.						
Вересень	1634	4,77	7800	00:05:20	32,86	44,44
Жовтень	2447	4,46	1099	00:04:56	36,17	40,99
Листопад	2867	4,09	11718	00:04:01	35,51	34,84
Грудень	2264	3,97	8996	00:04:49	44,43	34,85
2011 р.						
Січень	2020	3,95	7982	00:03:52	42,77	35,69
Лютий	1910	3,54	6758	00:03:12	45,18	38,95
Березень	1704	3,55	6052	00:03:44	46,89	36,38
Квітень	1106	3,43	3797	00:03:03	47,65	42,13
Травень	1989	3,31	6574	00:03:15	49,17	48,62
Червень	1737	2,94	5099	00:02:30	52,79	65,69
Липень	1137	2,93	3326	00:01:45	56,38	70,36
Серпень	965	3,50	3380	00:02:26	54,40	63,73
Вересень	2680	6,37	17079	00:05:28	35,19	53,43

Дані Google Analytics свідчать, що за проаналізований період сайт бібліотеки ПУЕТ відвідали 24 460 віддалених користувачів.

Пік відвідувань сайта упродовж 2010 р. припадає на листопад і становить 2 867 користувачів, у вересні 2011 р. – 2 680 користувачів. З травня 2011 р. кількість відвідувань поступово знижувалася. Можна припустити, що зменшення кількості користувачів сайта у весняно-літній період пов’язане з тим, що основною його аудиторією є студенти, які активно звертаються до нього протягом навчального року. Тобто сайт бібліотеки відповідає інформаційним очікуванням користувачів, вони розглядають його як такий, зміст якого спрямований на забезпечення навчального та наукового процесів.

На сайті зареєстровані користувачі двох типів: нові та ті, що повернулися.

За проаналізований період було зареєстровано 45,20 % нових користувачів (New Visitors) і 54,8 % користувачів, які звертаються на сайт повторно.

Показник нових відвідувань дозволяє припустити, що рекламна кампанія ефективно залишає нових користувачів, а велика кількість відвідувачів, що повернулися, свідчить про те, що зміст сайта досить цікавий, а тому вони відвідують сайт неодноразово.

Тобто, збалансоване співвідношення між новими користувачами сайта і користувачами, що повернулися, свідчить про достатню рекламу сайта бібліотеки ПУЕТ у мережі Інтернет, а також те, що зміст сайта є цікавим і корисним для користувачів.

Час перебування на сайті є одним із способів вимірювання якості відвідувань. Якщо відвідувач проводить на сайті багато часу, то можна припустити, що він активно користується представленою інформацією. Дані Google Analytics показують, що середній час перебування на сайті ПУЕТ одного користувача в проаналізований період становить приблизно 4 хв. 57 сек., середня кількість переглянутих одним читачем сторінок – 4 сторінки. Тобто, на перегляд однієї сторінки припадає близько 1 хв. Цього часу достатньо, щоб здійснити пошук в електронному каталогі, переглянути новини тощо.

2010 р. найбільшу кількість сторінок – 11,5 було переглянуто 16 жовтня за 9 хв. 29 сек. 2011 р. найбільшу кількість сторінок – 14,1 – було переглянуто 5 вересня за 13 хв. 22 сек. Найтриваліше перебування на сайті в досліджуваний період зафіксовано 5 жовтня 2011 р. – за 17 хв. 39 сек. було переглянуто 5,19 сторінок.

Корисним для оцінки ефективності сайта бібліотеки ПУЕТ є показник відмов. Він дозволяє оцінити якість відвідувань, високі значення цього показника свідчать про те, що зміст сторінки, на яку зайшов користувач, не відповідає його очікуванням. Середній показник відмов, що зареєстрований у Google Analytics для сайта бібліотеки ПУЕТ, у період з 1 вересня 2010 р. до 30 вересня 2011 р. становив 42,93 %.

Питання про рівень показника відмов висвітлюється на сайті Ярослава Федорака «Українська блогосфера» в повідомленні від 5 травня 2011 р. «Простий спосіб зниження “показника відмов» (bounce rate)» [5].

Досвід роботи з кількома проектами дозволив Ярославу Федораку дійти висновку про те, що:

- 0 – 40 % – надзвичайно низький показник відмов (дуже якісний сайт);
- 40 – 60 % – показник відмов у межах норми (якісний сайт);
- 60 – 80 % – показник відмов вище середнього (варто попрацювати над збільшенням часу, який відвідувачі проводять на сайті);
- 80 – 100 % – високий показник відмов (ймовірно, люди, які потрапляють на такий сайт, очікують побачити щось інше).

Таким чином, показник відмов на сайті бібліотеки ПУЕТ знаходиться в межах норми, а отже, бібліотека має якісний сайт.

Географія користувачів сайта досить широка, вона представлена в табл. 2. До таблиці включено дев'ять країн, користувачі з яких найчастіше звертаються на сайт бібліотеки ПУЕТ.

Таблиця 2

Географія користувачів сайта бібліотеки ПУЕТ

<i>Країна</i>	<i>Відвідування</i>	<i>Кількість переглянутих сторінок за відвідування</i>	<i>Середній час перебування на сайті, годин</i>	<i>Нові відвідування, %</i>	<i>Показник відмов, %</i>
Україна	23638	4,12	00:04:00	44,23	42
Росія	342	1,47	00:03:52	96,78	90,06
США	37	4,05	00:13:03	45,96	56,76
Бразилія	24	1,17	00:00:00	0	83,33
Білорусь	13	2,00	00:00:22	100	61,54
Молдова	7	4,57	00:03:57	71,43	28,57
Угорщина	7	14,14	00:13:19	42,86	14,29
Ізраїль	5	1,20	00:00:1	60,00	80,00
Грузія	5	5,20	00:05:32	60,00	40,00

За даними табл. 2 бачимо, що найбільша кількість користувачів сайта бібліотеки ПУЕТ знаходиться в Україні, близьке зарубіжжя представлено користувачами з Росії, Молдови, Білорусі, Грузії. Інформація, що розміщена на сайті, зацікавила також користувачів із США, Бразилії, Угорщини, Ізраїлю. Найбільш ефективно працювали з сайтом користувачі з України, США, Молдови, Угорщини, Грузії, про що свідчить невисокий відсоток відмов.

Далі розглянемо показники, що характеризують джерела трафіка, які допоможуть з'ясувати, скільки користувачів зайдли на сайт бібліотеки ПУЕТ цілеспрямовано (мали наміри працювати з матеріалами сайта), скільки перейшли на сайт бібліотеки з інших сайтів (у процесі роботи з іншими сайтами виникла потреба звернутися до сайта бібліотеки ПУЕТ) та скільки зайдли на сайт бібліотеки ПУЕТ у результаті пошуку в певній пошуковій системі (шукали інформацію в будь-яких джерелах, або ж не пам'ятають точну адресу сайта).

Дані Google Analytics засвідчили, що найпопулярнішим джерелом трафіка є пошукові системи Google (6 887 переходів), Yandex (2 212 переходів.), Search (79 переходів), Bing (56 переходів), Rambler (18 переходів), на них припадає 37,7 % користувачів. Сайтами, з яких було здійснено перехід на сайт бібліотеки ПУЕТ, скористалися 34,2 % користувачів. Найбільшу кількість переходів було здійснено з сайта ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет

економіки і торгівлі» – 5 420 переходів. Цілеспрямовано із сайтом працювали 28,26 % користувачів.

Таким чином, сайт ВНЗ Укоопспілки ПУЕТ та пошукова система Google є лідерами трафіка на сайт бібліотеки ПУЕТ.

Перелік найуживаніших ключових слів, за якими здійснюють пошук сайта Бібліотеки ПУЕТ, подано в табл. 3.

Таблиця 3

Ключові слова, за якими найчастіше здійснюється пошук сайта бібліотеки ПУЕТ

<i>Ключові слова</i>	<i>Кількість відвідувань</i>
Бібліотека ПУЕТ	860
ПУЕТ	614
ПУЕТ Бібліотека	346
Електронна бібліотека ПУЕТ	107
lib.uccu.org.ua	104
Каталог ПУЕТ	95

Статистичні дані свідчать проте, що найуживанішими ключовими словами для пошуку сайта бібліотеки ПУЕТ є «бібліотека ПУЕТ» та «ПУЕТ».

Важливим показником ефективного використання сайта бібліотеки ПУЕТ є статистика використання окремих бібліотечних сторінок. У табл. 4 подано 13 найбільш відвідуваних сторінок сайта. Найпопулярнішими сторінками є головна сайта, електронний каталог, бібліотека ПУЕТ (яка включає: запитання, що найчастіше ставляться, віртуально довідкову службу тощо), електронна бібліотека. Загалом на тринадцять сторінок, що подані в табл. 4, припадає 77,8 % від загальної кількості переглянутих сторінок за проаналізований період.

Таблиця 4

**Показники використання бібліотечних сторінок
за період 1 вересня 2010 р. – 30 вересня 2011 р.**

<i>Назва сторінки</i>	<i>Кількість переглядів окремо взятої сторінок</i>	<i>Питома вага переглядів окремої взятої сторінки, %</i>
Головна сторінка сайта	21641	21,67
Електронний каталог	20106	20,1
Бібліотека ПУЕТ	10938	10,95
в т. ч. віртуально-довідкова служба	1308	0
Електронна бібліотека	6352	6,36
Нові надходження	5339	5,34
в т.ч. книги, журнали	1642	0

Пошук на сайті	4318	4,32
Посилання	2145	2,14
Реєстрація	1893	1,89
Інформація для читачів	1706	1,70
Права та обов'язки читачів	1151	1,15
З історії бібліотеки	859	0,86
Бібліографічні покажчики	725	0,73
Віртуальні виставки	598	0,59
Разом	77771	77,8
Всього переглядів сторінок	99 831	100

Отримані дані були використані для подальшої оптимізації структури і змісту сайта.

У структурі головного меню сайта було виділено нові розділи:

- нормативна документація, в якому викладено ДСТУ, що регламентують бібліографічну діяльність та роботу бібліотеки ПУЕТ (правила, положення);
- картотека періодичних видань, у якому викладено інформацію про періодичні видання передплачені бібліотекою ПУЕТ у період 2006-2011 рр.;
- комплектування, в якому викладено інформацію про порядок замовлення видань до фонду бібліотеки та адреси сайтів провідних видавництв України.

Методичною радою бібліотеки ПУЕТ було схвалене рішення про здійснення регулярного моніторингу певних розділів меню сайта. Моніторинг має здійснювати структурний підрозділ бібліотеки, який відповідає за формування контенту того чи того розділу сайта.

Оскільки сайт бібліотеки ПУЕТ є цікавим для віддалених користувачів-іноземців, доцільно (за можливістю) створити англомовну версію навігації на сайті.

Для того, щоб підтримувати стабільну цікавість до сайта бібліотеки ПУЕТ в період, коли інтенсивність занять зменшується, надалі на сайті доцільно розмістити ресурси, які б задовольняли мистецько-культурні запити користувачів (повнотекстові художні видання, музичний розділ), та надати користувачам можливість обговорення викладеного матеріалу.

Використана література

1. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Словопедія. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/38/53394/378124.html>. – Назва з екрана.
2. Дудченко С.В. Эффективность библиотечного сайта / С.В. Дудченко // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 40. – С. 15-16.

3. Канн С.К. Электронные ресурсы библиотечного сайта в общей структуре интернет-пространства (опыт Отделения ГПНТБ СО РАН) [Электронный ресурс] / С.К. Канн // Отделение ГПНТБ СО РАН (Новосибирск) : [сайт]. – Режим доступу : <http://www.prometeus.nsc.ru/works/elibres.ssi>. – Заглавие с экрана.
4. Опарина О.Д. Веб-сайт в библиотечной технологии [Электронный ресурс] / О.Д. Опарина Е.А. Охезина // Научная электронная библиотека ГПНТБ России : [сайт]. – Режим доступу : <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2004&num=7&art=4>. – Заглавие с экрана.
5. Федорак Я. Простий спосіб зниження «показника відмов» (bounce rate) [Електронний ресурс] / Я. Федорак // Українська блогосфера : [сайт]. – Режим доступу : <http://blogosphere.com.ua/2011/05/05/how-to-reduce-bounce-rate>. – Назва з екрана.

УДК 004.738.5:004.91

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ В ДОКУМЕНТНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

O.G. Пелехата

Упровадження новітніх інформаційних технологій у практичну діяльність дає змогу автоматизувати всі етапи роботи документообігу. У статті розглянуто і досліджено вплив новітньої Інтернет-технології на функціонування систем електронних документних комунікацій.

Ключові слова: інформаційні технології, електронний документообіг, електронні інформаційні системи, системи електронного документообігу.

INTERNET TECHNOLOGIES IN DOCUMENT COMMUNICATION

O.H. Pelekhata

Implementation of modern information technologies in practice allows to automatize all stages of documents circulation work. The publication describes and researches influence of modern Internet-technology on functioning of electronic documents communication systems.

Keywords: modern information technologies, electronic documents circulation, electronic information systems, electronic documents circulation systems.

Бурхливий розвиток нових інформаційних технологій (ІТ) став передумовою для вдосконалення існуючих систем електронних документних комунікацій (СЕДК), обов'язкового елементу ІТ-інфраструктури в сучасній організації. Сьогодні СЕДК – організаційно-технічна система, що забезпечує процес створення, управління доступом і поширення електронних документів у документних комунікаціях та забезпечує контроль над потоками документів в організації.

Спочатку системи цього класу розглядалися лише як інструмент автоматизації задач класичного діловодства, але з часом стали охоплювати все більш широкий спектр завдань. Зараз розробники СЕДК орієнтують свої продукти на роботу не лише з кореспонденцією й організаційно-розпорядчими документами, але і з різними внутрішніми документами (договорами, нормативною, довідковою і проектною документацією, документами з кадрової

роботи тощо). СЕДК також використовуються для вирішення прикладних завдань, в яких важливою складовою є робота з електронними документами: управління взаємодією з клієнтами, обробка звернень громадян, автоматизація роботи сервісної служби тощо. Фактично системою електронних документних комунікацій називають будь-яку інформаційну систему, що забезпечує роботу з електронними документами.

Користувачами технологій електронних документних комунікацій є різні за масштабом і специфікою діяльності організацій. Традиційно ключовим користувачем СЕДК є державний сектор, саме інтерес з боку держави став основою стійкості ринку інформаційних технологій, який навіть в умовах кризи отримав істотний імпульс розвитку [1].

СЕДК утворюють особливе інтеграційне коло в автоматизованих інформаційних системах підприємства, забезпечують процеси створення, управління доступом, розповсюдження великих обсягів документів у комп'ютерних мережах та їхнього контролю над потоками документів.

Серверна частина універсальної СЕДК складається з таких логічних компонентів: метаданих, метазнань і сервісу повнотекстової індексації.

Для зберігання атрибутів електронних документів, які містяться в метаданих, більшість СЕДК використовують популярні СУБД Oracle, Sybase, Microsoft SQL Server і Informix. Для зберігання безпосередньо вмісту документів більшість СЕДК використовують файлові сервери Windows NT, Netware, Banyan VINES і UNIX. При цьому комбінації мережевих середовищ можуть бути найрізноманітнішими: СУБД з атрибутами документів може працювати під UNIX в мережі TCP/IP (англ. Transmission Control Protocol/Internet Protocol – протокол керування передачею/міжмережевий протокол), а документи зберігати під Netware в мережі IPX/SPX (англ. Internetwork Packet eXchange/Sequenced Packet eXchange – стек протоколів, що використовується в мережі Novell NetWare). Великою перевагою універсальних СЕДК є те, що документи зберігаються у вихідному форматі, причому системи автоматично розпізнають десятки форматів файлів. Мінусами підходу, при якому документи зберігаються у файловій системі, виявляються ослаблення безпеки і можливість несанкціонованого доступу до документів.

Метазнання надають можливість більш точного виявлення ресурсів, які забезпечують механізми фільтрування, відбору і надання інформації про необхідні вимоги до можливостей її використання (потрібне прикладне програмне забезпечення, наявність необхідних веб-сервісів тощо).

Сервіс повнотекстової індексації призначений для індексації вмісту документів і висуває високі вимоги до ресурсів сервера. Найважливіша вимога полягає в тому, що сервіс повинен працювати з документами в їхніх вихідних форматах, тобто програмний компонент повинен

розуміти всі формати файлів, що підтримує система. Ще одна вимога полягає в підтримці мов, з якими замовників доводиться працювати, бажано з урахуванням морфології мови.

Усі сучасні СЕДК дозволяють працювати з документами через звичайні веб-браузери, які можуть бути розміщені на найрізноманітніших клієнтських платформах; тим самим проблема роботи в гетерогенному мережевому середовищі виявляється частково вирішеною. При використанні Інтернет-технології в документних комунікаціях з'являється ще один серверний компонент, що відповідає за доступ до документів через звичайний веб-браузер. Недоліком доступу до документів через Інтернет є значно менша міра інтеграції з прикладними програмами [4].

Розподілена архітектура систем документообігу задовольняє такі вимоги:

1. Масштабність, надійність і керованість для економічного корпоративного розгортання.
2. Автоматична підтримка розподіленого управління різними інформаційними матеріалами протягом їхнього життєвого циклу – від авторської розробки, створення, рецензування, узгодження, затвердження в інтерактивному режимі до розповсюдження й архівування.
3. Гнучкість управління доступом до всього спектра документів: текстових, формалізованих документів, образів документів, електронних таблиць, аудіо-, відеоданих, Інтернет-документів, електронної пошти, дискусійних баз даних.
4. Відкрита, розширювана архітектура, що дозволяє швидко розширювати платформу системи у відповідь на появу нових бізнес-цілей, а також інтегрувати систему з бізнес-додатками ERP-системи (англ. Enterprise Resource Planning System – система планування ресурсів підприємства), CRM-системи (англ. Customer Relationship Management – система управління взаємовідносинами з клієнтами), системи управління знаннями [1].

Ввести СЕДК у світ браузерів – означає дати їм низку істотних переваг, оскільки веб-браузери поширені повсюди і документна комунікація в веб може гарантувати контролюваний доступ до корпоративних сховищ даних із мереж Інтернет, інtranet та екстранет. Корпоративні користувачі мають можливість не лише спільно використовувати дані, але і колективно працювати над документами незалежно від того, де вони знаходяться. Крім того, компанії можуть надавати доступ до окремих документів зовнішнім користувачам, таким, наприклад, як покупці або постачальники [3].

Веб-браузери та Інтернет-додатки є платформонезалежними, тому що клієнтську частину системи електронної документної комунікації на основі Інтернет-технологій використовують стандартний браузер, такий як Netscape Navigator або Microsoft Explorer [5]. За допомогою цих систем можна миттєво отримати будь-які зміни, внесені керівництвом у документи, підключившись до корпоративного серверу за допомогою модема і браузера, і знайшовши необхідний звіт у бібліотеці бази даних [2].

У традиційних системах електронного документообігу на комп'ютері користувача вимагалося встановити клієнтську частину додатка, а для кожного користувача, що бере участь у колективній праці з документами, було необхідно придбати ліцензію, що призводило до значних матеріальних витрат. Системи електронної документної комунікації на основі Інтернет не потребують великих витрат.

Щоб встановити СЕДК, не обов'язково мати інтармережу на базі протоколу TCP/IP. Необхідна лише наявність Інтернет-серверу і виділеного серверу для самої системи електронної документної комунікації. Проте, якщо в мережі не підтримується цей протокол, можна підключити Інтернет-сервер до корпоративної мережі за допомогою будь-якого шлюзу типу Internetwork Packet Exchange-to-Internet Protocol (IPX-to-IP, протокол міжмережевого рівня) [5].

Планується, що Інтернет-системи електронної документної комунікації виконуватимуть функції автоматизації ділових процедур, виконуючи не лише розподілення документів на категорії і взаємодію з бібліотеками баз даних, але і маршрутизацію документів [2]. Ще одна функція полягає в наданні доступу до корпоративних інформаційних бібліотек як співробітникам підприємств, так і компаніям-партнерам, які зможуть отримати специфікації на продукцію, графіки постачання виробів та іншу інформацію, що не є комерційною таємницею. На думку аналітиків, основні причини, які можуть уповільнити розвиток засобів електронної документної комунікації на базі Інтернет, – це ризик, пов'язаний із недостатнім захистом інформації в системі Інтернет, і складність розробки розвинених застосувань на основі моделі "слабкий клієнт/потужний сервер" [5].

Якщо доступ до інформації однобічний, забезпечити надійний захист легко: досить надати зовнішнім користувачам, що звертаються до бібліотек документів через Інтернет, право лише шукати і читати дані, що значно знижує небезпеку внесення несанкціонованих змін в інформацію. В даному випадку користувач за допомогою веб-браузера може лише ознайомитися з даними, розміщеними на Інтернет-сервері, який встановлений між ним і внутрішньою мережею корпорації. Коли ж система електронної документної комунікації застосовується для двостороннього доступу до інформації (а саме цей спосіб спільного використання документів особливо привабливий), проблема захисту ускладнюється. Тепер для забезпечення безпеки корпоративної бази даних потрібне спеціальне ПЗ, ще регламентує права доступу. Крім того, на клієнтському комп'ютері має бути встановлений спеціальний додаток, що підтримує зв'язок із сервером і дозволяє реєструвати документи і зміни. Більшість систем, призначених для електронної документної комунікації в системі Інтернет, включають розвинене серверне ПЗ і невелику клієнтську частину, розраховану на так званого "слабкого" клієнта, тобто пристрій, що не має потужного процесора і здатний забезпечити лише перегляд

інформації за допомогою веб-браузера. Ці системи не дозволяють повністю контролювати доступ користувачів до інформації [2].

Система електронної документної комунікації на базі Інтернет є універсальним інструментом для більшості підприємств, оскільки в ній використовується інтерфейс (веб-браузер), що забезпечує зв'язок між різними платформами. Звісно, дана технологія потребує додаткових засобів захисту, проте переваги універсального доступу до інформації переважають цей недолік. Деякі користувачі встановлюють власні засоби забезпечення безпеки інформації. Наприклад, засобом захисту інформації може слугувати брандмауер, який розташований між інтрамережею та Інтернетом.

Для перевірки прав користувачів застосовуються ідентифікаційні картки з кодуванням (Id-card), а також ідентифікатори і паролі. Коли віддалений користувач звертається до сервера, система автоматично генерує унікальний пароль і за допомогою ідентифікаційної карти звіряє його з тим, який вводить користувач. Пересилати документи через брандмауер на зовнішні веб-вузлі дозволено обмеженому кругу службовців корпорації. Всі ці заходи плюс засоби захисту серверів на базі протоколу SSL (Secure Sockets Layer – рівень захищених сокетів) і повна заборона на доступ до мережі із зовнішніх веб-вузлів створюють умови для безпечної і зручної роботи персоналу [5].

Таким чином, використовуючи технології Інтернет в системах документообігу, виробник автоматично отримує багатоплатформове рішення з точки зору клієнтської робочої станції. Вартість впровадження й обслуговування систем, побудованих на основі Інтернет-технологій, все-таки нижче, ніж звичайних рішень [3]. Інтернет-технології дають кілька явних переваг користувачам систем електронного документообігу і визначає появу нових функцій сучасних СЕДК, наприклад, можливість розміщення документів на веб-вузлі; підтримка обміну документами по локально-обчислювальній мережі або по корпоративній мережі між співробітниками фірми, а по Інтернету – з клієнтами і партнерами фірми [6].

Світовий ринок СЕДК дуже фрагментований, тому що на ньому присутні як всесвітньо відомі багатопрофільні компанії, так і відносно маловідомі (або відомі тільки у своїй ринковій ніші) фірми. До найбільш відомих компаній, які займаються розробкою додатків у сфері електронного документообігу у світі, відносяться (за алфавітом): ACS Software, BrosdVision, Datamax Technologies, Documentum, Excalibur, Hummingbird, IBM, iManage, InterTech, Lotus Development, Microsoft, OpenText, Oracle, SER Microsoft, Symantec, Tower Technology, TSP Vignette та ін.

Проте, динаміка розповсюдження СЕДК на українському ринку, як і в інших країнах пострадянського простору, а також у світі – позитивна. Згідно з дослідженням Всесвітнього економічного форуму спільно з бізнесом-школою INSEAD (за 2007-2008 pp.), Україна посідає

70-е місце в світі з упровадження інформаційних технологій. Утім, для побудови нової економіки інформаційного типу, щоб зробити її конкурентоспроможною на світовому ринку, державі необхідно докласти ще чимало зусиль [7].

На українському ринку працюють близько 30 компаній, які з різним ступенем активності просувають західні продукти й власні рішення на їхній основі: Abbyu Украина, Майкрософт Украина, Ер-Джі-Дейта-Україна, Документум Сервісез Україна, Неуком Технолоджи, Квазар-Микро, Sibis, Бизнес-Інтеллект, Ланит-Uicom, Optima-Украина, Украинские Интеллектуальные Технологии, Інтерсофт, Фосс-он-Лайн, Аркада, Pirit Systems та ін.

Тенденції сучасного ринку СЕДК характеризуються зростанням інтересу до новітніх ІТ-технологій і їхньої реалізації в готових програмних продуктах, а саме – технології обробки неструктурованої й слабоструктурованої інформації, технології якісного розпізнання документів і текстів, технології використання мобільних пристройів як засобів обробки інформації, технології об'єднаних комунікації і спільної роботи, технології пошуку інформації в корпоративному масштабі, технології управління інформацією на портах і сайтах, технології роботи з документом через Інтернет-доступ, технології забезпечення інтеграції СЕДК з установленими корпоративними й офісними додатками [1].

Отже, необхідність упровадження сучасних розвинутих інформаційних систем в Україні очевидна. Вони повинні надати додаткові засоби для покращення ефективності виконання бізнес-процесів, і вирішити проблеми відсутності централізованого зберігання електронних документів, проблеми наявності розрізнених інформаційних систем, необхідних для підготовки документів та їхніх копій, проблеми дублюванні документів і операцій, погане забезпечення безпеки та ризик втрати документів.

Таким чином, можна виділити сучасну тенденцію розвитку систем електронних документних комунікацій, а саме – орієнтацію на Інтернет-технології, для встановлення яких необхідно мати лише стандартний браузер, Інтернет-сервер і виділений сервер або будь-який шлюз типу IPX-to-IP для підключення Інтернет-серверу до корпоративної мережі. Натомість отримуємо низку додаткових можливостей та істотних переваг від їхнього використання: контрольований доступ до корпоративних сховищ даних із мереж Інтернет, інtranet та екстранет; колективне використовування і робота з документами; доступ до документів зовнішнім користувачам; миттєве отримання будь-яких змін, внесених у документи; незначні матеріальні витрати; маршрутизація документів тощо.

Використана література

1. Золотарьова I.O. Автоматизація документообігу : навч. посіб. / I.O. Золотарьова, Р.К. Бутова. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 156 с.
2. Артемьев В.И. Разработка Intranet-приложений : учеб. пособ. / В.И. Артемьев. – Ярославль : ЯрГПУ, 1998. – 233 с.
3. Асєєв Г.Г. Електронний документообіг : підруч. / Г.Г. Асєєв. – К. : Кондор, 2007. – 500 с.
4. Пьянзин К. Универсальные системы управления документами / К. Пьянзин // Lan/Журнал сетевых решений. – 1998. – Т. 4, № 11. – С. 89.
5. Tadjer R.Системы управления документами на основе Веб-технологий / R. Tadjer // Computer weekly. – 1997. – № 07. – С. 23-29.
6. Построения и функционирования систем управления документами (СУД)? [Электронный ресурс] / market-journal. – Режим доступа : <http://www.market-journal.com/itvupravlenii/19.html>. – Загл. с экрана.
7. Электронный документооборот: мировой и украинский рынок // Телеком. Коммуникации и сети. – 2008. – №5. – С. 38.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ СИСТЕМ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ОСОБИСТІСТЬ

I.M. Вінічук

У сучасних умовах взаємовідносин між країнами з різними ціннісними системами та рівнями соціального розвитку в умовах глобалізації, необхідним є створення нових принципів діалогу, в яких усі учасники комунікації не прагнуть домінування. Глобалізація систем масової комунікації тільки посилює дивергентність і дисперсість системи масової комунікації, структуризацію, фазовість, дискретність мовлення та монополію на нього.

Ключові слова: глобалізація, мережний інформаційний простір, інформаційне поле особистості, інформаційна культура, інформаційно-культурні потреби особистості, системи масової комунікації, рівень розуміння, основні функції комунікаційного процесу, концентрація та конгломерація систем масової комунікації.

PECULIARITIES OF INFLUENCE OF THE GLOBAL SYSTEMS OF MASS COMMUNICATION ON AN INDIVIDUAL

I.M. Vinichuk

The analysis of new principles of relationships between communities with various systems of values and levels of social development in conditions of globalization is made. Such communications should pass without domination of one participant above another. Globalization of systems of mass communication strengthens them divergence and dispersion. The system of public announcement thus is monopolized, changes structurally, has different phases and selectivity in supply of information.

Keywords: Globalization, network information space, information field of the person, information culture, information and cultural demands of the person, systems of mass communication, level of understanding, the basic functions of communication process, concentration and a conglomeration of systems of mass communication

Глобалізація системи масової комунікації пов'язана з процесом трансформації комунікаційної системи, яка пов'язана з утворенням ширшої мережі комунікаторів, що функціонують на великому інформаційному просторі єдиною, але розгалуженою системою засобів масової комунікації та контролюються організованою спілкою її виробників. На думку О. Зернецької, глобалізація системи масової комунікації може розглядатися як процес конвергенції апаратної частини у вигляді електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення і апаратно-програмової частини систем комунікації [8].

Якщо винахід друкування послужив масовому розширенню комунікації в діахронічному (вертикальному, історичному) процесі, то винахід інших технічних засобів дав поштовх масовості комунікації як у діахронічному, так і в синхронічному (горизонтальному, відносно одночасному) процесі. Останнє проявилося особливо інтенсивно і яскраво. З використанням новітніх інформаційних технологій наприкінці ХХ ст. виникли глобальні системи і засоби масової комунікації.

Цьому сприяв процес перенесення текстової та графічно-візуальної інформації у цифровий формат з використанням двійкової системи кодування та перероблення інформації (т.з. диджитальна революція в інформаційних технологіях). Ця цифрова технологія сприяла виникненню транснаціональних величезних приватних організацій, які діяли у видавничій, телевізійній сфері та галузі електронних інформаційних мереж – т. з. медіа-корпорацій, або мультимедіа-імперій: Time Warner, Sony, Matsushita, Microsoft, Walt Disney та ін. За цими медіа-конгломератами стоять імена офіційних чи опосередкованих власників, таких, як: Р. Мердок, С. Берлусконі, Б. Гейтс, Т. Тернер та ін.

Мультимедійні корпорації як глобальні системи масової комунікації «...конгломерують (охоплюють) міжнародні, міжміські та локальні телефонні компанії, кабельні та телерадіомовні системи та комп'ютерні фірми [5]». Створення потужних медіа-систем як глобальних систем масової комунікації, відбувається завдяки концентрації й об'єднанню систем масової комунікації.

Концентрація систем масової комунікації в інформаційній галузі обумовлена посиленням присутності однієї або кількох організацій у зв'язку зі злиттям (інтеграцією) з іншими організаціями цієї самої сфери діяльності. Медіа-конгломерати виникають у результаті інтеграції й концентрації різних компаній, зменшують фінансові ризики й отримують великі прибутки та добиваються успіху у диверсифікації «... надзвичайно важливим є, в яких руках зосереджене керівництво цією організацією. Це означає, що особистісні характеристики керівників медіакорпорацій та їхня т.з. стратегія дій уособлюють, акумулюють сконцентровану фінансово-організаційну силу, що політично, ідеологічно впливає, та, в свою чергу, визначає певною мірою життя суспільства та індивідуумів не тільки однієї країни, а й цілих регіонів [8]».

Сама інформатизація передбачає формування інформаційної культури, ставить людей перед необхідністю масової комп'ютерної грамотності, відповідної психологічної підготовки . Відтак, інформаційна культура є суттєвою теоретичною основою перебудови свідомості особи, суспільства, світового співовариства в умовах формування сучасного етапу інформаційного суспільства. Тому з метою відмежування від різних підходів до з'ясування сутності інформаційної культури на теоретичному рівні навіть було введено поняття *e-культура* – як сучасний рівень розвитку суспільства, в якому домінують комп'ютерні технології в мережі глобальної електронної комунікації [2].

У рамках інформаційного поля особистості інформація постає як складова суспільної свідомості, унікальна, неповторна, що належна конкретному індивіду. Інформаційні інтереси, у свою чергу, формують інформаційно-культурні потреби особистості через ціннісні орієнтації. Тому, в умовах інформатизації суспільства досить важливим є питання інформаційно-культурних потреб конкретного індивідуума з огляду на гуманізацію активного впливу на особистість і формування її культурно-інформаційних потреб. Це досягається сучасними засобами масової комунікації [3].

Основні функції комунікаційного процесу полягають у досягненні соціальної спільноті при збереженні індивідуальності кожного з елементів. У комунікаціях реалізуються керівна, інформативна, емотивна і контактна функції. Комунікаційний процес обумовлений рухом інформації в ланцюгу *відправник-канал-одержувач* за рахунок реального або потенційного зв'язку у формі діалогу. Традиційно у процесі обміну інформацією виділяють такі базові елементи: відправник, кодування, повідомлення, канали передання, декодування, приймач, відгук.

Як показує досвід, ефективність комунікації підвищується, якщо вона в межах ланцюга *відправник-одержувач* є гомофільною, тобто має високий ступінь подібності за певними ознаками: за поглядами, освітою, статусом. І, навпаки, гетерофільні комунікації (значний ступінь неподібності за певними ознаками) є менш ефективними, оскільки вони часто супроводжуються перекрученням змісту повідомлення, затримкою щодо передавання, використанням обмежених каналів. Комунікативний процес може бути ефективним і дієвим лише за умови духовної й культурної єдності комунікаторів. Соціальний потенціал особистості «у собі» не має прояву в соціальному середовищі, а є лише внутрішнім не актуалізованим, на відміну від поняття потенціалу особистості «для себе», коли відбувається не тільки усвідомлення наявності соціального потенціалу, а й здійснюється самоорганізація внутрішніх сутнісних характеристик.

Інформаційні технології суттєво впливають на соціально-культурні стандарти та культурно-інформаційний рівень особистості. В інформаційному суспільстві багато залежить

від знань та умінь та від інформаційної наповненості соціуму. Пріоритетним за таких умов є забезпечення його на рівні індивідуума відповідними кількістю та якістю інформації. Водночас триває процес формування інформаційних потреб особистості. Такий діалектичний зв'язок між рівнем інформатизації та рівнем інформаційних потреб особистості не є випадковим, оскільки визначений основними зasadами інформаційного суспільства. Це зумовлене прагненням цивілізованого суспільства до оволодіння новими знаннями з метою покращення умов своєї життєдіяльності, що можливо лише за високого рівня науково-технічного прогресу. «Подібно до інших масових явищ – масової культури, масової комунікації, масової інформації – масова свідомість виявляється тісно пов'язаною з рівнем розвитку виробничих сил, досягнутим людством, з новітнім етапом розгортання науково-технічної революції... [10]».

Поняття *комп'ютерна культура* і *комп'ютерна грамотність*, *інформаційна культура* і *інформаційна грамотність* можуть за певних ситуацій вважатися взаємозамінними. Деякі дослідники цієї тематики вбачають різницю між комп'ютерною грамотністю й інформаційною культурою лише в кількості засвоєних особистістю технологічних знань та вмінь.

Існують різні концептуальні підходи до осмислення сутності інформаційної культури. Основними з них є: технологічний, культурологічний, імперативний, особистісний, аксіологічний і креативний підходи. При цьому найбільш поширеним є перший. Як справедливо зазначає Н. Гендіна, «...інформаційна культура переважно асоціюється з техніко-технологічними аспектами інформатизації, оволодінням навичками роботи з персональним комп'ютером. Переважає монодисциплінарний підхід, в результаті якого формування інформаційної культури полягає в навченні основам комп'ютерної грамотності [6]». Прихильники цього ж підходу (К. Колін, Ю. Брановський) описують сутність інформаційної культури формулою: «...бути культурним – це вміти»; вміти користуватися засобами сучасних інформаційних технологій, мати уявлення про все те, що створено людством у цій галузі. На думку К. Коліна, інформаційна культура – це готовність не тільки використовувати останні досягнення інформаційної техніки, а й уміння сприймати нову інформацію.

Ю. Брановський описує інформаційну культуру як певний рівень ефективності створення, збереження, переробки, передачі, збору та використання інформації, який забезпечує цілісне бачення світу та передбачає наслідки прийняття рішень. Незважаючи на те, що наявність навичок використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій є необхідною передумовою успішної діяльності людини в інформаційному суспільстві, це не обмежує всієї різноманітності вимог до особистості, зумовлених різноплановими змінами, що спричинені якісно новим станом суспільного життя. Такої думки дотримується, зокрема, С. Бєшенков, який зазначає суттєві втрати психологічного та соціального характеру при збереженні дієвості пріоритетів технократичного підходу, що «перебільшує значення

інформаційних відомостей та представляє комп’ютер як інструмент швидкого реагування на зміни в навколоишньому середовищі. Людина ж уподоблюється до пристрою для переробки інформації. Девальвується цінність знання як системного уявлення про світ. А тому навчати володінню суперсучасними програмними засобами ще не означає готувати людину, яка орієнтується в морі інформації. Таким чином, найважливішим завданням сучасності є сприяння становленню особистості [12].

Зміст інформаційної культури особистості містить такі складові:

- загальноосвітню (знання і навички ефективного використання інформації; знання можливостей сучасних інформаційних та комунікаційних технологій (СІКТ);
- знання і розуміння основних напрямків застосування СІКТ у суспільстві та перспективи їхнього розвитку, світоглядну (розуміння суті інформації та інформаційних процесів, їхньої ролі в процесі пізнання навколоишньої дійсності);
- здатність людини передбачати наслідки власних дій, уміння пристосовувати свої інтереси до тих норм поведінки, яких необхідно дотримуватися в суспільстві, професійну (розуміння цілей та напрямків застосування СІКТ у професійній діяльності).

Електронний бізнес охопив усі галузі застосування мережі Інтернет, включаючи платіжні операції. В Інтернеті для роботи з електронною поштою використовують інструкції з організації цифрового зв’язку (протоколи) SMTP, POP та IMAP. Функціонування електронної пошти побудовано на принципі *клієнт-сервер*, який є стандартним для більшості мережевих прикладних програм.

Використана література

1. Амосов Н. На пороге нового века / Н. Амосов // Зеркало недели. – 1999. – 2 окт.
2. Атаян А. Дидактические основы формирования информационной культуры личности в условиях информатизации общества : дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – М. – 2001. – С.17-19.
3. Барматова С. Место и роль политической коммуникации в трансформации украинского общества / С. Барматова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 2. – С.107.
4. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер ; пер. с нем. // Избр. произведения. – М. : Прогресс,1990. – С. 61-184.
5. Визгин В. Культура как искусство целей / В. Визгин ; под ред. В. Визгина // От философии жизни к философии культуры : сб. статей. – СПб. : Алетейя, 2001.– С. 5.
6. Гендина Н. Информационная культура и информационное образование / Н. Гендина // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы. – Краснодар/Новороссийск, 1997. – С.103.

7. Д'яков А.С. Основи вербальний термінотворення / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Кудолько. – К., 2000. – С. 66-77.
8. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
9. Кальченко О.М. та ін. Логіко-семантичне експортuvання термінологічних стандартів // Науково-технічне слово. – Львів. – 1994. – № 1. – С. 33-52.
10. Каширин В.П. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / В.П. Киширин. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
11. Макаренко Є.А. Європейська інформаційна політика : монографія / Є.А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
12. Хоц А. Информационная революция и этнические аспекты культуры современного общества : автореф. дис. ... канд. филос. наук / А. Хоц. – Симферополь, 2010. – С. 7.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

O.V. Клименко

У статті проаналізовано історичні передумови формування та розвитку Європейського освітнього простору (ЄОП) в умовах Болонської декларації. Проведено аналіз документів, що стали основою для формування ЄОП.

Ключові слова: Болонська декларація, Болонський процес, Велика Хартія університетів, вищий навчальний заклад, Європейський Союз (ЄС), Європейський освітній простір, нормативно-правова база, навчальний процес.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN SPACE FOR HIGHER EDUCATION

O.V. Klymenko

This article analyses historical background which contributed to formation and development of the European space for higher education in the Bologna Declaration. The author has analyzed the documents that became the basis for its formation.

Keywords: Bologna Declaration, Bologna Process, the Great Charter of Universities (The Magna Charta Universitatum), higher educational establishment, the European Union (EU), the European space for higher education, regulatory and legal framework, the process of education.

У зв'язку з розширенням Європейського Союзу (ЄС), взаємини України з ним набувають усе більшої ваги. Процес наближення України до ЄС відбувається за кількома напрямами. Одним із найважливіших напрямів розвитку євроінтеграції є сфера вищої освіти в Україні. Вища освіта будь-якої країни є основою для формування та розвитку людського потенціалу, що має відповідати запитам сучасного суспільства.

В епоху глобалізації об'єктивно зумовлюється необхідність і доцільність максимальної сумісності національних систем вищої освіти в межах єдиного європейського освітняного простору, що становить основну мету і завдання Болонського процесу.

В сучасних умовах євроінтеграції перед Україною стоїть складне завдання, а саме –

зберегти напрацьовані традиції підготовки висококваліфікованих фахівців та одночасно забезпечити їхню відповідність новітнім позитивним освітнім тенденціям в Європі.

З огляду на це, актуальним вбачається дослідження низки заходів щодо поєднання освітнього середовища в Європейський освітній простір та шляхів його формування і розвитку.

Теоретичному осмисленню проблеми були присвячені наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Аналіз публікацій у галузі формування і розвитку Європейського освітнього простору [2-6] та електронних джерел [7-10] свідчить про те, що, реалізуючи мету і завдання Болонського процесу, досягнуто максимальної сумісності національних систем вищої освіти в межах єдиного європейського освітянського простору.

Перші спроби надати загальноєвропейського характеру вищій школі фактично розпочалися 1957 р. з підписання Римської угоди. Проте, її передісторія сягає 1954 р., коли було підписано Європейську культурну конвенцію, в якій наголошується на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії інших країн і спільної для них культури [10].

Ідеї освітньо-культурного об'єднання європейських країн загалом та університетів, зокрема, отримали своє продовження у Великій Хартії університетів (*Magna Charta Universitatum*) [7], плани про створення якої вперше були запропоновані на зібранні представників найстаріших європейських університетів 1986 р. Велика Хартія університетів була запропонована не представниками влади, а розроблена в стінах Університетів як частина тривалого процесу, який дасть змогу зберегти фундаментальні цінності європейських університетських традицій та запозичити досвід вищих навчальних закладів світу. Велика Хартія університетів була створена за принципами англійської Великої Хартії Вольностей, написаної 1215 р., яка традиційно вважається першим правовим документом, де закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства.

Великою Хартією університетів було взято до уваги автономію різних систем вищої освіти та індивідуальні традиції університетів, враховано можливості вільного пересування викладачів та студентів, забезпечено дотримання фундаментальних принципів підготовки висококваліфікованих фахівців та їхня відповідність новітнім позитивним освітнім тенденціям в Європі. Хартія має дві основні мети:

1. перетворити європейський континент на широкий простір, в якому могли б вільно пересуватися студенти, викладачі та дослідники;
2. зробити цей простір прозорим та привабливим для всього світу [7].

1987 р. Італія стала місцем зустрічі представників найстаріших університетів Європи. В м. Болонья зібралися делегати 80-ти Європейських університетів, де обрали 8 членів правління, серед них: Президент Конференції Європейських Ректорів, професор Болонського університету Карміні Романци; ректор Болонського університету Фабіо Роверси Монако; ректор Університету Парижа, професор Жак Соопелс; ректор Університету Лювен, професор Роджер Діллеманс; ректор Університету Уtrecht, професор Ван Гінкель; ректор Університету Барселони, професор Джозеф Бріколь; професор Університету Барселони Джузеппе Капуто; президент університетської комісії Парламентської Асамблеї Ради Європи, професор Університету Люмен Мануэль Нуњеса Енкабо [4].

Велика Хартія університетів, проект якої був створений у січні 1988 р. в Барселоні, була підписана всіма ректорами, що зібралися в Болоньї 18 вересня 1988 р. для відзначення 900-ої річниці Болонського університету, що вважається найстаршим університетом Європи.

Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти та у Маастрихтському договорі 1992 р. [9]. Цей договір був підписаний 7 лютого 1992 р. в Маастрихті дванадцятьма країнами й відповідно одержав назву «Маастрихтський договір» (МД). Цей договір поклав початок існування Європейського Союзу, визначив основні напрями процесу євроінтеграції в політичній, економічній та соціальній сферах. Своє місце в цьому процесі мали знайти і освітні установи.

Процес розширення Європейського союзу мав свою динаміку та зміни в пріоритетах. Поява 1995 р. трьох нових членів – Австрії, Швеції й Фінляндії – змінила конфігурацію Союзу в політичному, економічному, соціальному аспектах (у т. ч. в освітній сфері).

Цей період характеризується запровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це, насамперед, програми приведення національного законодавства у сфері освіти до норм, напрацьованих країнами Європи, розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів та їхньої мобільності на ринку праці, створення системи навчання впродовж усього життя та багатовимірні завдання зі зближення освітніх програм і систем [10].

Важливою віхою було підписання 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи.

Головними тезами Лісабонської конвенції є:

– розмаїття систем освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання;

– можливість повною мірою використання цим джерелом різноманіття, полегшивши доступ жителям кожної держави й учням навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав.

Конвенція містить угоди про: визначення основних термінів; компетенцію державних органів; основні принципи оцінки кваліфікації; визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти; визнання періодів навчання; визнання кваліфікацій вищої освіти; визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та осіб, що перебувають у становищі біженців та ін. [1].

Ще один визначальний крок був зроблений 25 травня 1998 р. – Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина підписали так звану Сорбонську декларацію під назвою «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти». В декларації обґрунтовано створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту за участі чотирьох міністрів, які представляють Велику Британію, Німеччину, Францію й Італію. Тим самим, погоджено і схвалено створення загальної системи освіти, націленої на поліпшення її зовнішнього визнання, полегшення мобільності студентів, а також на розширенні можливостей їхнього працевлаштування. Цей документ був спрямований на створення відкритого європейського простору вищої освіти, який, на думку авторів, має стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку освітніх послуг.

Аналізуючи Сорбонську декларацію, можна стверджувати, що основними ідеями документа є двоступенева структура вищої освіти та використання системи кредитів (ECTS) і т. ін. Проте, особливо слід виділити дві тези Сорбонської декларації [3]: міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти та наданням йому права продовжувати навчання за програмами магістра і дотримання положень Лісабонської угоди.

18-19 червня 1999 р. в м. Болоньї (Італія) була проведена перша зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту та прийняття спільної декларації. Так розпочався процес європейської інтеграції вищої школи, який дістав назву Болонського – від назви університету в італійському місті Болонья, де були започатковані такі ініціативи. Болонський процес на рівні держав розпочався підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація». За цим документом визначалося створення зони європейської вищої освіти та її цілей, які розглядаються як першочергові для створення такої зони. Проте, особливо слід виділити такі тези Болонської декларації:

– прийняття системи зрозумілих ступенів і ступенів, які можна легко зіставити, у тому числі, через упровадження Додатка до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоздатності європейської системи вищої освіти;

- прийняття системи, яка ґрунтується, за своєю суттю, на двох основних циклах – двоступеневому й післяступеневому;
- запровадження системи кредитів за типом ECTS – європейської системи кредиту залікових одиниць трудомісткості як відповідного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності;
- сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективному здійсненню вільного пересування;
- сприяння необхідним європейським баченням у вищій освіті, особливо стосовно розвитку навчальних планів, міжнституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки та провадження наукових досліджень [2].

Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг. Власне, цим документом було задекларовано прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома; запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3 + 2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський – не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці саме як освітні і кваліфікаційні рівні; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включно з постійним навчанням; сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору. Процес об'єднання Європи, його поширення на схід супроводжувався формуванням спільног освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту.

Як результат вище згаданої події, в країнах Європи відбулися семінари з даного питання. 14-15 лютого 2001 р. – м. Берлін (Німеччина): Національний семінар «Із питань Болонського процесу»; 16-17 лютого 2001 р. – м. Гельсінкі (Фінляндія): Міжнародний семінар «Університетські ступені короткого циклу»; 2-4 березня 2001 р. – м. Мальме (Швеція): Міжнародний семінар «Транснаціональна освіта»; 10-12 березня 2001 р. м. Антверпен (Бельгія): Семінар фланандського співтовариства з проблем Болонського процесу та Семінар студентів Європи «Втілення в життя Болонської декларації»; 13-14 березня 2001 р. – м. Белград (Югославія): Національний семінар із проблем Болонського

процесу тощо [10]. Всі ці заходи були спрямовані на те, щоб спонукати країни блоку робити освіту більш відкритою, демократичною і доступною для значної кількості людей.

Крім того, 1-3 березня 2001 р. в м. Упсалі (Швеція) відбулася неформальна зустріч європейських міністрів, що відповідають за освіту і наукові дослідження. На цій зустрічі обговорювалися питання, що стали основою документа, який був прийнятий на Конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій в Іспанії.

29-30 березня 2001 р. в м. Саламанці (Іспанія) відбулася Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, що закінчилася прийняттям спільногодокумента. Більше 300 представників європейських вищих навчальних закладів і їхніх основних представницьких організацій зібралися в Саламанці. Їхньою метою була підготовка Празької зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах, залучених до Болонського процесу. Було погоджено пропоновані мету, принципи і пріоритети.

Вищі навчальні заклади у своєму зверненні до урядів висловили прохання полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтвердили свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями [10]: здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи; реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема; розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень; виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості; послуговуватися загальними термінами європейського виміру та забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів; сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти; провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі; дотримуватися позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Наступним кроком до підготовки Празької зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах, залучених до Болонського процесу, стали зустрічі в розширеному складі групи, що готує рекомендації з Болонського процесу та Ради Асоціації європейських університетів: 9 квітня 2001 р. у Стокгольмі (Швеція); 26 квітня 2001 р. у Брюсселі (Бельгія); 6-8 травня 2001 р. у Хальмстаді (Швеція); 10-16 травня 2001 р. у Братиславі (Словаччина); 17-18 травня 2001 р. у Празі (Чехія) [8].

Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 р. Через три роки після Сорbonської і два роки після підписання Болонської декларації міністри освіти зустрілися в Празі, щоб оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямки і пріоритети дій на

наступні роки. Було відмічено, що з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості та конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Присутні підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважною до суспільних зобов'язань (правил і т. ін.), і що студенти – повноправні члени співтовариства вищої освіти.

Зустріч у Празі завершилася підписанням Комюніке. Головні його тези такі: країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); постійне навчання протягом усього життя, мотивоване залучення студентів до навчання; сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу, зокрема, аспекти транснаціональної освіти.

Наступна зустріч європейських міністрів відбулася 19-20 вересня 2003 р. у Берліні (Німеччина). Під час конференції кількість завдань було збільшено та підтверджено зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 р. Розглянуто досягнуті результати, визначено пріоритети та нові завдання на майбутнє з метою прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Зазначено фундаментальну роль вишів і студентських організацій у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Прийнято до уваги звіти та зауваження, підготовлені Європейською асоціацією університетів (EUA), Комісією з розвитку Болонського Процесу між Прагою і Берліном та Європейською Комісією Ради Європи, обговорено результати семінарів, організованих як частина робочої програми між Прагою і Берліном. Зустріч у Берліні завершилася підписанням Комюніке.

У Комюніке особливо слід виділити важливі аспекти розвитку Європейського простору вищої освіти, а саме:

- необхідно спрямовувати зусилля на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць;
- сприяти створенню загальноєвропейського простору вищої освіти та активізувати зусилля на рівні вишів, національному і загальноєвропейському рівнях для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування ефективного використання системи, заснованої на двох циклах, і удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання;
- національні системи із забезпечення якості повинні містити визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь, оцінювання програм і вишів, яке охоплює внутрішню і зовнішню оцінку, з урахуванням участі студентів і публікації результатів, систему

акредитації, атестації і сумірних процедур, міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі;

– на європейському рівні створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості та розробити структури погоджених і сумірних порівняльних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям з огляду на показники обсягу роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль;

– зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості і відповідні засоби: просування мобільності, запровадження системи кредитів, визнання ступенів (прийняття системи чітких і сумірних ступенів), підтримка європейської складової у сфері вищої освіти, підтримка привабливості загальноєвропейського простору вищої освіти, навчання протягом усього життя [5].

Слід відмітити принципово нове рішення Берлінського саміту – поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені [10]. Установлено, що в країнах-учасницях Болонського процесу має бути один докторський ступінь – *доктор філософії* у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.). Була запропонована формула сумарної триступеневої освіти (3-5-8), згідно з якою не менше 3 років відводиться для отримання рівня *бакалавр*, не менше 5 років – для отримання рівня *магістр* і не менше 8 років для отримання вченого ступеня *доктор філософії*. Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і вчений ступінь розглядаються як складові цілісної системи освіти людини. Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Було приділено особливу увагу важливості контролю і дотримання європейських стандартів якості освіти на всьому просторі. Ці стандарти в Європі розробляє і підтримує відома міжнародна організація "Європейська мережа з гарантування якості (European Network Quality Assurance – ENQA)". Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією. Наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя. Зазначено, що європейський простір вищої освіти та європейський простір дослідницької діяльності – дві взаємопов'язані частини спільноти знань. Важливо, що з урахуванням цих нових рішень до Болонської співдружності разом з іншими шістьма країнами було прийнято і Росією.

Четвертий саміт Болонського процесу проведено 19-20 травня 2005 р. у норвезькому м. Бергені на Конференції міністрів країн Європи. Україна приїдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни в національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення единого

європейського простору вищої освіти до 2010 р. На Конференції проводився огляд досягнень у галузі трьох пріоритетних напрямків: системи ступенів, забезпечення якості і визнання дипломів та періодів навчання. Тут уперше йшлося про створення єдиної європейської структури кваліфікацій (Qualifications Framework) на базі національних структур кваліфікацій. Всім країнам-учасникам процесу рекомендовано якнайшвидше ратифікувати Лісабонську конвенцію про взаємне визнання начальних ступенів, зокрема наукових. Включення наукової освіти (докторських програм) до загального освітнього циклу розглядається як гарантія плідної взаємодії навчального та наукового секторів – Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору (European Research Area, ERA) [10].

У середині травня 2007 р. у Лондоні відбулося засідання міністрів освіти 45 європейських країн-учасниць Болонського процесу. Завдання цієї зустрічі – обговорення поступу, здійсненого в межах Болонського процесу протягом останніх кількох років. Одним із результатів зустрічі стала стратегія поширення принципів Болонського процесу на інші країни світу та створення Регістру європейських агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Іншим результатом зустрічі стало підписання документа Лондонське комюніке під підзаголовком «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповідаючи на виклики і зміни у глобалізованому світі» [10]. Вже підзаголовок документа свідчить про те, що завдання Болонського процесу переосмислювалися, відповідно до змін соціально-економічної ситуації в Євросоюзі та за його межами. Зокрема, у преамбулі документа йшлося про те, що оцінка якості освіти у вищих навчальних закладах має враховувати розмаїття місій університету. В комюніке підкреслено важливість забезпечення рівного доступу всіх соціальних груп до вищої освіти. Сам документ більшою мірою присвячено огляду досягнень реформи в період з 2001 р. по 2007 р. із наголосом на ступені успішності заходів у тій чи тій сфері. В комюніке наголошується на тому, що в Європі залишаються певні перепони у сфері академічної мобільності, бракує узгодженості між структурами кваліфікацій різних країн, не скрізь визнаються здобуті академічні ступені тощо.

23 квітня 2008 р. Європейський Парламент та Рада ЄС офіційно підписали Рекомендацію про заснування Європейської структури кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for lifelong learning – EQF) [10]. Створення єдиної структури кваліфікацій дозволить уникнути двозначностей в оцінці освітнього рівня людини, що прагне продовжити навчання чи знайти собі роботу в іншій країні ЄС.

Європейська структура кваліфікацій є інструментом гармонізації систем кваліфікацій, що існують у державах-членах ЄС.

Основними принципами структури є [10]:

- уніфікація рівнів кваліфікацій в усьому ЄС, зокрема запровадження восьми рівнів кваліфікації від базової середньої освіти до третього циклу вищої освіти;
- оцінка кваліфікацій не за «вхідними ресурсами» навчання (learninginputs), тобто тривалістю освіти, типом інституції, країною чи регіоном, де було здобуто освіту тощо, а за результатами навчання (learningoutputs), тобто конкретними знанням та навичками, які здобула особа.

Європейська структура кваліфікацій (ЕСК) цілком узгоджується із триступеневою структурою вищої освіти, яку визначає Болонський процес, однак охоплює ширше коло типів навчання (середня освіта, неформальне та позаформальне навчання, професійне навчання тощо). Шостий рівень ЕСК відповідає першому циклу вищої освіти за Болонською структурою (бакалаврський рівень); сьомий рівень ЕСК – другому циклу (магістерський рівень), восьмий рівень – третьому циклу (докторський рівень).

Відповідно до рекомендацій, ухвалених Європейським Парламентом, держави-члени ЄС мають пов’язати свої національні системи кваліфікацій із ЕСК не пізніше 2010 р. До 2012 р. освітні сертифікати та дипломи, видані в державах-членах ЄС, мають містити інформацію про рівень освіти відповідно до класифікації ЕСК.

28 квітня 2009 р. міністри вже 46 країн, у тому числі 19 країн поза межами ЄС, зібралися в університетських містах Льовен та Лювен-Ля-Нью (Бельгія), аби констатувати досягнення в галузі масштабної освітньої реформи та визначити пріоритети подальшої роботи.

За оцінками Європейської асоціації університетів, подальше реформування європейського освітнього сектора не має обмежуватися поверхневими структурними змінами. Воно мусить брати до уваги конкретні потреби всіх дисциплінарних сфер та всіх категорій студентів.

Асоціація виокремлює чотири напрямки вдосконалення Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area) після 2010 р. [10]:

- зміцнення зв’язків між вищою освітою та дослідницькою роботою;
- забезпечення доступу до освіти якомога більшої кількості людей;
- нове визначення державної відповідальності в галузі вищої освіти;
- готовність до глобальних змін.

Порівняно зі своїми трьома попередниками – Берлінським, Бергенським та Лондонським комюніке – Льовенське комюніке має більш стратегічний характер. У першій частині лаконічно викладені досягнення освітньої реформи: запровадження трициклової структури вищої освіти, сприяння академічній мобільності (зазначається, зокрема, що 2020 р. щонайменше 20% випускників муситимуть мати за своїми плечима навчальний період або

стажування за кордоном), запровадження національних структур кваліфікацій та загальноєвропейської структури кваліфікацій, упровадження кредитно-накопичувальної системи.

Найбільша за обсягом друга частина документа зосереджується на розкритті пріоритетів освітньої реформи в наступному десятилітті. Перелік пріоритетів відкриває соціальний вимір освітньої політики (рівні можливості для всіх соціальних груп здобувати якісну освіту). Навчання впродовж життя, зв'язок між навчанням та працевлаштуванням, з одного боку, та між навчанням і науково-інноваційною діяльністю, з другого, пошук альтернативних джерел фінансування освіти – такі питання хвилюватимуть відповідальних за втілення в життя Болонської реформи і, відповідно, всіх учасників процесу.

Важливо, що в кожній із проаналізованих частин зроблено наголос на необхідності консолідації всіх, хто бере участь у впровадженні реформи і зацікавлений у її успіху. Це, окрім власне міністрів освіти країн-учасниць, університети, їхні адміністративні структури, науково-викладацький склад, студенти, докторанти, абітурієнти, бізнесові структури та суспільство загалом.

Аналізуючи матеріали Льовенського комюніке 2009 р., слід зазначити, що у наступному десятилітті Європейська вища освіта має здійснити істотний внесок для побудови високо креативної та інноваційної Європи знань.

Як зазначають аналітики, 2010 р. став роком відносної сформованості Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area, EHEA), в межах якого діяли Європейська система взаємозаліку навчальних кредитів (European Credit-Transfer System, ECTS), уніфікована форма додатку до дипломів та триступенева система освіти (бакалавр – магістр – доктор філософії в галузі).

Наступним етапом формування та розвитку Європейського освітнього простору стала зустріч міністрів, яка відбулася 11-12 березня 2010 р. у Будапешті та Відні. На зустрічі було схвалено Будапештсько-Віденську Декларацію та офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти [10]. Проте особливо слід виділити такі тези Будапештсько-Віденської декларації:

- створення Європейського простору вищої освіти на основі Болонського процесу є безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти;
- збільшення зусиль для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;
- надання академічної свободи, автономності та відповідальності вищих навчальних закладів, як принципів Європейського простору вищої освіти, для підкреслення ролі вищих

навчальних закладів, яку вони відіграють у зміненні мирних демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності;

– визначення ключової ролі академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів, – у втіленні Європейського простору вищої освіти;

– сприяння роботі Групи супроводу Болонського процесу (Bologna follow-up group (BFUG)) запровадити заходи для реалізації Болонських принципів та напрямів діяльності в Європейському просторі вищої освіти, особливо на національному та інституційному рівнях.

Наступна зустріч Міністрів для оцінки прогресу та просування Європейського простору вищої освіти на основі Болонського процесу відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 р.

Таким чином, динаміка Європейського простору вищої освіти, попри складності та відмінності в національних освітніх системах, продовжується. Болонський процес є процесом структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Метою його було створення єдиного європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи.

Використана література

1. Болонський процес: Документи Bologna process: Documents / уклад. : З.І. Тимошенко та ін. ; Європейський університет. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – 169 с.
2. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе / M.K. Van der Vende // Вища освіта в Європі. – 2000. – № 3. – Том XXV.
3. Barblan A. The Sorbonne Declaration – Follow-Up and Implications: A Personal View / A.Barblan. – Geneva: AEU/CRE, 1999. {Сорбонська декларація – реалізація і значення: особистий погляд}.
4. Harris Christopher. In the Shadow of Bologna / Christopher Harris // EAIE Forum, 2009. – Special Edition. – P.22-24. {Під знаком Болоньї}.
5. Haug Guy. Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe / Guy Haug. – Bonn, HRK, 2010. – 77 pp. {Перспективи та проблеми навчаючих структур у вищій освіті Європи}.

6. *Tauch Christian*. Accreditation: a Change of Paradigm in German Higher Education / *Christian Tauch* // EAIE Forum. – 2000. – Vol. 2. – No. 1. – P.12-14 {Акредитація: зміна парадигми у німецькій вищій освіті}.
7. <http://www.univo.it/avl/charta/chartal4.htm> (The Magna Charta Universitatum).
8. <http://www.rks.dlk/trendsl/htm> (Trends in Learning Structures in Higher Education in Europe).
9. <http://www.eaie.nl> (Visions of a European Future: Bologna and Beyond, 11th EAIE Conference, Maastricht).
10. <http://www.spbu.ru> <http://www.finec.ru> (Хронология событий Болонского процесса).

УДК 378.22

НАУКОВІ РОЗРОБКИ МАГІСТРІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАККіМ

O.A .Політова

У статті на основі аналізу магістерських праць висвітлено основні результати наукових досліджень випускників кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАККіМ, визначено сучасні тенденції в процесі вибору проблематики студентських наукових розвідок.

Ключові слова: дипломні роботи, документознавча освіта, інформаційна діяльність, магістри, наукові дослідження.

RESEARCH ELABORATIONS OF FUTURE PROFESSIONALS ON DOCUMENTATION AND INFORMATION ACTIVITY

O.A. Politova

In the article on the basis of analysis of master's degree works the basic results of scientific researches of graduating students of department of document study and management of social communications of NAKKKiM are reflected. Modern tendencies in the process of topics' choice of student research elaborations are defined.

Keywords: diplomas, document study education, information activity, holders of master degree, researches

Науково-дослідницька діяльність студентів – один із важливих показників наукового рівня будь-якого вищого навчального закладу. Моніторинг стану цієї діяльності, зокрема, оцінка результатів магістерських досліджень, – завжди має бути в центрі уваги керівництва профілюючих кафедр вітчизняних освітніх установ.

Питання якості магістерських наукових праць із документознавства та інформаційної діяльності останнім часом активно обговорювалися у фаховому середовищі. Наприклад, на одному з останніх наукових форумів – міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері» (Донецьк, 2011 р.) – викладачами різних навчальних закладів України порушувалися проблеми формування професійної компетенції спеціалістів сфери документознавства та інформаційної діяльності в процесі фахової підготовки. Про роль методологічної культури студентів Східноукраїнського національного університету ім. В.І. Даля в процесі виконання ними випускних кваліфікаційних робіт, необхідність комплексного підходу до механізму формування культури професійного мислення викладено Л.П. Воєводіною [1]. О.І. Конопліцька, висвітлюючи інноваційний досвід презентацій результатів магістерських досліджень у Тернопільському національному економічному університеті, підкреслила: «Праця магістра – це самостійне, оригінальне з погляду сучасних наук про документ і управління дослідження, що відзначається високим ступенем наукової новизни, обґрунтованості й достовірності досягнутих результатів [2, 112]». Особливості системи організації наукових досліджень студентів-документознавців у Національному авіаційному університеті висвітлено С.В. Литвинською [3]. Зокрема, починаючи з 2010-2011 навчального року, в цьому навчальному закладі запроваджено систему порівняльного аналізу електронних текстів дипломних робіт для оцінювання рівня самостійності їхнього виконання [3, 125].

Проблема моніторингу результатів науково-дослідної роботи студентів є актуальною й для Національної академії керівних кadrів культури і мистецтв (далі – НАКККiМ, Академія). У збірниках матеріалів щорічних науково-практичних конференцій з проблем теорії і практики документознавства та інформаційної діяльності, виданих в НАКККiМ за науковою редакцією доктора історичних наук, професора М.С. Слободянка, вміщено чимало публікацій з актуальних питань освіти в документально-комунікаційній сфері [4]. В аспекті проблематики даної статті своєчасними, на наш погляд, є пропозиції О.М. Збанацької щодо створення бібліографічної бази даних «Дипломні роботи НАКККiМ» [5]. Разом з цим, немає узагальнюючих публікацій про наукові роботи з документознавства й інформаційної діяльності випускників Академії.

Варто зазначити, що НАКККiМ сьогодні займає одне з провідних місць серед навчальних закладів, які готують фахівців з документознавства. Кафедра документознавства та управління соціальними комунікаціями має свою історію, наукову школу, напрацьований досвід. У складі кафедри працюють відомі науковці, які розробляють нові навчальні курси та сучасні наукові концепції. Керівниками магістерських робіт, що аналізуватимуться далі, є

провідні викладачі кафедри: доктор наук І.Ю. Вільчинська, С.Г. Кулешов, А.І. Семенченко, кандидати наук – Т.Г. Боряк, О.Г. Кириленко, І.М. Мага та ін.

Мета даної статті – на основі аналізу дипломних праць на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня *магістр* за спеціальністю 8.02010501 – «документознавство та інформаційна діяльність» коротко висвітлити основні результати наукових досліджень цьогорічних випускників кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ, показати сучасні тенденції в процесі вибору проблематики студентських наукових розвідок.

Акцентуючи на питаннях підготовки магістрів з названої спеціальності, М.І. Крулькович свого часу зазначив, що вимоги до вибору теми магістерської роботи, проведення досліджень, оформлення і захисту є максимально наближеними до відповідних вимог щодо кандидатських дисертацій [6, 44]. І це справедливо, адже лише дотримання таких вимог свідчить про якість наукових розвідок майбутніх фахівців з документознавства. Слід відзначити, що наукові керівники магістерських праць здобувачів НАКККіМ контролюють процес дослідження теми на всіх його головних етапах. Як правило, керівник роботи призначається відповідно до наукового напряму, що є компетенцією цього науковця.

Далі стисло наводимо дані про тематику й основні результати магістерських досліджень випускників кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ, захищенні 2012 р.

Магістрант А. Арістова в дипломній роботі на тему «*Науково-видавнича діяльність Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського (1991-2010 pp.)*» (К., 2012. – 112 с. – бібліogr.: 75 назв., науковий керівник О.Г. Кириленко) поставила за мету не лише встановити основні напрямки та форми науково-видавничої діяльності названого Інституту, а й визначити її роль для розвитку археографічних і джерелознавчих досліджень. Автор чітко обґрунтувала необхідність вивчення обраної теми в контексті існуючих проблем з актуалізації документальних масивів історичних джерел, послідовно проаналізувала зміст основних видавничих проектів, а також зробила узагальнюючі висновки щодо основних результатів наукової роботи цієї провідної в галузі археографії та джерелознавства державної установи за 20 останніх років.

Наукова новизна дослідження О. Бойко «*Страхування документів НАФ : нормативна база та технологія*» (К., 2012. – 92 с.; науковий керівник С.Г. Кулешов) полягає в комплексному розгляді технологічного процесу страхування документів НАФ. Важливо, що автор аргументувала доцільність даного виду страхування. Здійснено спробу термінологічного аналізу основних понять, використаних у магістерській роботі. Разом з цим, на наш погляд, у

загальних висновках бракує власної думки, конкретних рекомендацій щодо удосконалення процесу страхування документів НАФ.

У магістерській роботі Ю. Бриль «*Нормативно-правове забезпечення організації діловодства в незалежній Україні (1993-2011): історія розроблення проекту Закону України «Про діловодство»* (К., 2012. – 134 с. – бібліогр.: 138 назв, науковий керівник С.Г. Кулешов) уперше описано законотворчий процес, пов’язаний із розробленням Закону України «Про діловодство» – законопроекту, розгляд якого призупинено на невизначений термін. Незважаючи на певне нормативно-правове регулювання діловодства як виду практичної діяльності Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» і деякими підзаконними актами, більшість проблем організації діловодства в країні залишаються невирішеними. Про це студенткою викладено також у доповіді «Спроба законодавчого регулювання діловодства: основні етапи розроблення проекту Закону України «Про діловодство» на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Документознавство та інформаційна діяльність”: сучасність і перспективи» (24-25 березня 2011 р.). І, хоча практична цінність роботи визначена Ю. Бриль як «набуття автором магістерської роботи практичних навичок та вмінь з інформаційного пошуку, аналітико-синтетичного опрацювання використаних джерел і узагальнення інформації», очевидною є вагомість даного дослідження для сучасної практичної діловодної діяльності. Автором сформульовано низку причин, які вже сьогодні потребують практичного застосування положень проекту Закону України «Про діловодство»: необхідність запровадження законодавчого регулювання організації діловодства з врахуванням міжнародної практики стандартизації процесів керування документацією; підвищення рівня нормативного, наукового і методичного забезпечення організації діловодства, а також контролю за здійсненням діловодства на підприємствах, установах, організаціях; мінімізації управлінських ризиків, пов’язаних із недотриманням вимог нормативно-правових документів тощо.

Серед вдалих спроб науково-теоретичного напряму досліджень слід відзначити магістерську роботу Ю. Васькової «*Наукометричні методи та продукти як інструменти аналізу наукових інформаційних потоків*» (К., 2012. – 114 с. – Бібліогр.: 101 назва, наук. керівник професор А.І. Семенченко). Сьогодні дійсно існує потреба в дослідженнях наукометричних методів та продуктів, адже останнім часом виникають питання щодо вірогідності результатів, отриманих у процесі вивчення інформаційних потоків. Важливо, що автор не лише узагальнила відомості про систему наукометричних показчиків, розглянула систему факторів впливу на явища суб’єктивності та недоліки в наукометричному аналізі, а й виробила рекомендації щодо удосконалення застосування наукометричних інформаційних ресурсів. Робота пройшла апробацію на науково-практичних конференціях 2010-2011 рр.:

Всеукраїнській студентській «Сучасні проблеми документознавства та інформаційної діяльності» та міжнародних «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики», «Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері» [7]. Однак, неприпустимим є те, що одна й та сама публікація надрукована в різних збірниках, хоча, це можна пояснити браком досвіду: молода дослідниця подала тези на дві конференції одночасно, не сподіваючись, що результати будуть надруковані і в Києві, і в Донецьку. Таких випадків слід уникати, тим паче, що магістерська робота Ю. Васькової під час захисту отримала схвалальні відгуки, ѿ автору рекомендовано навчання в аспірантурі НАККоМ.

Актуальність дослідження М. Дерев'янко «Електронний документообіг в банках України (на прикладі системи «Клієнт-банк») (К., 103 с. – Бібліогр.: 87 назв, науковий керівник – І.Ю. Вільчинська) зумовлена потребою в ефективному керуванні електронним документообігом у банківській сфері. Тож, метою магістерської роботи визначено дослідження електронного документа та організації електронного документообігу в банках України. Насамперед, на основі аналізу наукових праць із тематики дослідження, автор висвітлила теоретичні засади дослідження, виклада основні вимоги до систем електронного документообігу. В основній частині роботи розглянуто основні види електронних банківських документів, правові аспекти електронного документообігу. Проаналізовано систему «Клієнт-банк», висвітлено її можливості та переваги в контексті електронного документообігу. Важливим є те, що в цій магістерській роботі обґрутовано значимість документознавчої складової в банківській сфері.

У дипломній роботі В. Мальцевої «Зарубіжні та вітчизняні інформаційні агенції як джерело ділової і фінансової інформації» (К., 2012. – 102 с. – бібліогр.: 52 назви, науковий керівник – Політова О.А.) досліджено сутність ділової та фінансової інформації, охарактеризовано діяльність вітчизняних і зарубіжних інформаційних агенцій у напрямку висвітлення ділової і фінансової інформації, здійснена спроба з'ясувати відмінності в структурі їхніх інформаційних послуг. Визначено шляхи вдосконалення механізму отримання даної інформації через проект «Уніан-Монітор», використання сервісів якого надає користувачам можливості для пошуку, збору, структуризації, аналізу профільної інформації.

Безперечно, ця магістерська праця є вагомою заявкою автора як справжньої дослідниці, яка добре володіє необхідними науковими методами і вже має напрацьований досвід для подальшої успішної наукової роботи.

Зауважимо, що обираючи теми дипломних праць, студенти кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями намагаються досліджувати проблеми, які мало вивчені та актуальні для їхньої майбутньої наукової та практичної діяльності. Чимало з

випускників уже влаштовуються на роботу, мають досвід стажувань під час проходження практики.

Наприклад, питання документаційного забезпечення діяльності підприємницької сфери досліджено І. Мартинюк (*«Документаційне забезпечення діяльності комунальних підприємств (на прикладі КП Кінотеатр «Флоренція»)* (К., 2012. – 106 с., бібліогр.: 97 назв, науковий керівник I.M. Мага). Наукова і практична цінність даної роботи полягає в отриманих результатах теоретичного і прикладного характеру, які не лише розширяють знання щодо документаційного забезпечення діяльності підприємств комунальної форми власності, але й можуть бути використані на практиці для удосконалення формування документального фонду кінотеатру «Флоренція» та в роботі інших комунальних закладів.

Особлива увага в процесі магістерських досліджень сьогодні надається вивченню особливостей сучасних моделей становлення інформаційного суспільства в різних регіонах світу. О. Полюшкіна в дипломній праці *«Інформаційні програми Європейського Союзу та їх значення у становленні інформаційного суспільства в Європі»* (К., 2012. – 95 с., бібліогр.: 84 назви, науковий керівник O.A. Політова) розглянула організаційно-правові засади інформаційної політики ЄС на рівні її реалізації, здійснила порівняльний аналіз так званих «рамкових програм ЄС», охарактеризувала стан впровадження електронного урядування в ЄС та його нові пілотні проекти.

Актуальність магістерської роботи О. Рибицької *«Джерельно-інформаційний потенціал документів особового походження (на прикладі ЦДАЗУ)»* (К., 2012. – 116 с. – Бібліогр. 139 назв., науковий керівник I.M. Мага) переконливо обґрунтована автором у процесі аналізу стану наукової розробки обраної теми. Об'єктом дослідження визначено документи особового походження діячів еміграції, що зберігаються в Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), предметом – особливості інформаційного потенціалу цих документів та можливості їхнього використання. Розглянуто структуру фондів діячів української науки і культури – А. Артимович, І. Попель-Сулими, М. Секретаря, Г. Черінь та ін. За результатами дослідження автором сформульовано загальні пропозиції щодо актуалізації документів особового походження, зокрема, збільшити обсяги інформації про особові архівні фонди української еміграції у фахових часописах, супроводжувати публікації документів розлогими коментарями спеціалістів, оновлювати інформацію на сайті ЦДАЗУ.

Із боку держави та суб'єктів господарювання сьогодні спостерігається особливий інтерес до електронного документообігу. Проблема впровадження електронних архівів є насправді назрілою, крім того, електронні документи архівного зберігання мають бути створені у придатних форматах. У магістерській роботі Т. Рябішиної *«Електронний архів підприємства: теоретичні та практичні засади функціонування (на прикладі ДП обслуговування повітряного*

руху України «Украерорух») (К., 2012. – 126 с., науковий керівник Т.Г. Боряк) здійснено спробу розглянути концепцію створення електронного архіву підприємства, проаналізувати програмні засоби й технології електронного архівування на основі досвіду використання електронного архіву в діяльності установ Росії, обґрунтувати рекомендації щодо функціонування електронного архіву в конкретній організації.

К. Стрибуль захистила магістерську роботу з теми «Архівна україніка: сучасний стан» (К., 2012. – 118 с.), науковий керівник Т.Г. Боряк). Мета даного дослідження – окреслити шлях формування архівної україніки, визначити її основні місця локалізації та представити сучасну політику архівної галузі у цій сфері. У праці проаналізовано розвиток веб-ресурсів, пов’язаних із напрямом «архівна україніка», охарактеризовано повернуті в 1993-2011 рр. українські архівні колекції: узагальнено дані про їхню кількість та місце зберігання.

Н. Філіпова у дипломній роботі «Інформатизація архівної справи у США» (К., 2012. – 127 с. – Бібліогр. 113 назв; науковий керівник С.Г. Кулешов) мала на меті розглянути досвід США у галузі інформатизації архівної справи як одну з найбільш ефективних моделей використання електронних джерел. Наукова новизна цієї роботи полягає в тому, що американська модель інформатизації архівної справи автором досліджувалася в контексті підвищення ефективності використання національної архівної спадщини України. Основні положення цієї магістерської праці були апробовані на фахових наукових форумах у Донецьку та Києві [8, 9]. На наш погляд, частина з рекомендацій щодо удосконалення доступу до ресурсів вітчизняних архівних установ, які автор подала в останньому розділі своєї роботи, заслуговує на увагу архівістів.

Деякі недоречності та огріхи, що помічені перелічених у магістерських роботах рецензентами, є типовими для молодих дослідників. Однак, це інша тема. Загалом, результати аналізу дипломних праць та повсякденне спілкування зі студентами свідчать про позитивні тенденції в процесі науково-дослідної роботи випускників НАКККіМ. По-перше, сучасні магістерські дослідження присвячені насущним проблемам сфери документознавства та соціальних комунікацій, архівної справи. По-друге, тематика цих досліджень охоплює різні категорії професійної компетенції майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, зокрема, методично-фахову (дослідження Ю. Васькової, Н. Філіпової), наукову (дослідження А. Арістової, К. Стрибуль, О. Рибицької), соціальну (дипломні роботи Ю. Бриль, О. Полюшкіної), бізнесову (дослідження М. Дерев’янко, В. Мальцевої, І. Мартинюк), технологічну (дипломні праці О. Бойко, Т. Рябішиної). По-третє, спостерігається тенденція підвищення інтересу випускників до самостійної наукової роботи, бажання здійснювати апробацію результатів досліджень, продовжувати науково-дослідницьку роботу шляхом навчання в аспірантурі.

Використана література

1. Воєводіна Л.П. Формування методологічної культури у студентів документознавців / Л.П. Воєводіна // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 30 берез.-1 квіт. 2011 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – С. 102-104.
2. Конопліцька О.І. Новітні інструменти обробки наукових документально-інформаційних систем (на прикладі підготовки магістрів-документознавців та менеджерів інформаційної діяльності в Тернопільському національному економічному університеті) / О.І. Конопліцька // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 30 берез. – 1 квіт. 2011 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – С. 110-113.
3. Литвинська С.В. Система організації наукових досліджень студентів-документознавців у національному авіаційному університеті / С.В. Литвинська // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 30 берез. – 1 квіт. 2011 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – С. 122-125.
4. Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали [I-VIII] Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2004-2011.
5. Збанацька О.М. Створення бібліографічної бази даних «Дипломні роботи НАКККіМ»: постановка проблеми / О.М. Збанацька // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 17-19 травня 2011 р. – К. : НАКККіМ, 2011. – С.169-171.
6. Крулькович М.І. Про підготовку магістрів зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / М.І. Крулькович // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 3. – С. 43-45.
7. Васькова Ю.Л. Покажчик цитованої літератури SCIENCE CITATION INDEX в системі наукових комунікацій / Ю.Л. Васькова // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 30 берез.-1 квіт. 2011 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – С. 20-22; Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 17-19 травня 2011 р. – К. : НАКККіМ, 2011. – С. 128-130.
8. Філіпова Н.П. Веб-сайт Національного архіву США як джерело інформації / Н.П. Філіпова // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 30 берез. – 1 квіт. 2011 р. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – С. 44-46.

9. Філіпова Н.П. Ретроспективна інформація на веб-сайті Національного управління архівів і документації США / Н.П. Філіпова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.. Київ, 17-19 трав. 2011 р. – К. : НАККНiМ, 2011. – С. 195-199.

**УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО 1991-2008 pp.:
БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ**

Г.М. Швецова-Водка

У рецензії розглянуто зміст і методичні рішення, застосовані укладачами бібліографічного посібника «Українське бібліотекознавство (1991-2008)». Подано поради, адресовані як користувачам цього бібліографічного посібника, так і авторам-укладачам майбутніх аналогічних праць.

Ключові слова: науково-допоміжний бібліографічний посібник, методика бібліографування, бібліотекознавство

**UKRAINIAN LIBRARY SCIENCE 1991-2008:
BIBLIOGRAPHIC LINING OF RESULTS**

Maintenance and methodical decisions, applied by the compilers of bibliographic manual «Ukrainian library science (1991-2008)», are considered in a review. The advices, addressed to both the users of the real bibliographic guidance and authors-compilers of future analogical works, are given.

Keywords: scientifically-auxiliary bibliographic manual, methods of bibliographic work, library science

У системі бібліотекознавчих галузевих науково-допоміжних бібліографічних посібників з'явилася нова ланка: покажчик основних, найбільш вагомих публікацій, зі значним хронологічним охопленням (1991-2008 pp.) [1]. Цей факт уже варто вітати і дякувати укладачам і видавцю посібника.

Познайомимо читачів із його змістом.

Після короткої передмови подано розгорнуту вступну статтю доктора історичних наук, професора Михайла Семеновича Слободяніка «Українське бібліотекознавство на зламі століть». Автор детально розглянув зміст бібліографічного посібника, відзначив найбільш значні публікації з різних розділів, зробив узагальнення щодо розвитку українського бібліотекознавства як науки, що має різні розгалуження і досліджує різні проблеми теорії, історії, методики та організації бібліотечної справи. Разом з тим ця стаття має не тільки

комплементарний характер, що є традиційним для такого роду публікацій. Привертають увагу критичні зауваження М.С. Слободяника щодо окремих публікацій та взагалі стану дослідження певних проблем.

Основний зміст бібліографічного посібника складається з 15 розділів:

1. Методологія бібліотекознавчих досліджень;
2. Теоретичні засади бібліотекознавства;
3. Історико-бібліотекознавчі дослідження;
4. Бібліотечний соціальний інститут;
5. Зарубіжне бібліотекознавство;
6. Бібліотечна соціологія та психологія;
7. Бібліотечний менеджмент та маркетинг;
8. Краєзнавча діяльність бібліотек;
9. Бібліотечна професіологія;
10. Бібліотечне фондознавство;
11. Бібліотечні каталоги та інформаційно-пошукові мови;
12. Інформаційна діяльність бібліотек;
13. Бібліотечне обслуговування;
14. Інформатизація бібліотек;
15. Персоналії.

Тематичне бібліографічне групування бібліотекознавчої літератури може бути найрізноманітнішим і цілком залежить від методологічної установки укладачів бібліографічного посібника: відобразити «теоретичні та методичні проблеми в галузі вітчизняного бібліотекознавства [1, 3]». Із запропонованим поділом публікацій можна погодитися, тим більше, що укладачі обіцяють усунути недоліки однозначного трактування тих чи інших публікацій завдяки застосуванню системи посилань. Однак, на наш погляд, варто було б у групуванні вже врахувати поділ бібліотекознавства на окремі наукові дисципліни, як це зроблено, наприклад, по відношенню до бібліотечного фондознавства, бібліотечної соціології та психології, бібліотечного менеджменту та маркетингу, бібліотечної професіології.

Тоді перший та другий розділи можна було б об'єднати в «Теорію та методологію бібліотекознавства», виділити «Історію бібліотечної справи» як окрему наукову дисципліну, що досліджує не тільки загальні проблеми історико-бібліотекознавчих досліджень, а й історію окремих бібліотек, і діяльність видатних діячів. Узагалі зміст розділу «Персоналії»

доцільніше було б розподілити відповідно до внеску окремих діячів в той чи той вид бібліотечної діяльності або галузь бібліотичної науки.

Дослідженням бібліотечних каталогів, як відомо, займається «Бібліотечне каталогознавство», краснавчої діяльності бібліотек – «Бібліотечне краснавство». Оскільки поки що немає узагальнювальної назви наукової дисципліни, що досліджує бібліотечно-інформаційне обслуговування, розділи «Інформаційна діяльність бібліотек» та «Бібліотечне обслуговування» можна було б об'єднати під назвою «Теорія та методика бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів».

Розділ «Бібліотечний соціальний інститут» здається занадто загальним для посібника, що рецензується. Його зміст варто було б поділити між теоретичним та історичним розділами, а також «Бібліотечним менеджментом та маркетингом».

Назва розділу «Зарубіжне бібліотекознавство» взагалі не відповідає його змісту: в ньому відображені вітчизняні дослідження розвитку та сучасного стану бібліотечної справи за рубежем, а також питання міжнародного співробітництва українських бібліотек. Вважаю, що такі питання можна було б відобразити у відповідних основних галузевих розділах.

До питань бібліографічного групування належить також виділення підрозділів у основних розділах. У деяких розділах укладачі змогли виділити тільки по одному підрозділу, залишивши інші бібліографічні описи без узагальнювальної назви. Вважаю, що підрозділів, якщо вони є, має бути не менше двох. Якщо ж літератури у розділі багато, як у розділах «Інформаційна діяльність бібліотек» та «Бібліотечне обслуговування», то треба застосувати її тематичне групування у підрозділи.

Користувачам бібліографічного посібника треба пам'ятати також, що всередині розділів або підрозділів «бібліографічні описи документів згруповано за типологічним принципом у певні блоки: у першому – розміщено відомості про монографії, підручники; у другому – автореферати дисертаций; у третьому – навчально-методичні видання, результати аналітичних досліджень, розробки; у четвертому – наукові статті [1, 4]». Такий поділ допомагає визначити найбільш важливі публікації, які, до того ж, треба шукати в бібліотеках за каталогами, що відображають окремі видання, на відміну від статей. Шкодуємо тільки про те, що серед типологічних підрозділів не знайшлося місця для бібліографічних посібників, які могли б розширити інформацію про літературу з різних питань бібліотекознавства.

Розподіл бібліографічних записів між розділами загалом відповідає їхньому змісту та призначенню. Разом з тим рецензенту «впали в око» кілька випадків, коли той чи інший бібліографічний опис розміщений не в тому розділі, де б він мав бути. Наприклад, статтю Н. Ашаренкової «Історія та еволюція поняття «публічна бібліотека»» (№ 235) слід було б помістити в розділ теорії, а не історії; А.С. Онищенко «Сокровища Национальної

бібліотеки України» (№ 289) – до розділу «Бібліотечне фондознавство», а не «Історико-бібліотекознавчі дослідження»; В. Шкаріної «Історія розвитку бібліотечних каталогів» – у розділ «Бібліотечні каталоги та інформаційно-пошукові мови». Статтю Г. Солоіденко «Міжнародна термінологічна діяльність у галузі бібліотечної справи...» (№ 489) хотілося б бачити поряд з іншими публікаціями, що стосуються бібліотечної термінології, тобто в розділі «Теоретичні засади бібліотекознавства». Прикро, що на деякі з таких публікацій немає й відповідних посилань у тих розділах, де вони мали б бути.

Розглянемо тепер відбір документів. Зрозуміло, що визначені укладачами принципи змістового якісного відбору надають їм величезні можливості обґрунтувати власні рішення, але й не позбавляють певного контролю.

В основному подана в бібліографічному посібнику інформація достовірно відображає бібліотекознавчий доробок провідних вчених та наукових колективів України. Але відсутність деяких праць викликає питання. Зокрема, не відображено навчальний посібник Г.П. Терентьевої «Інформаційне забезпечення патентної діяльності» (Х. : ХДАК, 2003), призначений для підготовки працівників патентних підрозділів бібліотек. Безумовно, тема цього посібника доволі специфічна, але тим більше треба було відзначити наявність такого напряму бібліотекознавчих досліджень. Не відображено підручник В.М. Шейко та Н.М. Кушнаренко «Організація та методика науково-дослідницької діяльності» (Х. : ХДАК, 1998 та наступні перевидання). Це можна пояснити тим, що підручник призначений не тільки для бібліотекознавчих досліджень. Але і для бібліотекознавчих теж! За відсутності узагальнюючих праць суто бібліотекознавчого характеру цей підручник можна вважати вагомим внеском до методологічного розділу бібліотекознавства.

Викликає подив бібліографічний опис навчального посібника В.В. Седих, Г.П. Терентьевої і В.К. Удалової «Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи» (№ 1155). У рецензованому посібнику його опис дано під назвою, перший з авторів чомусь значиться як «автор-укладач», а другий і третій зовсім не згадуються.

Із праць Г.М. Швецової-Водки представлена рецензія на монографію І.Г. Хомякової «Теоретико-методологические проблемы библиографии в трудах Н.А. Рубакина» (М. : Изд-во МГУК, 1996) (до речі, в її описі під № 1743 не зазначено, що це – рецензія). Доречніше було б указати не відображену в посібнику статтю цього автора «Інформаційна діяльність бібліотеки: термінологічний підхід» (Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 1998. – Вип. 1. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. – С. 242-246).

Разом з тим вважаю, що рецензії теж можна розглядати як наукові праці, що сприяють розвитку бібліотекознавства і становлять певний внесок у розробку його проблем, якщо в них застосовано дійсно науковий підхід, що підтримує чи навпаки – заперечує висновки

автора рецензованої праці. Тому серед типологічних підрозділів можна було б запровадити і підрозділ «Рецензії». Крім того, рецензії варто було б включити до бібліографічних записів з описами монографій, підручників та навчальних посібників, бо саме в рецензіях на ці видання відбувається активне обговорення тих чи тих наукових проблем.

Найбільше зауважень щодо відбору праць для відображення у рецензованому бібліографічному посібнику викликає зміст розділу «Історико-бібліотекознавчі дослідження». Наприклад, не зрозуміло, чому в ньому не відображено жодної статті І.В. Мілясевич про історію бібліотечної справи на Волині, які відзначаються справжнім науково-дослідним характером, побудовані на досліджені архівних документів і дають значний масив нової інформації з історії бібліотек в Україні. Зокрема, серед них такі: Мережа бібліотек Рівненщини в кінці XIX – на початку ХХ століття // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 6. – С. 26-29; Бібліотека Волинської духовної семінарії: острозький період (1796-1836 pp.) // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 3. – С. 28-30; Бібліотека Волинської духовної семінарії: кременецький період (1836-1901 pp.) // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 11. – С. 37-39; Бібліотеки Волинського опікунства про народну тверезість (кінець XIX – поч. ХХ ст.) // Бібл. планета. – 2007. – № 4. – С. 20-24; Бібліотеки повітових дворянських училищ Волинської губернії першої половини XIX століття // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 6. – С. 29-32.

Одним із дискусійних питань трактування бібліотекознавства і його співвідношення з бібліографознавством є наповнення розділів «Інформаційна діяльність бібліотек», «Бібліотечне обслуговування» та «Інформатизація бібліотек». Вочевидь, укладачі прагнули не відображати в посібнику, що рецензується, бібліографознавчі праці. Але чи можна відділити дослідження сухо бібліотечних процесів від досліджень бібліографічної діяльності бібліотек? Чи можна говорити про автоматизацію бібліотек без розгляду інформаційних систем, призначених для автоматизації бібліографічного пошуку?

Як відомо, бібліотечна справа перетинається зі сферою бібліографічної практичної діяльності [2, 200-203]. Цю ділянку перетину названих видів практичної діяльності досліджують як у бібліотекознавстві, так і у бібліографознавстві. Тому існують поняття *бібліотечне бібліографознавство* або, навпаки, *бібліографічне бібліотекознавство*. Дуже складно чи навіть неможливо відрізнати ці напрями наукових досліджень. Тому хотілося б бачити пояснення укладачів, як вирішено це питання в даному бібліографічному посібнику.

Довідковий апарат посібника містить один допоміжний покажчик: іменний. Номери записів, що стосуються персоналій, подано у круглих дужках. Крім того, особливі пояснення даються в круглих дужках до номерів, що позначають наукового редактора, відповідального редактора, розробника, укладача, автора-укладача, «підготовку». Вважаю доцільним доповнити такі пояснення вказівками на монографію, підручник чи навчальний посібник,

автореферат. Це дозволило б пришвидшити пошук відповідних видань того чи того автора. У разі, якщо бібліографічні записи були б доповнені описами рецензій, таким само чином можна позначати й авторів рецензій.

Наведені зауваження та міркування, звісно, вже не можуть бути врахованими авторами-укладачами рецензованого посібника. Але, можливо, вони будуть затребувані тими, хто захоче продовжити цей почин, або тими, хто готує аналогічні науково-допоміжні бібліографічні посібники з інших галузей знань і розмірковує над методичними рішеннями.

На завершення зазначу, що викладені зауваження не знижують цінності бібліографічного посібника, що рецензується. Він, безумовно, стане у пригоді всім споживачам інформації, що зацікавляється бібліотекознавчими дослідженнями попередників для того, щоби врахувати їхні досягнення у власних наступних працях. Крім того, посібник дає ґрунтовну документальну основу для того, щоб оцінити розвиток українського бібліотекознавства у визначені роки, що близькуче зробив науковий редактор посібника і автор вступної статті М. С. Слободяник.

Використана література

1. Українське бібліотекознавство (1991-2008) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: М. С. Слободяник, О.А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М.С. Слободяник ; бібліогр. ред. В.О. Кононенко]. – К. : [Нац. парлам. б-ка України], 2010. – 166 с.
2. Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс : учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов / О.П. Коршунов. – М. : Кн.палата, 1990. – 232 с.

РОЗДУМИ БІБЛІОГРАФА З ПРИВОДУ РЕЦЕНЗІЙ ПРОФЕСОРА Г.М. ШВЕЦОВОЇ-ВОДКИ

M.C. Слободянік

Бібліографічна робота є улюбленим напрямом моєї професійної діяльності. Зокрема, кандидатська дисертація стала результатом удосконалення практичного досвіду інформаційно-бібліотечного забезпечення вчених агропромислового комплексу. Серед численних проектів, започаткованих на посаді директора ЦНСГБ УАН, я особисто виділяю реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України» та біобібліографічну серію «Академіки Української Академії аграрних наук».

I, нарешті, останній проект, що реалізується спільно з кандидатом історичних наук О.А. Політовою, за підтримки Генерального директора Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) Т.І. Вилегжаніної присвячений підведенню бібліографічних підсумків розвитку бібліотекознавства і документознавства в сучасній Україні.

Мое професійне життя склалося так, що після захисту 1982 р. кандидатської дисертації я не займався бібліографознавством, яке і сьогодні мене дуже цікавить, передусім як теоретична база, що необхідна для практичної бібліографічної роботи.

Саме тому я звернувся до провідного українського бібліографознавця, професора Г.М. Швецової-Водки з проханням дати рецензію на бібліографічний покажчик «Українське бібліотекознавство (1991-2008)».

Я дуже вдячний шановній колезі за працю з підготовки такої рецензії. Проте, низка положень, висловлених рецензентом, є дискусійними, що зумовлює необхідність професійної дискусії між знаним бібліографознавцем і бібліографом-практиком.

Відзначу, що більшість рецензій, підготовлених українськими фахівцями, на жаль, мають спільні недоліки:

- заангажований (замовний характер);
- критика авторів за відсутність у тексті окремих питань, що не входили до завдань дослідження;
- небажання, а можливо й неспроможність багатьох рецензентів розібратися в авторській логіці та аргументації;
- критика авторів за відсутність у тексті положень, що розвиваються рецензентом; але не збігаються з поглядами авторів;
- сумнівні зауваження типу «а мені так здається» тощо.

Радує те, що рецензія на наш покажчик безумовно незаангажована. Низка зауважень шановного рецензента ми з вдячністю приймаємо і вже частково врахували у зданому до друку бібліографічному покажчику «Українське документознавство 1991-2011 роки». Зокрема, в покажчику відображені інші бібліографічні, переважно біобібліографічні покажчики з документознавства.

Враховані і пропозиції, щоправда подані без належної конкретизації щодо належного відображення у покажчику рецензій. У новій бібліографічній роботі рецензії розміщені після рецензованої праці, мають той самий номер з додатковою позначкою (наприклад, 121а).

Ми приймаємо також зауваження щодо помилки в одному з бібліографічних описів; згодні з тим, що треба було показати: публікація Г.М. Швецової-Водки за № 1743 є рецензією. Але це, на жаль, не зазначено і в назві статті. Аналогічну помилку зроблено і в рецензії шановного автора на наш посібник. Можна прогнозувати, що невірне оформлення цієї рецензії

приведе до того, що більшість колег будуть переконані: йдеться про авторську роботу Г.М. Швецової-Водки, присвячену здійсненому нею особисто бібліографічному підбиттю підсумків розвитку українського бібліотекознавства 1991-2008 рр. Залишається лише побажати Галині Миколаївні не допускатися більше прикрих помилок у оформленні рецензій на праці колег.

Зупинимося на зауваженнях шановного рецензента, що не прийняті автором або потребують суттєвого уточнення. Спочатку про певні особливості наших методичних підходів. Вони пов'язані з тим, що Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) з 1991 р. систематично здійснює бібліографічне відображення розвитку вітчизняної бібліотечної справи і бібліографії в обліково-реєстраційному покажчику «Бібліотекознавство і бібліографія України». НПБУ видала також два кумулятивних покажчика «Бібліотекознавство України (1996-2000)» і «Бібліотечна справа і бібліотекознавство України (2001-2005)». Високий рівень бібліографічної забезпеченості проблеми дозволив укладачам зосередитися на відборі публікацій за ознаками їхньої якості, та наявності в них нових бібліотекознавчих результатів. Певна суб'єктивність цих критеріїв частково компенсується тим, що відхилені при такому жорсткому відборі публікації як правило відображені в інших бібліографічних виданнях НПБУ. Отже, в даному випадку покажчик не є кумуляцією конкретних бібліографічних праць, а самостійною бібліографічною роботою, що відбиває авторське бачення укладачів на структуру і зміст бібліотекознавства.

Ми згодні з рецензентом, що групування матеріалу в бібліографічному покажчику залежить від методологічної установки укладачів, але крім цього основним практичним критерієм, що впливає на запропоновану укладачами структуру покажчика, є зміст первинних документів, що у ньому відображається.

Відзначимо, що саме структура покажчика викликає найбільше заперечень рецензента. Ці зауваження зводять до трьох основних груп: внести нові розділи, шляхом відображення в посібнику дуже великої групи додаткових первинних документів; створити нові розділи шляхом об'єднання існуючих; зняти окремі розділи шляхом розподілу їхнього матеріалу між іншими розділами покажчика. Зазначимо, що більшість цих зауважень, на нашу думку, потребує значно серйознішого теоретико-методичного обґрунтування.

Із надзвичайною наполегливістю, яка, на нашу думку, заслуговує кращого використання, Г.М. Швецова-Водка майже вимагає включення до посібника додаткових розділів, присвячених бібліографічній діяльності бібліотек та історії бібліотечної справи.

Мені цілком зрозуміло тяжіння Галини Миколаївни до бібліографознавства в цілому і бібліографічної діяльності бібліотек зокрема, не викликає заперечень її теза щодо наявності перетину бібліотечної справи та бібліографічної діяльності. Але, на жаль, українські науковці дуже мало досліджують цю проблематику, що підтверджується практичною відсутністю в українському бібліотекознавстві відповідних публікацій. Я особисто ніколи не використовував поняття «бібліотечне бібліографознавство» і «бібліографічне бібліотекознавство» та вважаю їх неологізмами. Проте, враховуючи базовий для нашого журналу принцип плюралізму, готовий надати професору Г.М. Швецовій-Водці можливість надрукувати на наших сторінках теоретичну статтю з цієї проблеми.

Вважаю, що чисто бібліотечні процеси – комплектування та організація фондів; видача первинних документів користувачам – кардинально відрізняються від бібліографічної діяльності бібліотек. Мені невідомі спеціалізовані інформаційні системи, що призначені для автоматизації бібліографічного пошуку (чи, можливо, в даному випадку ми маємо справу з певними термінологічними неточностями).

І нарешті, заперечення чисто прагматичного характеру. Мені, як і більшості колег, відомий приблизний масив праць із бібліографознавства. Уявимо собі, на скільки збільшився б обсяг, ускладнилася структура роботи в разі їхнього відображення в посібнику. Переконатися у слушності цього твердження дуже просто.

Для цього достатньо підготувати дуже потрібний покажчик «Українське бібліографознавство» та включити до нього всі матеріали нашого покажчика. Як на мене, цілком очевидна неможливість та професійна недолугість реалізації другої частини цієї пропозиції, у тому можуть легко переконатися всі бажаючі. Але підготовка запропонованого бібліографічного покажчика, як на мене, конче необхідна.

Г.М. Швецова-Водка активно пропонує замінити розділ «Історико-бібліотекознавчі дослідження» на значно ширший – «Історія бібліотечної справи». Таке рішення, звісно, суттєво позначилося би на загальному обсязі покажчика. Крім того, в НПБУ готується фундаментальний бібліографічний покажчик «Історія бібліотечної справи України» (укладач к. іст. н. С.Л. Зворський). Проте, і в нашему посібнику, крім фундаментальних історико-бібліотекознавчих праць провідних вчених Л.А. Дубровіної, О.С. Онищенко, Т.І. Ківшаря та інших публікацій з історії бібліотекознавства; відображені праці з історії провідних бібліотек України та бібліотек з окремих регіонів держави. При виборі останніх праць укладачами прийнято формалізований критерій. Зокрема, до покажчика включені автореферати з історії бібліотечної справи.

Природно, що цікаві публікації І.В. Мілясевич та інших серйозних дослідників залишилися поза межами даного покажчика, але безперечно будуть включені до бібліографічної праці С.Л. Зворського.

Серед думок щодо об'єднання розділів є пропозиція стосовно виділення інтегрованого розділу «Теорія та методологія бібліотекознавства». Обрана нами структура дозволила виокремити бібліографічну інформацію, присвячену методології бібліотекознавчих досліджень. Як на мене, цей розділ підтверджує наявність в українських бібліотекознавців серйозних напрацювань у цьому стрижневому напрямі. Це дозволяє не включати до цього розділу загальнометодологічних праць, у тому числі й відомої роботи В.М. Шейко і Н.М. Кушнаренко, на яку я дав позитивну рецензію у фаховій періодиці.

Матеріали, які рецензент пропонує виділити у розділ «Бібліотечне каталогознавство», у повному обсязі включені укладачами до більш широкого розділу «Бібліотечні каталоги та інформаційно-пошукові мови».

Укладачам, як і рецензенту, подобається запропоноване професором Н.М. Кушнаренко поняття «бібліотечне краєзнавство». Проте, гостра критика цього терміна професором М.А. Низовим та «загадкове мовчання» щодо цієї критики не лише Наталії Миколаївні, а й її численної наукової школи, та кваліфікованих фахівців, що займаються даною проблематикою, змусило нас відмовитися від включення розділу з назвою «Бібліотечне краєзнавство» до структури покажчика. Редакційна колегія готова надати сторінки журналу для комплексного обговорення цієї проблематики.

Ми категорично заперечуємо проти об'єднання самодостатніх розділів «Інформаційна діяльність бібліотек», «Бібліотечне обслуговування», «Інформатизація бібліотек». Як на мене, досить очевидно, що рецензент не здійснив детального аналізу первинних документів, що відображені у цих розділах. Мені як бібліографу незрозуміло, в чому перевага виділення дуже значних за обсягом розділів. Можливо, рецензент може дати теоретичне обґрунтування цієї пропозиції з врахуванням конкретики, що відображена в нашему покажчуку. У протиріччя з даною позицією рецензента входять і її пропозиції щодо зняття окремих розділів і розподілу

їхніх матеріалів серед інших. Особливо дивує пропозиція рецензента щодо розпорощення розділу «Бібліотечний соціальний інститут». Ця проблематика вже майже двадцять років ґрунтовно аналізується бібліотекознавцями ХДАК. Вона знайшла відображення у відомому підручнику «Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності» за редакцією М.С. Слободянка і В.О. Ільганаєвої. Автори і редактори дуже цінують, що концептуальні положення цього підручника знайшли підтримку визнаного лідера російського бібліотекознавства професора Ю.М. Столярова.

Ми переконані, що зміст розділу «Зарубіжне бібліотекознавство» повністю відповідає його назві. Розвиток досліджень із даного напряму дуже важливий для інтеграції бібліотек України до світового інформаційного простору. Крім того, нам незрозумілі переваги запропонованої рецензентом ліквідації цього дуже важливого розділу.

Укладачі пишаються тим, що нам вдалося представити повноцінний розділ «Персоналії», який є джерельною базою для бібліотекознавчої біографістики, яка розробляється в НБУВ. Тому знищення цього дуже важливого розділу було б непрофесійним рішенням.

Зупинимося на конкретних методичних пропозиціях рецензента. Віднесення конкретної публікації до певного розділу покажчика завжди є питанням дискусійним. Ми у розв'язанні цього питання керувалися результатами аналізу не стільки назви, скільки змісту конкретних робіт. Але і зауваження рецензента, можливо, мають право на існування. Проте, приведений рецензентом для прикладу навчальний посібник Г.П. Терентьєвої не відноситься до бібліотекознавчої проблематики.

На рівні «а мені так здається» зроблено зауваження щодо кількості підрозділів, які повністю залежать від змісту і кількості первинних документів, що відображені у бібліографічному покажчику.

Відзначимо, що обраний укладачами підхід до організації матеріалу в розділах і підрозділах робить недоцільним їхнє додаткове виділення у довідковому апараті.

Залишається незрозумілою і пропозиція Г.М. Швецової-Водки щодо рецензій. Вони мають бути представлені в окремому розділі, чи включені до бібліографічного запису рецензованої роботи?

Відзначу, що наявність суттєвих розбіжностей між позицією рецензента й укладачів та дискусія між нами спонукає до серйозного обговорення теоретико-методичних питань бібліографування на сторінках фахових журналів.

На завершення ще раз дякую відомому бібліографознавцю, професору Г.М. Швецовій-Водці за значну роботу з рецензування нашого посібника і сподіваюся на подальшу плідну співпрацю.

«ДОКУМЕНТ В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ»

Н.С. Ларьков

Под таким обобщающим названием в начале 2000-х гг. учёные Томского государственного университета и архивисты Томской области разработали проект проведения в Томске регулярных Всероссийских научно-практических конференций. Основные цели, которые изначально преследовались организаторами, заключались, во-первых, в том, чтобы в условиях начавшегося перехода страны к информационному обществу исследовать место, роль, трансформации, особенности документированной информации на новом этапе развития социума. Во-вторых, ставилась задача привлечения к участию в этих конференциях представителей самых разных сфер деятельности, для которых документ выступает в качестве объекта научных изысканий либо практического использования – документоведов, архивистов, историков, юристов, филологов, сотрудников библиотек и музеев, специалистов в области защиты информации и т.д. В-третьих, в процессе подготовки и проведения таких конференций предполагалось сблизить теорию и практику, предоставить возможность для непосредственного общения учёных, вузовских преподавателей и практических работников.

В процессе реализации проекта за минувшие 10 лет состоялось 5 документоведческих конференций. Все они проводились при финансовой поддержке Российского гуманитарного научного фонда и Администрации Томской области на базе Национального исследовательского Томского государственного университета (НИ ТГУ). Основную организационную работу выполняла кафедра истории и документоведения исторического факультета (декан факультета д.и.н., профессор В.П. Зиновьев; заведующий кафедрой д.и.н., профессор Н.С. Ларьков) при активном содействии Архивного управления Томской области (начальники В.К. Филиппова, О.В. Зоркова).

Разрабатывая программу очередной конференции, организаторы всякий раз акцентировали внимание на отдельных наиболее актуальных темах и проблемах. Так, первая конференция, получившая название «Документ как форма актуализации социальной памяти в условиях перехода к информационному обществу» (2003 г.), была посвящена в первую очередь актуальным вопросам исторического источниковедения и архивоведения. Вторая конференция – «Документ в парадигме междисциплинарного подхода» (2005 г.) – имела целью привлечь внимание прежде всего к документированной информации как междисциплинарному объекту, к общим и специальным методам его изучения. В процессе работы третьей конференции – «Документ в системе социальных коммуникаций» (2007 г.) – на первый план выдвигались вопросы документальной коммуникации, закономерности и особенности движения документов

в социальном пространстве и социальном времени. Четвёртая конференция – «Документ как социокультурный феномен» (2009 г.) – была нацелена на то, чтобы рассмотреть документ как сложный информационный объект, как явление человеческой культуры в его историческом развитии, не ограничиваясь, вопреки мнению некоторых учёных, только рамками управлеченческой сферы. Последняя по времени, пятая конференция – «Документ: история, теория, практика» (2011 г.) – предоставила её участникам возможность уделить более пристальное внимание теоретическим аспектам и вопросам эволюции документированной информации.

От конференции к конференции возрастал интерес к их проблематике со стороны учёных и практических работников, увеличивалось число участников. Если в первой конференции приняли участие (в том числе заочное) 95 человек, во второй – 111, в третьей – 119, то в четвёртой уже 153 и в пятой 145.

Расширялась и география участников. Если на первую конференцию в адрес оргкомитета были присланы заявки из 10 городов, то на две последние – уже из 22 городов Российской Федерации – от Кызыла на востоке Сибирского региона до Санкт-Петербурга и Курска на западе Европейской России. Во всех конференциях участвовали представители ближнего зарубежья (Украина, Белоруссия, Казахстан), а в последних двух – также и из дальнего зарубежья (Новая Зеландия и Франция), что позволило оргкомитету позиционировать проводимые конференции как Всероссийские с международным участием.

Успешному проведению конференций способствовал высокий профессиональный уровень их участников, среди которых свыше половины – лица с учёными степенями и званиями. Значительный удельный вес составляли практические работники – архивисты, сотрудники служб документационного обеспечения управления, библиотек, музеев, информационных центров. Активное участие в конференциях принимает творческая молодёжь – аспиранты, студенты, магистранты, составив на последней конференции пятую часть от общего числа участников.

Заседания всех конференций традиционно разделяются на пленарные и секционные. В качестве основных обычно работали 3–4 секции, по-разному называвшиеся, зачастую с подсекциями, но неизменно охватывавшие три главных направления проекта «Документ в меняющемся мире»:

- 1) теоретические и прикладные проблемы документоведения;
- 2) технологии работы с информацией и документами;
- 3) документ в истории, история в документе.

Все эти направления были в центре внимания и последней, пятой по счёту конференции, состоявшейся в октябре 2011 г. На пленарное заседание было вынесено 6 докладов. Большой

интерес, многочисленные вопросы присутствовавших вызвало выступление к.и.н., консультанта Федерального архивного агентства РФ С.Л. Кузнецова, посвящённое злободневной теме перехода к электронным документам и особенно их архивному хранению. В этой связи докладчик сформулировал и прокомментировал 9 основных проблем, ставящих перед архивистами совершенно новые задачи и требующих, по его мнению, тщательной проработки, причём в самые сжатые сроки. Профессор Российского государственного гуманитарного университета В.А. Савин (Москва) представил доклад на тему «Ритмы модернизации в новейшей истории России как основа изучения формирования и функционирования национального архивного наследия», в котором предложил по-новому, в контексте достижений современного архивоведения осмыслить суть архивов как важной части отечественной истории и культуры, сделав акцент на структуриализации изучения истории архивного дела. Документ как социально-политический феномен охарактеризовала в своём докладе зав. кафедрой документоведения Казанского государственного энергетического университета к.и.н., доцент Г.А. Двоеносова. Д.и.н., зав. кафедрой современной отечественной истории НИ ТГУ С.Ф. Фоминых остановился на вопросах научной биографистики, очертил круг её источников и особенностей их интерпретации. Проблемы хранения и использования музейных документов рассмотрел в своём докладе директор Института искусств и культуры НИ ТГУ профессор Э.И. Черняк. Этапы развития высшего документоведческого образования в Украине были охарактеризованы в представленном на пленарное заседание докладе д.и.н., зав. кафедрой социальных коммуникаций Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств М.С. Слободянико (Киев, Украина). Накопленный украинскими коллегами за два последних десятилетия богатый опыт подготовки документоведов в рамках специальности «документоведение и информационная деятельность» с большим интересом воспринимается в вузах Российской Федерации, осуществляющих в настоящее время переход на двухуровневую систему высшего образования.

Обсуждение проблем, поставленных в докладах на пленарном заседании, продолжилось на четырёх секциях: «Теоретические и прикладные проблемы документоведения и архивоведения», «Документные системы, комплексы, ресурсы», «Технологии информационно-документационных процессов» и «Информационный потенциал документов как исторических источников».

В рамках первой секции были рассмотрены, прежде всего, теоретические вопросы документоведения и архивоведения. Многие выступления и присланные тексты сообщений носили ярко выраженный дискуссионный характер. Разработке общей документоведческой теории были посвящены доклады профессора Г.Н. Швецовой-Водка (г. Ровно, Украина), с.н.с. Белорусского НИИ документоведения и архивного дела к.и.н. Ю.В. Нестеровича; перспективам

развития документоведения в контексте постнеклассического этапа научной рациональности – докторанта МГУКИ Е.А. Плешкевича. На понятийном аппарате документоведения акцентировали внимание С.В. Силков (Минск, Республика Беларусь), к.социол.н. М.В. Больщедворская (Иркутск), к.и.н. Л.Г. Тупчиенко-Кадырова (Кировоград, Украина), Ю.А. Дягилева (Барнаул), к.и.н. М.Б. Шатрова (Ровно, Украина), зав. кафедрой Поволжского института им. П.А. Столыпина к.и.н. А.В. Ермолаева; на методологии исследования управления документацией – В.В. Добровольская, Киев.

Одна из актуальных проблем архивологии, обусловленная несовершенством существующих механизмов, традиционных методик документирования и комплектования для сохранения необходимого минимума информации о чрезвычайных и нетипичных событиях, была поставлена в докладе к.и.н., руководителя представительства журнала «Вестник архивиста» в Европе В.Б. Прозоровой (Париж, Франция).

Ряд содержательных сообщений представили сибирские архивисты: П.М. Немирович-Данченко (Томск) – раскрыл особенности функционирования бывших партийных архивов в современной России; к.и.н., зав. отделом использования и публикации документов Государственного архива Томской области О.Е. Хмельницкая – исследовала генеалогический запрос как социокультурный феномен; главный хранитель фондов Центра документации новейшей истории Томской области Г.И. Кан – познакомила с информационными технологиями в архивной отрасли Томской области; Е.А. Кочалина (Барнаул) – поделилась опытом решения проблем предоставления архивами государственных и муниципальных услуг с использованием современных информационных технологий в Алтайском крае и др. Современное состояние доступа к архивным документам Украины проанализировано в сообщении к.и.н. Т.Г. Боряк (Киев).

С большим интересом был выслушан доклад профессора Уральского федерального университета Л.Н. Мазур (Екатеринбург) о проблемах и перспективах институализации информационно-аналитических служб в системе управления.

В центре внимания выступавших на второй и третьей секциях оказались такие социально значимые вопросы, как документные ресурсы в области рекламы; проблемы и перспективы использования электронных документов, установление их достоверности; создание электронного правительства; использование современных технологий в документационном обеспечении управления и др. Им были посвящены выступления и тексты присланных докладов профессоров Е.О. Матвеевой (Москва), О.А. Харусь (Томск), к.и.н. О.П. Еланцевой (Тюмень), к.т.н. Н.Л. Ереминой (Томск), к.и.н. А.В. Савельевой (Нижневартовск), к.и.н. Е.М. Гостюшевой (Барнаул); к.ю.н. Г.А. Самбурской (Абакан) и др. Несколько сообщений

касалось особенностей языка и стиля управлеченческих документов (к.п.н. А.И. Шарунов, Иркутск; к.ю.н. Н.А. Никиташина, Абакан и др.).

Повышенный интерес собравшихся вызвало выступление доцента НИ ТГУ А.В. Бочарова, рассмотревшего вопрос об инфодизайне как методике историописания. По мнению автора, одно из перспективных направлений развития исторического познания будет связано с конструированием новых информационных объектов на основе оцифрованных и расположенных в сети разных форм отображения исторического прошлого.

Около десятка выступлений, главным образом, молодых участников конференции было посвящено истории делопроизводства, а также архивного, библиотечного дела (аспиранты Тюменского госуниверситета Е.В. Васильева и С.С. Воропаева, аспирант НИ ТГУ А.В. Куренков, сотрудники Научной библиотеки НИ ТГУ Е.В. Сизова, И.Н. Ефремова и др.).

Многочисленной и разнообразной по тематике оказалась четвёртая секция, на которую в трёх её подсекциях было представлено 54 доклада. Здесь обсуждались: актуальные проблемы методологии и методики источниковедения (доц. НИ ТГУ В.И. Постол, с.н.с. Сургутского государственного педагогического университета В.Л. Некрасов, аспирант НИ ТГУ Е.А. Осташова); источники изучения западноевропейской культуры (зав. кафедрой библиотечно-информационной деятельности НИ ТГУ О.А. Жеравина, магистрант Тюменского госуниверситета М.В. Коурдаков). Несколько выступлений томских участников конференции было посвящено исследованию информационного потенциала периодической печати как исторического источника (сообщения профессора Н.А. Грика, аспиранта Н.А. Глущенко, соискателя В.С. Смокотина).

Документы из личных архивов учёных, писателей, общественных деятелей были в центре внимания выступлений томских профессоров Н.М. Дмитриенко (Документальные публикации Г.Н. Потанина как источник изучения сибирской повседневности XVIII века) и С.А. Некрылова (Письма русских учёных и государственных деятелей к В.М. Флоринскому), кандидатов исторических наук Н.П. Курусановой (Краснодар), Л.М. Найгороденко, Л.В. Муравьёвой, С.А. Шпагина, аспирантов М.А. Молькина, Н.П. Цехового (все – Томск), зав. отделом рукописей и книжных памятников Научной библиотеки НИ ТГУ Г.И. Колосовой и др. О трудностях поиска документальных источников по реконструкции истории деятельности региональных организаций – представителей современной внесистемной оппозиции в Российской Федерации рассказала Е.И. Долматова (Киселёвск, Кемеровская область).

В рамках специальной подсекции обсуждались доклады и сообщения, посвящённые характеристике документов – источников по истории образования, науки и техники (кандидаты исторических наук А.В. Литвинов, В.А. Морев, М.В. Грибовский, А.С. Ульянов, студенты А.Н. Кузьмин, И.О. Кузьменко и др.).

Во время работы конференции состоялась встреча преподавателей в форме объединённого «круглого стола», посвящённая проблемам перехода на новые стандарты ФГОС третьего поколения по направлению «Документоведение и архивоведение». Преподаватели вузов Барнаула, Екатеринбурга, Казани, Нижневартовска, Саратова, Томска обменились опытом преподавания соответствующих дисциплин профессионального цикла.

На заключительном пленарном заседании участники конференции высказали единодушное пожелание продолжить практику проведения подобных междисциплинарных документоведческих конференций, способствующих расширению и углублению связей между представителями разных вузов Российской Федерации и зарубежья, а также между учёными и практическими работниками.

Доклады и сообщения всех пяти томских конференций опубликованы в соответствующих сборниках общим объёмом 138 уч.-изд. л. Электронные копии сборников материалов последних трёх конференций размещены в разделе электронных ресурсов Научной библиотеки и исторического факультета Национального исследовательского Томского государственного университета.

Відомості про авторів

Василенко Ольга Миколаївна – кандидат історичних наук, директор Інституту документознавства НБУВ

Виноградова Олена Борисівна – кандидат історичних наук, доцент, професор НАККоМ

Вінічук Ірина Михайлівна – доцент НАККоМ

Добровольська Вікторія Василівна – старший викладач НАККоМ

Клименко Ольга Василівна – старший викладач Конотопської філії Європейського університету, аспірантка НАККоМ

Ларьков Микола Семенович – доктор історичних наук, професор, зав. кафедри Національного дослідницького Томського державного університету

Лисенко Лариса Володимирівна – головний бібліотекар НТБ Полтавського університету економіки і торгівлі

Лобузіна Катерина Вілентіївна – кандидат технічних наук, зав. відділу НБУВ

Нестерович Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Білоруського НДІ документознавства й архівної справи

Політова Олена Аркадіївна – кандидат історичних наук, доцент НАККоМ

Симоненко Тетяна Василівна – молодший науковий співробітник НБУВ

Слободяник Михайло Семенович – доктор історичних наук, професор, головний редактор журналу

Соловяненко Денис Володимирович – кандидат історичних наук, науковий співробітник НБУВ

Тур Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського

Швецова-Водка Галина Миколаївна – доктор історичних наук, професор РДГУ

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ЖУРНАЛУ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Вища атестаційна комісія України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції slobod_doc@bigmir.net.

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором погоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, адреса і телефони, e mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографії.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися двома анотаціями (українською, англійською мовами) з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується на окремій сторінці в кінці статті. У тексті порядковий номер першоджерела проставляється в квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

Усі цитати в тексті повинні бути українською мовою.

Підп. до друку 28.10.2011 Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,6 Зам. 37. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

ДК № 3953 від 12.01.2011.